

2009 YILI KOBİ MALİ DESTEK PROGRAMI

ETKİ ANALİZİ RAPORU

Bu Raporun oluşturulmasında
Genel Koordinatör Planlama Programlama ve Koordinasyon Birimi Başkanı
Mehmet Emin ÇAKAY ve Uzman Ömer ARVASI'ye
teşekkürlerimizi sunarız.

İÇİNDEKİLER

1	GİRİŞ	1
2	ANKETE İLİŞKİN TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER.....	2
2.1	İşletmelere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler	2
2.2	İşletme Sahiplerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler.....	11
3	MALİ DESTEK PROGRAMININ FİRMALARA ETKİSİ	13
3.1	Mali Destek Programının Üretim Kapasitesine Etkisi.....	13
3.2	Mali Destek Programının Üretim Miktarına Etkisi.....	15
3.3	Mali Destek Programının Aktif Büyüklüğüne Etkisi	17
3.4	Mali Destek Programının Ciro ve Net Kâra Etkisi.....	19
3.5	Mali Destek Programının Müşteri Sayısına Etkisi	23
3.6	Mali Destek Programının Üretim Maliyetlerine Etkisi	26
3.7	Mali Destek Programının Yeni Ürün Üretilmesine Etkisi.....	28
3.8	Mali Destek Programının İşletme Alan Büyüklüğüne Etkisi.....	30
3.9	Mali Destek Programının İhracata Etkisi.....	32
3.10	Mali Destek Programının İstihdama Etkisi.....	35
3.11	Mali Destek Programının Kurumsallaşmaya Etkisi	44
3.12	Mali Destek Programının Yatırım Kararına Etkisi.....	50
3.13	Mali Destek Programının Ardından Firmaların Finansman Arayışı	52
3.14	Firmaların Yeni Yatırım Yapma Düşüncesi	56
4	AJANS DESTEĞİNDEN MEMNUNİYET DÜZEYİ	63
5	PROJE UYGULAMA SONRASI FAALİYETLERİN DEVAMLILIĞI.....	65
6	SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	66
7	ANKET FORMU	68

Tablolar

Tablo 1:İşletmelerin Faaliyet Süresi	3
Tablo 2: Sanayide Faaliyet Gösteren İşletmelerin Dağılımı	4
Tablo 3: Hizmetlerde Faaliyet Gösteren İşletmelerin Dağılımı.....	5
Tablo 4: Firmaların Mülkiyet Durumunun Dağılımı	6
Tablo 5: Firmaların Faaliyet Yerinin Dağılımı.....	7
Tablo 6: Sektörlere Göre Firmaların Üretim Yaptıkları Yerler.....	8
Tablo 7: Firmaların İşletme Büyüklüğünün Dağılımı.....	9
Tablo 8: Anket Yapılan Firma Listesi.....	9
Tablo 9: İşletme Sahiplerinin Yaş Gruplarının Dağılımı	11
Tablo 10: İşletme Sahiplerinin Eğitim Durumu.....	12
Tablo 11: Firmaların Üretim Kapasitesi Artışı.....	14
Tablo 12: Sanayide Üretim Yapan Firmaların Sektörel Üretim Kapasitesi Artışı	14
Tablo 13: Firmaların Üretim Artışı.....	16
Tablo 14: Sanayide Üretim Yapan Firmaların Sektörel Üretim Artışı	16
Tablo 15: Firmaların Aktif Büyüklük Artışı.....	18
Tablo 16: Sanayide Üretim Yapan Firmaların Aktif Büyüklük Artışı.....	18
Tablo 17: Firmaların Ciro Artışı.....	20
Tablo 18: Sanayide Üretim Yapan Firmaların Ciro Artışı	20
Tablo 19: Firmaların Net Kâr Değişimi	22
Tablo 20: Sanayide Üretim Yapan Firmaların Net Kâr Değişimi	22
Tablo 21: Müşteri Sayısı Değişimi	24
Tablo 22: Sanayide Üretim Yapan Firmaların Müşteri Sayısı Değişimi	25
Tablo 23: Üretim Maliyetlerinin Değişimi.....	26
Tablo 24: Sanayide Üretim Yapan Firmaların Üretim Maliyetlerindeki Değişim	27
Tablo 25: Yeni Ürün Üretimi ve Yeni Ürün Sayısı	29
Tablo 26: Sektörlere Göre Yeni Ürün Üreten Firma Sayısı	29
Tablo 27: Firmaların Alan Büyüklüğü Değişimi.....	31
Tablo 28: İl Bazında İhracata Başlayan Firma Oranı.....	34
Tablo 29: İl ve Sektör Bazında İhracata Başlayan Firma Sayısı	34
Tablo 30: TRB2 İllerinin İhracat Yaptıkları Ülkeler	35
Tablo 31: Ülkelere Yapılan Sektörel İhracat.....	35
Tablo 32: Doğu Anadolu Bölgesi'nde Düzey 2 Bölgelerinin İşsizlik Oranları	36

Tablo 33: İstihdam Sayılarının 2009 KOBİ MDP Öncesi ve Sonrası İstatistiksel Karşılaştırılması	38
Tablo 34: İstihdam Değişiminin Ana Sektörlere Göre Dağılımı	38
Tablo 35: Sanayi Sektöründe İstihdam Değişimi	39
Tablo 36: Üretim Yerine Göre Sanayi Sektöründe İstihdam Değişimi	40
Tablo 37: Ajans Desteğinin Firmaların Kurumsallaşmasına Etkisi	45
Tablo 38: Sanayi Sektöründeki Firmaların Ajans Desteği Sonrası Kurumsallaşması	46
Tablo 39: İl ve Üretim Yerine Göre Fuara Katılan Firma Sayısı	49
Tablo 40: Ajans Desteğinin Yatırım Kararına Etkisi	50
Tablo 41: Sanayi Sektöründe Destek Alan Firmaların Yatırımına Ajans Desteğinin Etkisi ...	51
Tablo 42: Hibe Alınan Kurumlar	53
Tablo 43: Yeniden Yatırım Yapma Düşüncesinde Olan Firma Sayısı	56
Tablo 44: Aynı Sektörde Yatırım Düşüncesinin İl Bazında Dağılımı	58
Tablo 45: Yatırım Yerine Göre Aynı Sektörde Yatırım Düşüncesi	58
Tablo 46: Sanayide Aynı Sektörde Yatırım Düşüncesi	59
Tablo 47: Sanayide Farklı Sektörde Yatırım Düşüncesi Olan Firma Sayısı	60
Tablo 48: Sanayide Alt Sektörlerin DAKA'nın Açacağı KOBİ Hibesine Tekrar Başvuru Düşüncesi	63

Grafikler

Grafik 1: İşletmelerin Faaliyet Gösterdiği İl Dağılımı.....	2
Grafik 2: İşletmelerin Faaliyet Gösterdiği İlçe Dağılımı	2
Grafik 3: İşletmelerin Faaliyet Süresi	3
Grafik 4: Sanayide Faaliyet Gösteren İşletmelerin Sektörel Dağılımı.....	4
Grafik 5: Hizmetlerde Faaliyet Gösteren İşletmelerin Sektörel Dağılımı.....	5
Grafik 6: İşletmelerin Mülkiyet Durumu Dağılımı.....	6
Grafik 7: İşletmelerin Faaliyet Gösterdiği Yerlerin Dağılımı	7
Grafik 8: İşletmelerin Büyüklüğü Dağılımı.....	8
Grafik 9: İşletme Sahiplerinin Yaş Aralığı.....	11
Grafik 10: İşletme Sahiplerinin Eğitim Durumu	12
Grafik 11: Firmaların Üretim Kapasitesi Artışı.....	13
Grafik 12: Üretim Yerine Göre Üretim Kapasitesi Artışı	15
Grafik 13: Firmaların Üretim Artışı.....	15
Grafik 14: Üretim Yerine Göre Üretim Artışı	17
Grafik 15: Firmaların Aktif Büyüklük Artışı.....	17
Grafik 16: Üretim Yerine Göre Aktif Büyüklük Artışı.....	19
Grafik 17: Firmaların Ciro Artışı.....	19
Grafik 18: Üretim Yerine Göre Ciro Artışı	21
Grafik 19: Firmaların Net Kâr Değişimi	21
Grafik 20: Üretim Yerine Göre Net Kâr Değişimi	23
Grafik 21: Firmaların Müşteri Sayısı Artışı.....	23
Grafik 22: Satış Yapılan İller.....	24
Grafik 23: Üretim Yerine Göre Müşteri Sayısı Artışı.....	25
Grafik 24: Firmaların Üretim Maliyetlerinin Değişimi.....	26
Grafik 25: Üretim Yerine Göre Üretim Maliyeti Azalışı	27
Grafik 26: Yeni Ürün Üretmeye Başlayan Firma Sayısı.....	28
Grafik 27: Yeni Üretilmeye Başlanan Ürün Sayısı.....	28
Grafik 28: Üretim Yerine Göre Yeni Ürün Üretimi Yapan Firma Sayısı	30
Grafik 29: İşletmelerin Alan Büyüklüğü Değişimi.....	30
Grafik 30: Üretim Yerine Göre Alan Büyüklüğü Değişimi	31
Grafik 31: İhracata Başlayan Firma Sayısı.....	32
Grafik 32: Firmaların İhracat Artışı	33

Grafik 33: İhracat Yapılan Ülke Sayısı	33
Grafik 34: Ülke Bazında İhracat Yapan Firma Sayısı.....	34
Grafik 35: İstidam Değişiminin İllere Göre Dağılımı.....	38
Grafik 36: İstihdam Edilen Personelin Eğitim Durumu.....	41
Grafik 37: Ana Sektörlere Göre İstihdamın Eğitim Seviyesi	42
Grafik 38: : Sanayinin Alt Sektörlerine Göre İstihdamın Eğitim Seviyesi	42
Grafik 39: Üretim Yerine Göre İstihdamın Eğitim Düzeyi.....	43
Grafik 40: AR-GE Personeli İstihdam Etme	43
Grafik 41: Ajans Desteğinin Kurumsallaşmaya Etkisi.....	44
Grafik 42: Üretim Yerine Göre Kurumsallaşma.....	45
Grafik 43: Web Sitesinin Kurulmasında Ajans Desteği.....	46
Grafik 44: Patent Tescili, Marka Tescili, Faydalı Model Tescili, Endüstriyel Tasarım Tescili	47
Grafik 45:Patent, Marka, Faydalı Model, Endüstriyel Tasarım Tescil Sayısı.....	47
Grafik 46: Sanayi Sektöründe Tescil Alan Firma Sayısı.....	48
Grafik 47: Alınan Sertifika Sayısı.....	48
Grafik 48: Yıllara Göre Fuarlara Katılım.....	49
Grafik 49: Ajans Desteğinin Yatırımlara Etkisi.....	50
Grafik 50: Üretim Yerine Göre Ajans Desteğinin Yatırıma Etkisi.....	51
Grafik 51: Ajans Desteğinden Sonra Başka Kurumdan Hibe Desteği Alınması.....	52
Grafik 52: Hibe Alınan Kurum.....	53
Grafik 53: Ajans Desteğinden Sonra Alınan Hibe Sayısı	54
Grafik 54: Ajans Dışında Alınan Hibe Desteği Miktarı.....	54
Grafik 55: Ekonomi Bakanlığı'na Teşvik Başvurusu Yapan Firma Sayısı	55
Grafik 56: Banka Kredisi Başvurusu Yapan Firma Sayısı	55
Grafik 57: Yeni Yatırım Yapma Düşüncesinde Olan Firmalar	56
Grafik 58: Yeni Yatırım Yapılmak İstenen İl.....	57
Grafik 59: Destek Alınan Sektörde Yeni Yatırım İsteği	57
Grafik 60: Faaliyet Desteği Dışında Yatırım Düşüncesi.....	59
Grafik 61: Firmanın Büyüyemiyorsa Nedeni	60
Grafik 62: Sektörde Faaliyet Gösterme Nedeni.....	61
Grafik 63: Üretim Faaliyetine Tekrar Başlansa Tercih Edilecek Sektör.....	61
Grafik 64: Firma Sahibinin Çocuklarının Sektörde Devam Etme İsteği.....	62
Grafik 65: Faaliyet Gösterilen Sektör Dışında Çocukların Yer Alması İstenilen Sektör	62

Grafik 66: DAKA'nın Açılacak KOBİ Desteklerine Tekrar Başvurma İsteği	63
Grafik 67: Ajans Destek Mekanizmasından Memnun Olma.....	64
Grafik 68: Memnun Olmama Nedeni.....	64
Grafik 69: Proje Uygulama Sonrası Faaliyetlerin Devamlılığı	65

1 GİRİŞ

2009 yılı KOBİ Mali Destek Programı, TRB2 Bölgesi (Bitlis, Hakkari, Muş ve Van) illerinde imalat, tarımsal ürün işleme, turizm ve hizmet sektörlerindeki küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin, nitelikli projeler yoluyla kapasitelerini ve rekabet güçlerini artırarak bölge ekonomisinin gelişmesine katkı sağlamak amacıyla 2009-2011 yılları arasında uygulanmıştır. Bu mali destek programının öncelikleri şu şekilde belirlenmiştir:

Öncelik 1: Tarıma dayalı sanayi işletmelerinin üretim kapasitelerinin artırılması,

Öncelik 2: Bölgedeki mevcut turizm işletmelerinin beşeri ve fiziki kapasitelerinin geliştirilmesi,

Öncelik 3: Çevreye duyarlı üretim süreçlerine geçişin sağlanması,

Öncelik 4: İşletmelerin kurulu altyapılarının iyileştirilmesi ve AR-GE altyapısının kurulması.

Programın değerlendirme döneminin tamamlanmasının ardından 71 projeye destek sağlamak amacıyla sözleşme imzalanmıştır. Projelerin 14 tanesi Bitlis, 11 tanesi Hakkari, 16 tanesi Muş ve 30 tanesi Van'da faaliyet gösteren firmalardan oluşmuştur. Uygulama döneminde, 71 projeden 6'sının sözleşmeleri çeşitli nedenlerle feshedilmiştir. Kalan 65 proje başarıyla tamamlanmıştır. Bu projelerden 12 tanesi Bitlis, 9 tanesi Hakkari, 15 tanesi Muş ve 29 tanesi Van'da uygulanmıştır. TRB2 Bölgesinde gerçekleşen toplam yatırım 28.995.980,37 TL olup 16.585.898,31 TL'ye karşılık gelen %57'si proje sahipleri tarafından finanse edilmiş, 12.410.082,06 TL'ye karşılık gelen %43'ü ise Ajans tarafından hibe edilmiştir. 2009 Yılı KOBİ Mali Destek Programı kapsamında sözleşme yapılan projelerin %92'si hayata geçirilmiştir. İl bazında ise projelerinde gerçekleştirme oranı sırasıyla Bitlis'te %86, Hakkari'de %82, Muş'ta %94 ve Van'da %97'dir.

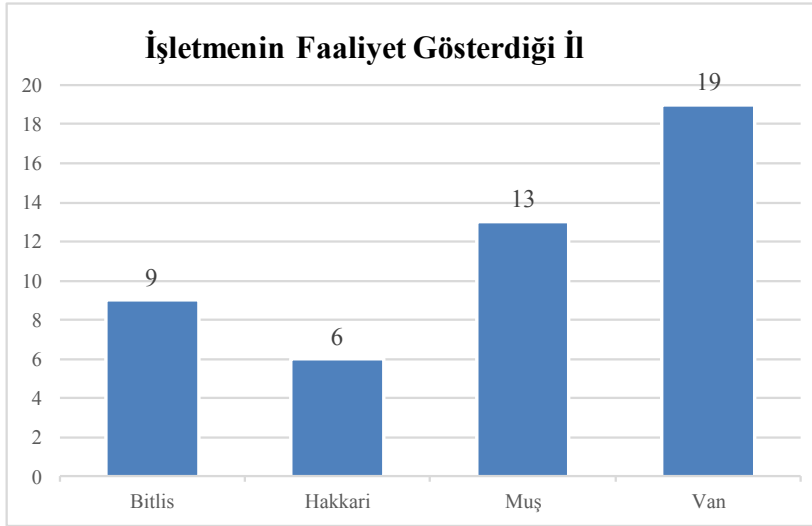
2009 KOBİ Mali Destek Programı kapsamında projelerini başarılı bir şekilde tamamlayan firmalardan 47 (%72,3) tanesi ile 2015 yılının 2. yarısında programın etkisi ölçmek için yüz yüze anket uygulanmıştır. Anket sonuçları Excel ve SPSS programlarına aktarılarak analizler yapılmıştır.

2 ANKETE İLİŞKİN TANIMLAYICI İSTATİSTİKLER

2.1 İşletmelere İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

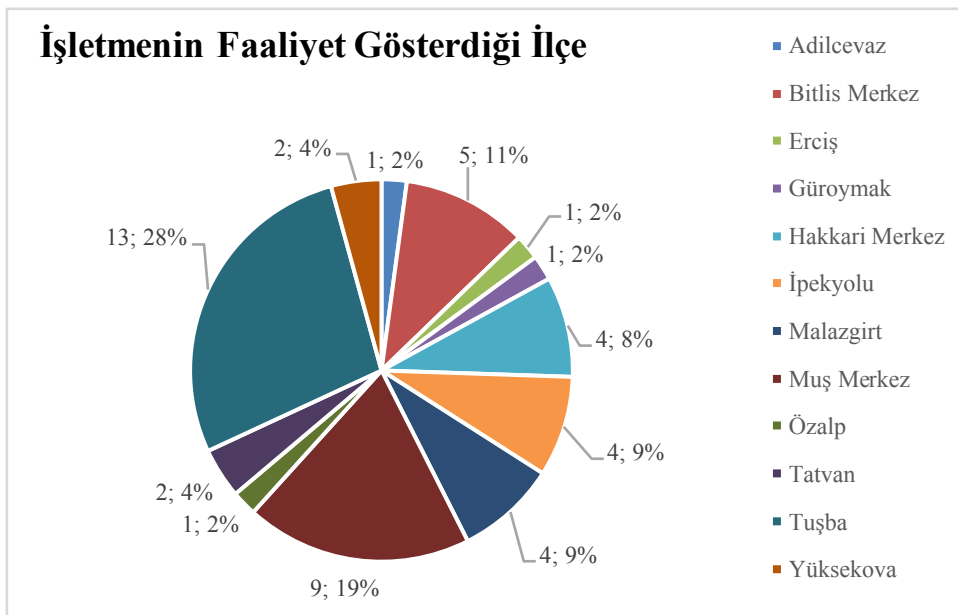
Ankete katılan firmaların %40'ı Van'da, %28'i Muş'ta, %19'u Bitlis'te ve %13'ü Hakkari'de faaliyet göstermektedir.

Grafik 1: İşletmelerin Faaliyet Gösterdiği İl Dağılımı

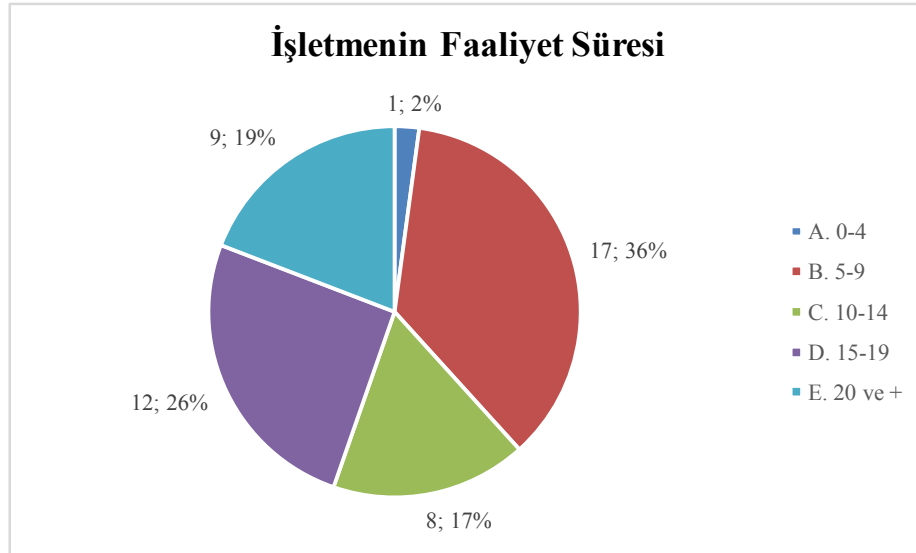
İlçe olarak bakıldığında firmaların nispeten biraz daha gelişmiş yerlerde yoğunlaştığı görülmektedir. Van'da endüstriyel alanlar genellikle Tuşba ilçesine yoğunlaşmış olup burada faaliyet gösteren firmaların oranı %28 seviyesindedir. Muş Merkez (%19,1), Bitlis Merkez (%10,6), Hakkari Merkez (%8,5), İpekyolu (%8,5) ve Malazgirt (%8,5) anketlerin yoğunlaştığı yerler olarak öne çıkmaktadır.

Grafik 2: İşletmelerin Faaliyet Gösterdiği İlçe Dağılımı

Ankete katılan firmaların %36'sı kısa sayılabilecek bir 5-9 yıllık bir geçmişe sahiptir. Firmaların %26'sı 15-19 yıl, %19'u 20 yıl ve üzeri ve %17'si 10-14 yıldır faaliyet göstermektedir. Bu veriler TRB2 Bölgesinde genel olarak genç sayılabilecek firma yapısı ile uyumludur. Firmaların yaşının nispeten genç olması dinamik olmaları açısından avantaj sağlarken kurumsallaşma ve tecrübe edinilmesi için mesafe kat edilmesi gerektiği söylenebilir.

Grafik 3: İşletmelerin Faaliyet Süresi

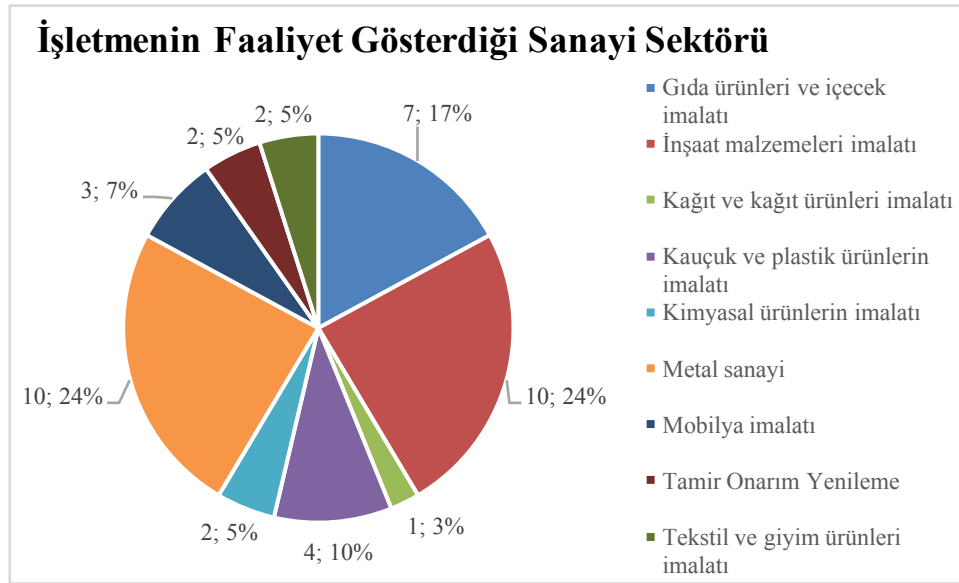
İl bazında dağılıma bakıldığında Bitlis'te firmalarının genellikle 5-9 yıl ve 10-14 yıl aralığında faaliyet gösterdiği, Hakkari'de 10-14 yıl ve 15-19 yıl aralığında oldukları, Muş ve Van'daki firmaların 5-9 yıl ve 15-19 yıl aralığında faal oldukları görülmektedir.

Tablo 1: İşletmelerin Faaliyet Süresi

İşletmelerin Faaliyet Süresi	Bitlis	Hakkari	Muş	Van	Toplam
0-4	0,0%	0,0%	0,0%	5,3%	2,1%
5-9	44,4%	0,0%	38,5%	42,1%	36,2%
10-14	22,2%	50,0%	7,7%	10,5%	17,0%
15-19	11,1%	50,0%	30,8%	21,1%	25,5%
20 ve +	22,2%	0,0%	23,1%	21,1%	19,1%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Firmaların ana sektörlere göre dağılımında sanayi alanında faaliyet gösterenlerin oranı (%87) olurken hizmetler alanı %13 seviyesinde kalmıştır. Sanayi sektöründe %24 ile inşaat malzemeleri üretimi ve metal sanayi birinciliği paylaşırken %17 ile gıda ürünleri ve içecek üretimi takip etmektedir.

Grafik 4: Sanayide Faaliyet Gösteren İşletmelerin Sektörel Dağılımı

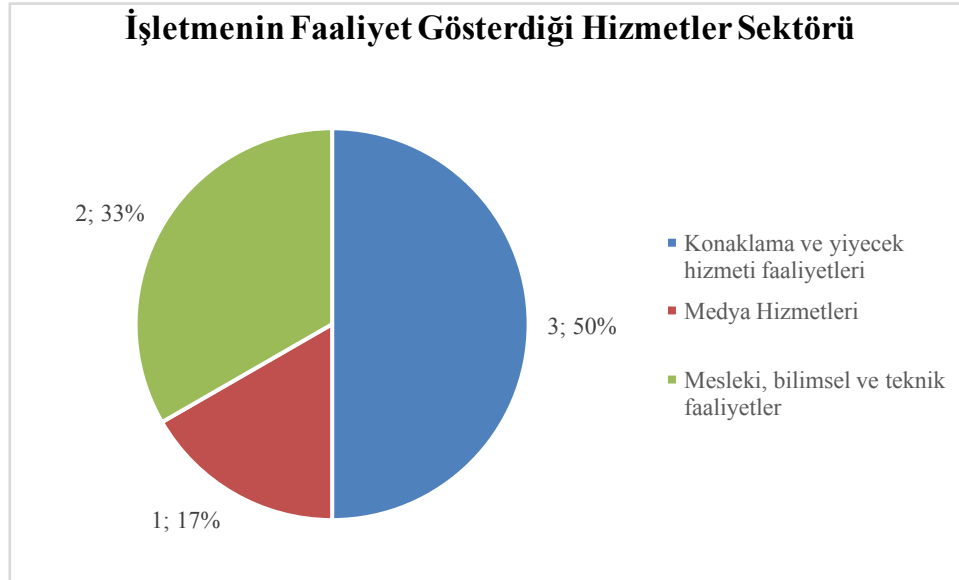
Sanayi işletmelerinin il bazında sektörel dağılımda Bitlis'te inşaat malzemeleri üretimi, Hakkari ve Muş'ta metal sanayi, Van'da ise gıda ürünleri ve içecek imalatı ile inşaat malzemeleri imalatı öne çıkmaktadır. İlçe bazlı olarak bakıldığında Bitlis Merkezde gıda ürünleri ve içecek imalatı ile mobilya imalatı, Tatvan'da inşaat malzemeleri imalatı; Hakkari Merkezde inşaat malzemeleri imalatı ve metal sanayi, Yüksekova'da gıda ürünleri ve içecek imalatı ile metal sanayi; Muş Merkezde gıda ürünleri ve içecek imalatı, metal sanayi, tekstil ve giyim ürünleri imalatı, Malazgirt'te metal sanayi; Erciş'te gıda ürünleri ve içecek imalatı, Tuşba'da inşaat malzemeleri imalatı, İpekyolu'nda gıda ürünleri ve içecek imalatı, Özalp'ta metal sanayi önde gelen sektörler arasında yer almaktadır.

Tablo 2: Sanayide Faaliyet Gösteren İşletmelerin Dağılımı

Sanayide Faaliyet Gösteren İşletmelerin Sektörel Dağılımı	Bitlis	Hakkari	Muş	Van	Toplam
Gıda ürünleri ve içecek imalatı	0,0%	20,0%	16,7%	22,2%	17,1%
İnşaat malzemeleri imalatı	50,0%	20,0%	8,3%	27,8%	24,4%
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	0,0%	0,0%	0,0%	5,6%	2,4%
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	0,0%	0,0%	16,7%	11,1%	9,8%
Kimyasal ürünlerin imalatı	0,0%	0,0%	0,0%	11,1%	4,9%
Metal sanayi	16,7%	40,0%	41,7%	11,1%	24,4%
Mobilya imalatı	33,3%	0,0%	0,0%	5,6%	7,3%
Tamir Onarım Yenileme	0,0%	20,0%	0,0%	5,6%	4,9%
Tekstil ve giyim ürünleri imalatı	0,0%	0,0%	16,7%	0,0%	4,9%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Hizmetlerde faaliyet gösteren ve ankete katılan firmalardan 3 (%50) tanesi konaklama 1 tanesi medya (%17) ve 2 tanesi (%33) mesleki, bilimsel ve teknik alanlar üzerine faaliyet göstermektedir.

Grafik 5: Hizmetlerde Faaliyet Gösteren İşletmelerin Sektörel Dağılımı

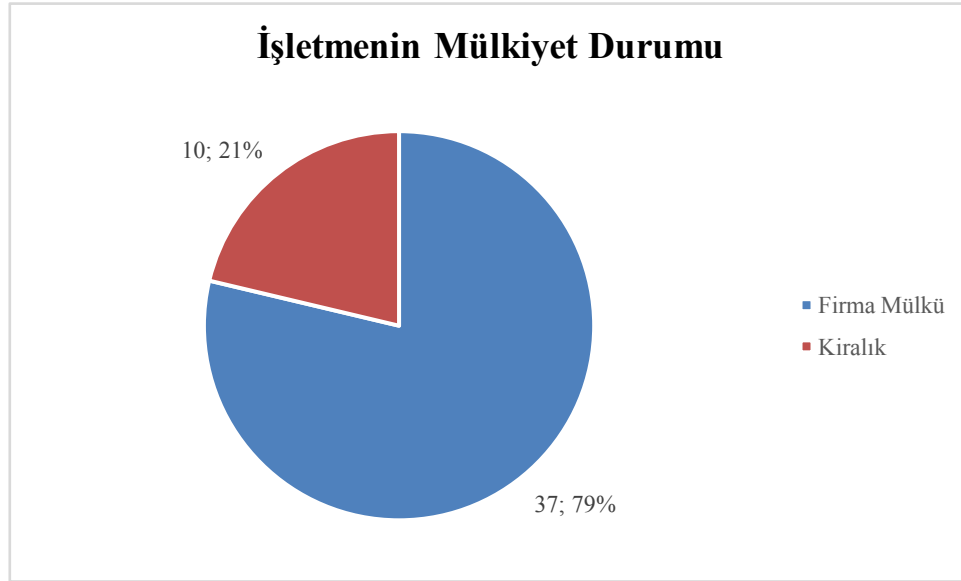
Bitlis'te konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri, Van'da medya hizmetleri, Hakkari ve Muş'ta ise mesleki, bilimsel ve teknik alanlar üzerine faaliyet gösteren firmalarla görüşme yapılmıştır.

Tablo 3: Hizmetlerde Faaliyet Gösteren İşletmelerin Dağılımı

Hizmetlerde Faaliyet Gösteren İşletmelerin Sektörel Dağılımı	Bitlis	Hakkari	Muş	Van	Toplam
Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri	100%	0%	0%	0%	50%
Medya Hizmetleri	0%	0%	0%	100%	17%
Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler	0%	100%	100%	0%	33%
Toplam	100%	100%	100%	100%	100%

Firmaların geneli (%79) kendi mülklerinde faaliyet gösterirken ufak bir kısmı (%21) işyerini kiralamak suretiyle faaliyetlerine devam etmektedir.

Grafik 6: İşletmelerin Mülkiyet Durumu Dağılımı

İllere göre değerlendirildiğinde kiralık olarak faaliyet gösteren firma oranının en yüksek olduğu il %53,8 ile Muş'tur. Muş'ta destek alan firmaların bir kısmı Malazgirt'teki Tarım İhtisas Sanayi Sitesi ve Tekel Depolarında faaliyet göstermekte olup kiralık olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Diğer illerde firmaların mülk sahipliği bariz olarak aşağıdaki tabloda görülmektedir.

Tablo 4: Firmaların Mülkiyet Durumunun Dağılımı

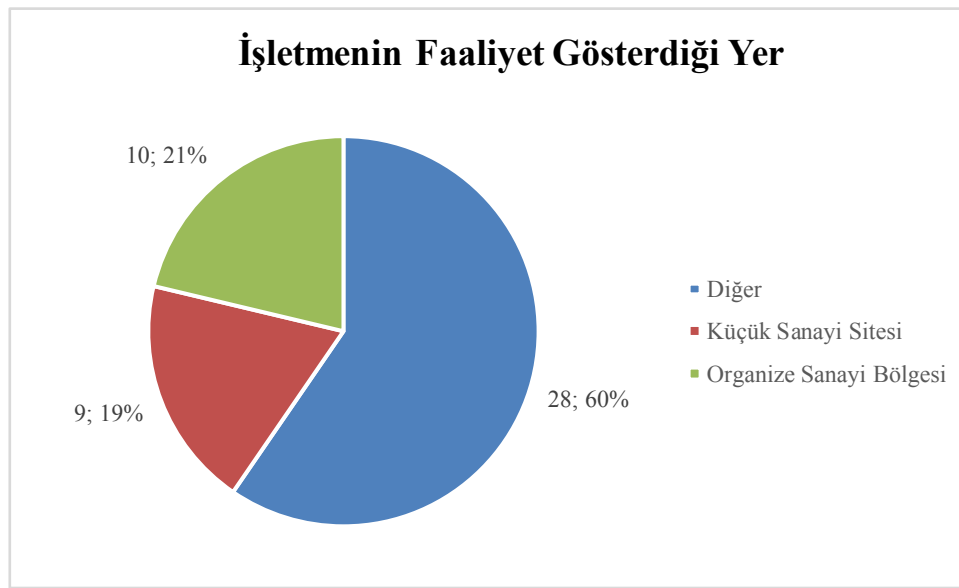
Firmaların Mülkiyet Durumu	Bitlis	Hakkari	Muş	Van	Toplam
Firma Mülkü	77,8%	83,3%	46,2%	100,0%	78,7%
Kiralık	22,2%	16,7%	53,8%	0,0%	21,3%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

İlçe bazlı olarak incelendiğinde Malazgirt'te faaliyet gösteren firmaların %75'i, Muş Merkezde %44,4'i, Bitlis Merkezde %40'ı ve Hakkari Merkezde %25'i kiralık olarak üretimlerini gerçekleştirmektedir. Diğer ilçe merkezlerinde yer alan firmaların tamamının üretim yeri firmanın kendi mülküdür. Sektörler olarak irdelendiğinde sanayide üretim yapan firmaların %22'si, hizmetlerde faaliyet gösteren işletmelerin %16,7'si kiralık olarak faaliyetlerine devam etmektedir.

Firmaların faaliyet gösterdiği yerlere bakıldığında %21'inin organize sanayi bölgelerinde, %19'unun küçük sanayi sitelerinde ve %60'ının diğer yerlerde üretim yaptıkları görülmektedir. Diğer olarak ifade edilen yerler arasında Malazgirt'teki Tarım İhtisas Sanayi Sitesi ve Tekel Depoları gibi alanlar bulunmaktadır. Bununla birlikte sanayi üretimi

yapılabilecek yeni organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerinin yakın zamanda kurulmasının da bu istatistikler üzerinde etkisi olduğu söylenebilir. Muş Organize Sanayi Bölgesi şehir merkezine uzak olduğu için buraya talep az olmakta ve doluluk konusunda sıkıntı yaşamaktadır. Bitlis ilinde organize sanayi bölgesi çok yakın bir süre önce faal hale gelmiştir. Hakkari’de organize sanayi bölgesi bulunmamaktadır. Erciş ilçesinde ise organize sanayi bölgesi henüz kurulma aşamasındadır. Bazı ilçelerde ise küçük sanayi siteleri yakın bir zaman önce faal hale gelmiştir ve işyerleri genellikle oto tamirciliği üzerine faaliyet göstermektedir. Bu yüzden sanayi bölgeleri dışında birçok fabrikanın üretim yaptığı görülmektedir.

Grafik 7: İşletmelerin Faaliyet Gösterdiği Yerlerin Dağılımı

Van’da faaliyet gösteren firmaların %20’si KSS’lerde, %47’si OSB’de üretim yapmaktadır. Mali destek programı uygulandığında Bitlis’te faal olmayan OSB ve Hakkari’de henüz OSB kurulmamış ya da faal hale geçmemiş olup bu iki ilde firmalar şehrin münferit yerlerine dağılmıştır. Muş’ta OSB olmasına rağmen burada üretim yapan ve destek alan firmaların oranı düşük kalmıştır. Hakkari’de KSS’nin oranı nispeten daha yüksek iken Muş’ta %15, Bitlis’te %11 seviyesinde kalmıştır.

Tablo 5: Firmaların Faaliyet Yerinin Dağılımı

Firmaların Faaliyet Yeri	Bitlis	Hakkari	Muş	Van	Toplam
Küçük Sanayi Sitesi	11,1%	33,3%	15,4%	21,1%	19,1%
Organize Sanayi Bölgesi	0,0%	0,0%	7,7%	47,4%	21,3%
Diğer	88,9%	66,7%	76,9%	31,6%	59,6%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

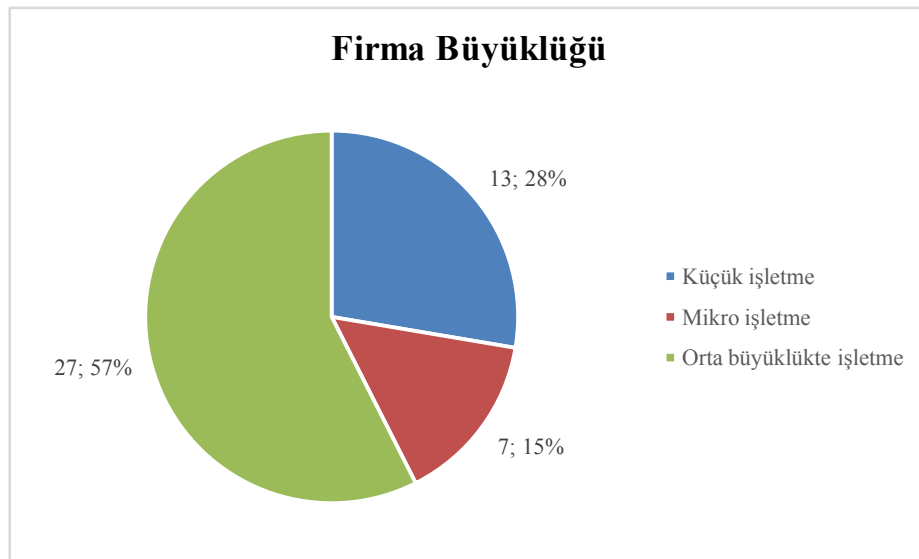
Sektörel olarak gıda ve içecek imalatında ve tekstil ve giyim ürünleri imalatı faaliyet gösteren firmaların tamamı OSB ve KSS dışındaki yerlerde üretim yapmaktadır. İnşaat malzemeleri imalatı ve metal sanayi alanlarında faaliyet gösteren firmaların yarısı OSB ve KSS’lerde, diğer yarısı ise bu alanların dışındaki yerlerde faaliyet göstermektedir. İmalat sanayinde üretim yapan işletmelerin %24’ü KSS’lerde, %22’si OSB’lerde ve %54’ü ise diğer yerlerde faaliyet göstermektedir.

Tablo 6: Sektörlere Göre Firmaların Üretim Yaptıkları Yerler

İşletmelerin Faaliyet Gösterdiği Yerler	Diğer	Küçük Sanayi Sitesi	Organize Sanayi Bölgesi	Toplam
Gıda ürünleri ve içecek imalatı	7	-	-	7
İnşaat malzemeleri imalatı	5	-	5	10
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	-	-	1	1
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	-	2	2	4
Kimyasal ürünlerin imalatı	1	-	1	2
Metal sanayi	5	5	-	10
Mobilya imalatı	2	-	1	3
Tamir Onarım Yenileme	-	2	-	2
Tekstil ve giyim ürünleri imalatı	2	-	-	2
Toplam	22	9	10	41

Firmaların firma büyüklüğü sorusuna verdikleri cevaplarda %57 oranındaki firmanın kendisini orta büyüklükte işletme olarak nitelendirdiği görülmektedir. %28 oranında işletme küçük, %15 oranında ise mikro işletme olarak tanımlamıştır.

Grafik 8: İşletmelerin Büyüklüğü Dağılımı

Bitlis’te firmaların %89’u orta büyüklükte işletme olduklarını belirtmişlerdir. Bu oran Muş’ta %77, Hakkari’de %50 ve Van’da ise %32 seviyesindedir. Buna karşın Bitlis ve

Hakkari'deki işletmelerden hiçbiri kendilerini mikro işletme olarak tanımlamamıştır. Van'da kendisini mikro işletme olarak niteleyen firma sayısı %32 seviyesindedir. Küçük işletme olarak kendisini niteleyen firma oranı Bitlis'te %11, Hakkari'de %50, Muş'ta %15, Van'da ise %37 olmuştur. TRB2 Bölgesinde genel olarak Van'daki firmaların daha yüksek ciro, istihdam ve aktif büyüklüğe sahip olmalarına rağmen orta büyüklükte işletme oranının Van'da en düşük, diğer illerde çok yüksek ve mikro işletme oranının Van'da en yüksek ve diğer illerde 0 ya da çok düşük olması firmaların KOBİ Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmeliğin kriterlerine pek vakıf olmadan cevap verdikleri şeklinde yorumlanabilir. Çünkü TRB2 Bölgesindeki firmaların çok büyük kısmı özellikle istihdam kriterine bağlı olarak küçük ya da mikro işletme sınıfındadır.

Tablo 7: Firmaların İşletme Büyüklüğünün Dağılımı

İşletme Büyüklüğü	Bitlis	Hakkari	Muş	Van	Toplam
Mikro işletme	0,0%	0,0%	7,7%	31,6%	14,9%
Küçük işletme	11,1%	50,0%	15,4%	36,8%	27,7%
Orta büyüklükte işletme	88,9%	50,0%	76,9%	31,6%	57,4%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Aşağıdaki tabloda 2009 KOBİ Mali Destek Programı kapsamında projelerini başarılı bir şekilde tamamlamış ve anket yapılan 47 firmanın ismi yer almaktadır.

Tablo 8: Anket Yapılan Firma Listesi

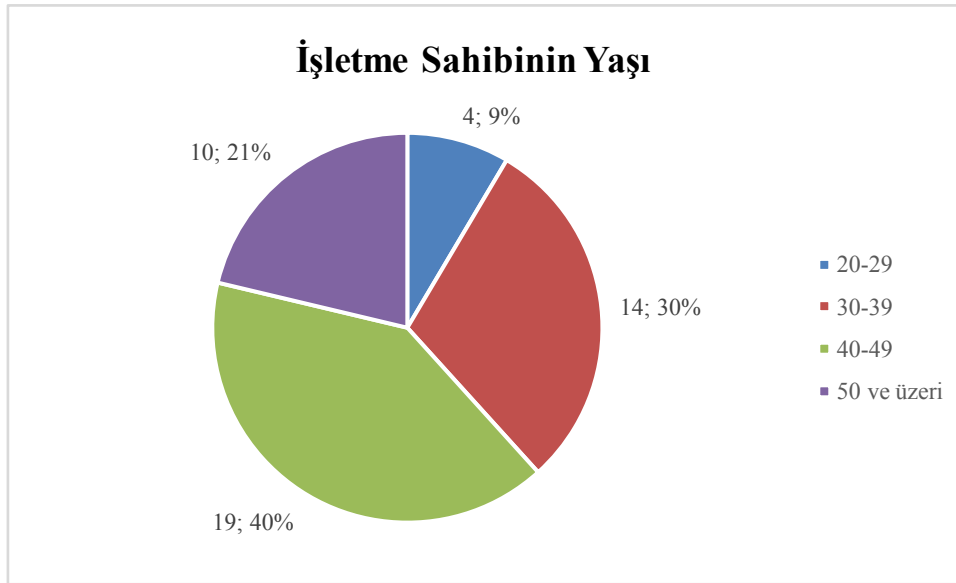
Sıra No	Firma Adı	İl	İlçe
1	Tursan Kimya ve Kozmetik San.Tic.Ltd.Şti	Van	İpekyolu
2	Ölmez Beton Yapı Elemanları İmalat İnşaat Nakliye Gıda Taahhüt San. ve Tic. Ltd. Şti.	Van	Tuşba
3	Esvan Kolonya Kozmetik San Ltd.Şti.	Van	Tuşba
4	Vangölü Arıcılık İnş. Emlak San. Tic. Ltd.Şti.	Van	Tuşba
5	Malaylar Mermer San.Gıda San. Tic. Ltd.Şti.	Van	Tuşba
6	Keban Isı San. İmalat İhr. Tic. ve Turizm Ltd.Şti	Van	Tuşba
7	Ete İnş. San. Tic. Ltd. Şti.	Van	Tuşba
8	Cevser İnş.Tur.Tar. ve Gıda San.Tic.Ltd.Şti.	Van	İpekyolu
9	Tütüncüoğlu İnş.Gıda San. ve Tic. Ltd.Şti	Van	Tuşba
10	Doğu Medya A.Ş.	Van	İpekyolu
11	Huzur İnşaat Taahhüt Gıda Maddeleri San. ve Tic. Ltd.Şti	Van	İpekyolu
12	Toker Römork - Hüsrev Toker	Van	Özalp
13	Tekbir Gıda Ticaret ve Sanayi Limited Şirketi	Van	Erciş

14	Sağlam Oluklu Mukavva Tic. Ltd. Şti.	Van	Tuşba
15	Al-San Demir Plastik Doğrama Ltd.Şti.	Van	Tuşba
16	Barışlar Mermercilik Ltd. Şti.	Van	Tuşba
17	Er-Pol Polietilen Mak.İnş.İml.İth.İhr.San.Tic.Ltd.Şti.	Van	Tuşba
18	Teknik İş Pompa Petrol Ürünleri Ltd. Şti	Van	Tuşba
19	Kutlutürk PVC Ürt.Taşımacılık İnş.İmlt.San.Tic.Ltd.Şti.	Van	Tuşba
20	Özpolat İnşaat Ltd. Şti.	Muş	Muş Merkez
21	Dap Gıda Tekstil Turizm Yat.San.Tic.Ltd.Şti.	Muş	Muş Merkez
22	Dünyam Mefruşat	Muş	Muş Merkez
23	Vahit Meriç- Meriç Mandıracılık Ticaret	Muş	Muş Merkez
24	Hasan Ali Oğulları İnş. İthalat İhracat San. Tic. Ltd. Şti.	Muş	Muş Merkez
25	Biltaş Beton İnşaat Otomotiv Ltd. Şti.	Muş	Muş Merkez
26	Doğu Pen (Ali Eşref Ok)	Muş	Malazgirt
27	Birlik Tarım (Erhan Hanay)	Muş	Malazgirt
28	Tarsan Zirai Tarım Mak. Limited Şirketi	Muş	Malazgirt
29	Aktif Tarım Mak. Limited Şirketi	Muş	Malazgirt
30	Gür Tarım ve Tarım Mak. San.Tic.Limited Şirketi	Muş	Muş Merkez
31	Özmen Sondajcılık Ltd. Şti.	Muş	Muş Merkez
32	Barco Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş	Muş	Muş Merkez
33	Hazeyi Kuyumculuk Petr. İnşaat San. ve Tic.Ltd.Şti.	Hakkari	Yüksekova
34	Hocaoğulları Doğrama Atölyesi	Hakkari	Yüksekova
35	Haktem Tem.İnş.Gıda.Enerji Plastik San.Tic.Ltd.Şti	Hakkari	Hakkari Merkez
36	Hüseyin Çiftçi- Öz Çiftçiler Ticaret	Hakkari	Hakkari Merkez
37	Kadir Otomotiv	Hakkari	Hakkari Merkez
38	Sil-Tem Elek.Turizm Gıda Tahhüt San. ve Tic Ltd.Şti	Hakkari	Hakkari Merkez
39	Oto Karaca-Şerafettin Karaca	Bitlis	Tatvan
40	Saray Mobilya- Fırat Kıyağan	Bitlis	Bitlis Merkez
41	Yükseller Pazarlama A.Ş.	Bitlis	Güroymak
42	Mecit Dinç-Dinç Teknik	Bitlis	Bitlis Merkez
43	Direktaş Mermercilik	Bitlis	Bitlis Merkez
44	Mermer Pet. İthalat İhracat Sanayi Tic. Ltd. Şti. (Şark Mermer Otel)	Bitlis	Bitlis Merkez
45	Zafer Şark Mermer San. İnş. Tic. Ltd. Şti.	Bitlis	Bitlis Merkez
46	Cevizlibağ Gıda İnşaat Sanati Ve Ticaret Ltd. Şti.	Bitlis	Adilcevaz
47	Adabağ A.Ş.	Bitlis	Tatvan

2.2 İşletme Sahiplerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Firma sahiplerine ilişkin olarak ankette yaş, eğitim durumu ve cinsiyet soruları yöneltilmiştir. Firma sahibinin yaşına bakıldığında zaman 20-29 yaş aralığında olanlar %9, 30-39 yaş aralığında olanlar %30, 40-49 yaş aralığında olanlar %40, 50 yaş ve üzeri olanlar ise %21 oranındadır. Genel olarak firma sahipleri tecrübeli ve dinamik sayılabilecekleri 30-50 yaş aralığına yoğunlaşmıştır.

Grafik 9: İşletme Sahiplerinin Yaş Aralığı

Bitlis'te ve Muş'ta firma sahiplerinin yarısına yakını 40-49 yaş aralığında yer almaktadır. Hakkari'de bu yaş aralığının payı %66,7'ye çıkmaktadır. Van'da üretim yapan firmaların sahipleri en fazla 30-39 yaş aralığında yer almaktadır. Van'daki firma sahiplerinin yaş gruplarının dağılımı birbirine yakındır.

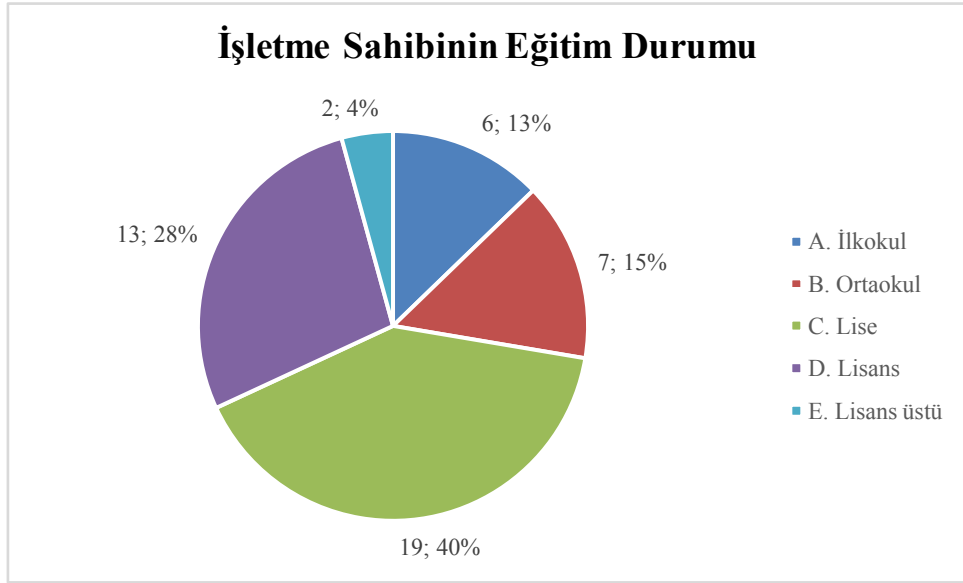
Tablo 9: İşletme Sahiplerinin Yaş Gruplarının Dağılımı

İşletme Sahibinin Yaşı	Bitlis	Hakkari	Muş	Van	Toplam
20-29	11,1%	0,0%	0,0%	15,8%	8,5%
30-39	33,3%	16,7%	30,8%	31,6%	29,8%
40-49	44,4%	66,7%	46,2%	26,3%	40,4%
50 ve üzeri	11,1%	16,7%	23,1%	26,3%	21,3%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Firma sahiplerinin düşük bir oranı (%13) ilköğretim mezunudur. Ortaokul mezunları %15'e denk gelirken en yüksek oranın olduğu lise mezunları %40 seviyesindedir. Lisans mezunu oranı %28 olup üniversite mezunlarının girişimci olmaları ya da babalarından işleri devam ettirmeleri

beyin göçü yaşanan bölge adına olumlu bir durumdur. Lisansüstü mezunların oranı %4 gibi düşük bir rakam olsa da eğitim düzeyi yüksek kişilerin işletmelerde yönetici pozisyonunda aktif oldukları görülmektedir.

Grafik 10: İşletme Sahiplerinin Eğitim Durumu

İllere göre irdelendiğinde Bitlis'te lisans ve lise mezunları ön plana çıkmaktadır. Hakkari'de ve Van'da lise mezunları en yüksek orana sahipken Muş'ta lise ve ilkokul mezunları öne çıkmıştır. Lisansüstü eğitime sahip olan firma sahipleri sadece Van'da bulunmaktadır.

Tablo 10: İşletme Sahiplerinin Eğitim Durumu

İşletme Sahiplerinin Eğitim Durumu	Bitlis	Hakkari	Muş	Van	Toplam
İlkokul	11,1%	16,7%	30,8%	0,0%	12,8%
Ortaokul	11,1%	16,7%	15,4%	15,8%	14,9%
Lise	33,3%	50,0%	30,8%	47,4%	40,4%
Lisans	44,4%	16,7%	23,1%	26,3%	27,7%
Lisansüstü	0,0%	0,0%	0,0%	10,5%	4,3%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Görüşme yapılan 47 işletme sahibinin tamamı erkektir. Bu veri kadın girişimciliğine bölgede daha fazla önem verilmesi gerektiğini göstermektedir.

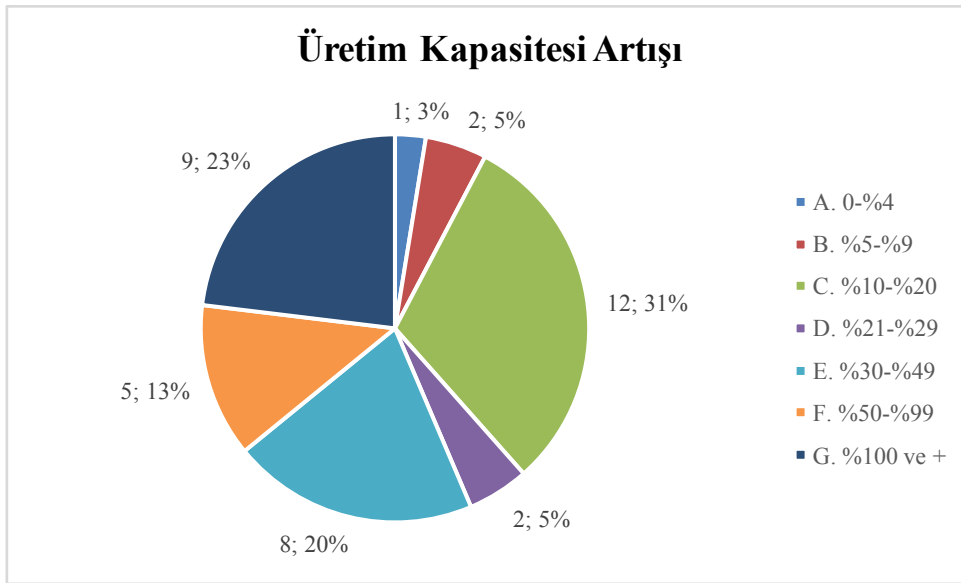
3 MALİ DESTEK PROGRAMININ FİRMALARA ETKİSİ

2009 yılı KOBİ Mali Destek Programının desteklenen firmalara etkisini ölçmek için programın üretim kapasitesi, üretim miktarı, aktif büyüklüğü, ciro, net kâr, müşteri sayısı, üretim maliyetleri, yeni ürün üretimi, üretim alanı büyüklüğü, ihracat, istihdam, kurumsallaşma ve yatırım kararına yönelik sorular yöneltilmiştir.

3.1 Mali Destek Programının Üretim Kapasitesine Etkisi

Firmaların önemli bir kısmı (%31) üretim kapasitelerinin %10-%20 aralığında değiştiğini belirtmiştir. Üretim kapasitesinin 2 katına çıktığına belirten firmaların oranı %23 seviyesindedir. Destek alan üreticilerin %20'si ise %30-%49 aralığında üretim kapasitesi artışı yaşadıklarını belirtmiştir. Firmaların genelinin küçük ya da mikro ölçekte olması Ajans desteğinin üretim kapasitesinde ciddi artışlara yol açmaktadır.

Grafik 11: Firmaların Üretim Kapasitesi Artışı

İl bazında veriler irdelendiğinde Bitlis'te firmaların %40'ı üretim kapasitelerinin en az 2 katına çıktığını ifade etmiştir. Bitlis'te üretim yapan firmaların beşte biri %10-%20, beşte biri %21-%29 ve beşte biri %30-%49 aralığında kapasite artışına ulaştıklarını belirtmiştir. Hakkari'de faaliyet gösteren firmaların %75'i %50-%99 arasında üretim kapasitesi artışı olduğunu, %25'i ise %10-%20 aralığında üretim kapasitesi artışına ulaştıklarını belirtmiştir. Muş'taki firmaların yarısı üretim kapasitelerinin en az %100 artış kaydettiğini ifade etmişlerdir. Firmaların %16,7'si 10-%20 aralığında üretim kapasitesi artışına ve %16,7'si %30-%49 aralığında kapasite artışına ulaştıklarını belirtmiştir. Van'da faaliyet gösteren firmaların yarısına yakını (%44,4) üretim kapasitelerinin %10-%20 aralığında arttığını dile getirmişlerdir.

%27,8 oranındaki firma sahipleri ise %30-%49 aralığında üretim kapasitesi artışının olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 11: Firmaların Üretim Kapasitesi Artışı

Üretim Kapasitesi Artışı	Bitlis	Hakkari	Muş	Van	Toplam
0-%4	0,0%	0,0%	8,3%	0,0%	2,6%
%5-%9	0,0%	0,0%	0,0%	11,1%	5,1%
%10-%20	20,0%	25,0%	16,7%	44,4%	30,8%
%21-%29	20,0%	0,0%	0,0%	5,6%	5,1%
%30-%49	20,0%	0,0%	16,7%	27,8%	20,5%
%50-%99	0,0%	75,0%	8,3%	5,6%	12,8%
%100 ve +	40,0%	0,0%	50,0%	5,6%	23,1%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

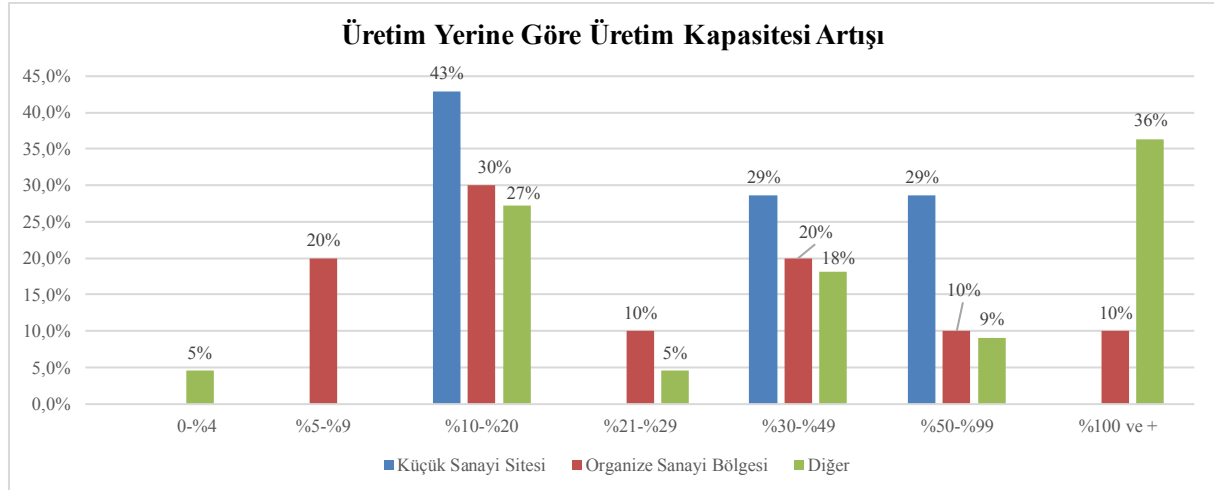
Gıda ürünleri ve içecek sektöründe faaliyet gösteren firmaların %57'si üretim kapasitesinin %10-%20 aralığında arttığını ifade etmiştir. Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı yapan üreticilerin tamamı %10-%20 aralığında kapasite artışı olduğunu belirtmiştir. Kimyasal ürünlerin imalatını yapan sanayici firmaların yarısı %10-%20, diğer yarısı %30-%49 aralığında üretim kapasitesi artışını olduğunu belirtmiştir. Tekstil ve giyim üreticilerinin yarısı üretim kapasitelerinin %30-%49 aralığında, diğer yarısı ise 2 katından fazla arttığını ifade etmiştir.

Tablo 12: Sanayide Üretim Yapan Firmaların Sektörel Üretim Kapasitesi Artışı

Üretim Kapasitesi Artışı	Gıda ürünleri ve içecek imalatı	İnşaat malzemeleri imalatı	Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	Kimyasal ürünlerin imalatı	Metal sanayi	Mobilya imalatı	Tamir Onarım Yenileme	Tekstil ve giyim ürünleri imalatı
0-%4	14,3%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
%5-%9	0,0%	20,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
%10-%20	57,1%	20,0%	100,0%	25,0%	50,0%	11,1%	33,3%	100,0%	0,0%
%21-%29	0,0%	10,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	33,3%	0,0%	0,0%
%30-%49	14,3%	20,0%	0,0%	25,0%	50,0%	22,2%	0,0%	0,0%	50,0%
%50-%99	0,0%	10,0%	0,0%	25,0%	0,0%	33,3%	0,0%	0,0%	0,0%
%100 ve +	14,3%	20,0%	0,0%	25,0%	0,0%	33,3%	33,3%	0,0%	50,0%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Destek almış olan ve küçük sanayi sitelerinde faaliyet gösteren firmaların %42,9'u %10-%20 aralığında üretim kapasitesi artışı yaşadıklarını belirtmiştir. %28,6 oranındaki firmalar %30-%49 ve %50-%99 aralığında üretim kapasitesi artışı olduğunu ifade etmişlerdir. Organize sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren firmaların %30'u %10-%20 aralığında üretim kapasitesi artışı olduğunu dile getirmiştir. Bu bölgelerde yer alan firmaların %20'si %5-%9 ve %30-%49 aralığında üretim kapasitesi artışı olduğunu belirtmiştir.

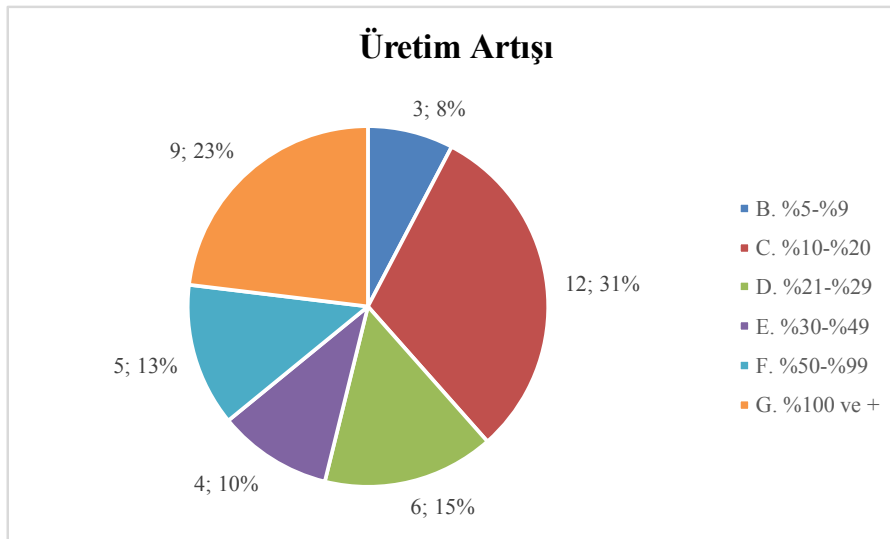
Grafik 12: Üretim Yerine Göre Üretim Kapasitesi Artışı

3.2 Mali Destek Programının Üretim Miktarına Etkisi

Anket yapılan firmaların %8'i %5-%9 arasında üretim artışı olduğunu söylemiştir. %10-%20 arasında üretim artışı olduğunu belirten firma sayısı %31'e denk gelmektedir. Firmaların %23'ü en az 2 kat üretim artışı olduğunu belirtirken %15 oranında firma sahibi %21-%29 aralığında üretim artışı olduğunu ifade etmiştir.

Grafik 13: Firmaların Üretim Artışı

Bitlis'te faaliyet gösteren firmaların üretim artışı artış kategorileri arasında dengeli bir yaklaşım sergilemektedir. Hakkari'deki firmaların yarısı üretimlerinin %50-%99 aralığında artış gösterdiğini belirtmiştir. Muş'ta üretim yapan firmaların yarısı üretimlerinin en az iki kat arttığını ifade etmiştir. Van'da faaliyet gösteren firmaların %38,9'u üretimlerinin %10-%20 aralığında arttığını dile getirmiştir.

Tablo 13: Firmaların Üretim Artışı

Üretim Artışı	Bitlis	Hakkari	Muş	Van	Toplam
%5-%9	20,0%	0,0%	0,0%	11,1%	7,7%
%10-%20	20,0%	25,0%	25,0%	38,9%	30,8%
%21-%29	20,0%	0,0%	8,3%	22,2%	15,4%
%30-%49	20,0%	0,0%	8,3%	11,1%	10,3%
%50-%99	0,0%	50,0%	8,3%	11,1%	12,8%
%100 ve +	20,0%	25,0%	50,0%	5,6%	23,1%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Gıda ürünleri ve içecek imalatı yapan firmaların %57'si %10-%20 aralığında üretim artışı olduğunu ifade etmiştir. Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı yapan üreticiler %10-%20 üretim arttığını belirtmiştir. Metal sanayinde üretim yapan sanayi firmalarının yarısına yakını (%44,4) %100 ve üzerinde üretim yaptıklarını belirtmiştir.

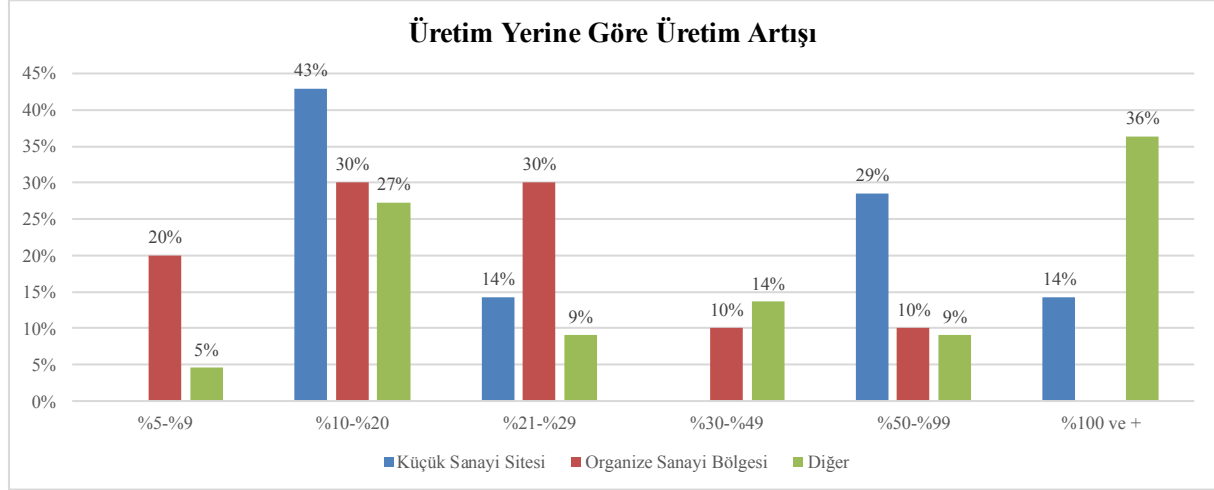
Tablo 14: Sanayide Üretim Yapan Firmaların Sektörel Üretim Artışı

Üretim Artışı	Gıda ürünleri ve içecek imalatı	İnşaat malzemeleri imalatı	Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	Kimyasal ürünlerin imalatı	Metal sanayi	Mobilya imalatı	Tamir Onarım Yenileme	Tekstil ve giyim ürünleri imalatı
%5-%9	0,0%	30,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
%10-%20	57,1%	20,0%	100,0%	25,0%	50,0%	11,1%	33,3%	100,0%	0,0%
%21-%29	14,3%	10,0%	0,0%	50,0%	50,0%	0,0%	33,3%	0,0%	0,0%
%30-%49	14,3%	20,0%	0,0%	0,0%	0,0%	11,1%	0,0%	0,0%	0,0%
%50-%99	0,0%	10,0%	0,0%	25,0%	0,0%	33,3%	0,0%	0,0%	0,0%
%100 ve +	14,3%	10,0%	0,0%	0,0%	0,0%	44,4%	33,3%	0,0%	100,0%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Küçük sanayi sitelerinde faaliyetlerine devam eden sanayi işletmelerinin %43'ü %10-%20 aralığında üretim artışı gerçekleştiğini söylemişlerdir. Bu bölgelerde üretim yapan işletmelerin %29'u %50-%99 aralığında üretim artışı yaşadıklarını belirtmiştir. Firmaların %14'ü %21-%29 aralığında ve %100 ve üzeri üretim artışı yaşadıklarını kaydetmiştir. Organize

sanayi bölgelerinde üretim faaliyetini gerçekleştiren sanayi işletmelerinin %30'u %10-%20 aralığında ve %30'u %21-29 aralığında üretim artışı olduğunu belirtmiştir. %5-%9 aralığında üretim arttığını ifade eden fabrikaların oranı %20 seviyesinde gerçekleşmiştir.

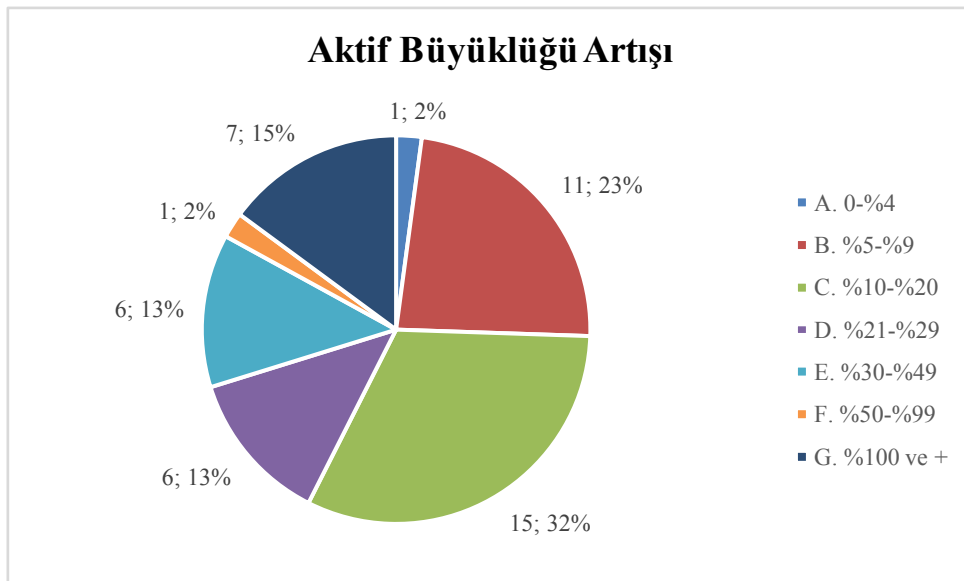
Grafik 14: Üretim Yerine Göre Üretim Artışı

3.3 Mali Destek Programının Aktif Büyüklüğüne Etkisi

Firmaların mali destek programında en başta makine ekipman satın alımı yoluyla gerçekleştirdiği aktif büyüklük (bilanço) artışında en yüksek artış oranı %32 ile %10-%20 aralığı olmuştur. %5-%9 aralığında bilanço artışı kaydeden firma oranı %23 seviyesinde olmuştur. Yüzde yüz ya da üstü artış olduğunu belirten firmaların oranı %15 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 15: Firmaların Aktif Büyüklük Artışı

Bitlis'te faaliyet gösteren firmaların %22,2'si %5-%9, %10-%20 ve %30-49 aralığında bilanço artışları gerçekleştiğini belirtmiştir. Hakkari'de firmaların %33,3'ü %5-%9 ve %30-%49 aralığında artış kaydetmiştir. Muş'ta firmaların %38,5'i %10-%20 ve %100 ve üzeri artış olduğunu ifade etmiştir. Van'daki firmaların %36,8'i %10-%20 aralığında aktif büyüklük artışı yaşandığını belirtmiştir.

Tablo 15: Firmaların Aktif Büyüklük Artışı

Aktif Büyüklük Artışı	Bitlis	Hakkari	Muş	Van	Toplam
0-%4	11,1%	0,0%	0,0%	0,0%	2,1%
%5-%9	22,2%	33,3%	15,4%	26,3%	23,4%
%10-%20	22,2%	16,7%	38,5%	36,8%	31,9%
%21-%29	11,1%	0,0%	0,0%	26,3%	12,8%
%30-%49	22,2%	33,3%	7,7%	5,3%	12,8%
%50-%99	11,1%	0,0%	0,0%	0,0%	2,1%
%100 ve +	0,0%	16,7%	38,5%	5,3%	14,9%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Sanayi işletmelerinin sektörel sınıflandırmasına göre gıda ürünleri ve içecek imalatı firmalarının %28,6'sı %10-%20 ve %30-%49 aralığında artış kaydetmiştir. İnşaat malzemeleri imalatı yapan firmaların yarısı %5-%9 aralığında artış olduğunu belirtmiştir. Tekstil ve giyim ürünleri imalatı yapan firmaların yarısı %5-%9 aralığında bilanço büyüklüğü kaydederken yarısı %100 ve üzeri aktif artışı olduğunu belirtmiştir.

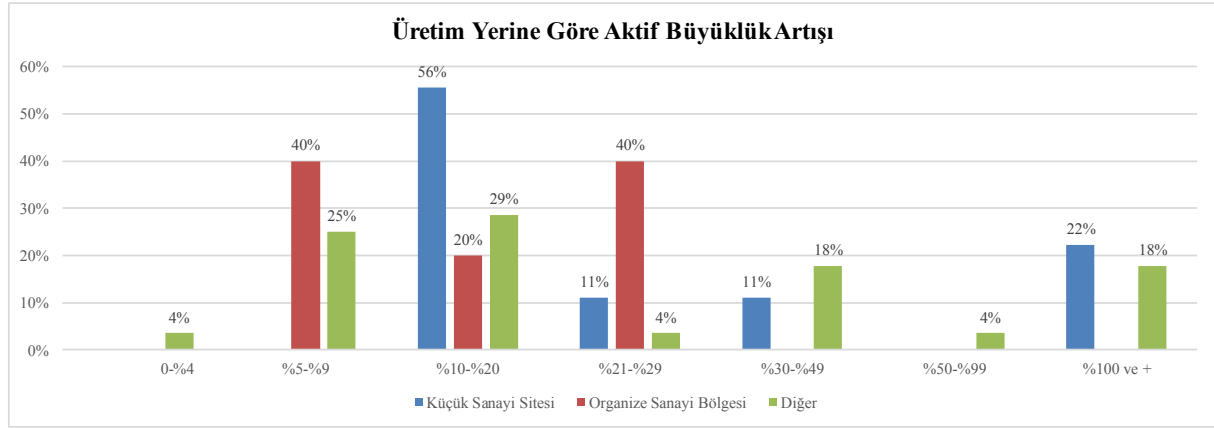
Tablo 16: Sanayide Üretim Yapan Firmaların Aktif Büyüklük Artışı

Aktif Büyüklük Artışı	Gıda ürünleri ve içecek imalatı	İnşaat malzemeleri imalatı	Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	Kimyasal ürünlerin imalatı	Metal sanayi	Mobilya imalatı	Tamir Onarım Yenileme	Tekstil ve giyim ürünleri imalatı
%5-%9	14,3%	50,0%	0,0%	0,0%	50,0%	10,0%	0,0%	0,0%	50,0%
%10-%20	28,6%	40,0%	0,0%	75,0%	50,0%	30,0%	33,3%	50,0%	0,0%
%21-%29	14,3%	10,0%	100,0%	25,0%	0,0%	10,0%	33,3%	0,0%	0,0%
%30-%49	28,6%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	10,0%	33,3%	50,0%	0,0%
%100 ve +	14,3%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	40,0%	0,0%	0,0%	50,0%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Küçük sanayi sitelerinde faaliyet gösteren işletmelerin %56'sı %10-%20 aralığında aktif büyüklük kaydedildiğini beyan etmiştir. Firmaların %22'si en az iki kat bilanço büyüklüğü

olduğunu belirtirken %11'i %21-%29 ve %30-%49 aralığında aktif büyüklük artışı yaşandığını belirtmiştir. Organize sanayi bölgelerinde faaliyetlerini sürdüren işletmelerin %40'ı %5-%9 ve %21-%29 aralıklarında artış olduğunu ifade etmiştir.

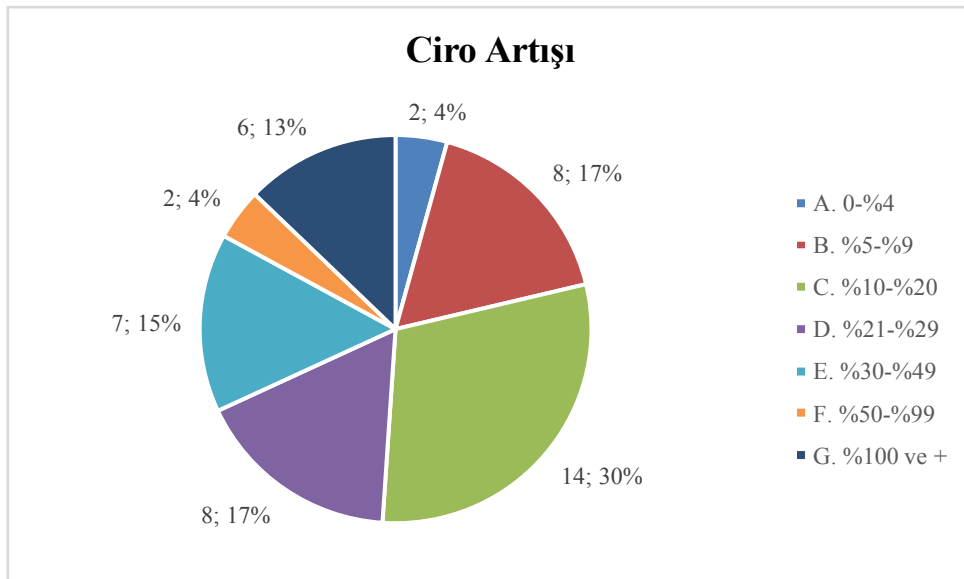
Grafik 16: Üretim Yerine Göre Aktif Büyüklük Artışı

3.4 Mali Destek Programının Ciro ve Net Kâra Etkisi

Ankete katılan firmaların %30'u %10-%20 aralığında cirolarının arttığını belirtmiştir. %5-%9 aralığında ciro artışı ve %21-%29 aralığında ciro artışı kaydeden firma oranı ise %17 seviyesindedir. Firmaların %15'i cirolarının %30-%49 arasında arttığını belirtmiştir. En az 2 kat artış olduğunu belirten firma oranı %13 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 17: Firmaların Ciro Artışı

Bitlis'te faaliyet gösteren firmaların %33,3'ü %5-%9 aralığında ciro artışı olduğunu kaydetmiştir. Hakkarili firmaların %33,3'ü cirolarının %30-%49 arttığını belirtmiştir. Muş'ta

%10-%20 arası ciro artışı kaydeden firma oranı %30,8 olmuştur. Van'da faaliyet gösteren firmaların %36,8'i %10-%20; %31,6'sı ise %21-%29 aralığında cirolarının artış gösterdiğini belirtmiştir.

Tablo 17: Firmaların Ciro Artışı

Firmaların Ciro Artışı	Bitlis	Hakkari	Muş	Van	Toplam
0-%4	11,1%	0,0%	0,0%	5,3%	4,3%
%5-%9	33,3%	16,7%	15,4%	10,5%	17,0%
%10-%20	22,2%	16,7%	30,8%	36,8%	29,8%
%21-%29	0,0%	0,0%	15,4%	31,6%	17,0%
%30-%49	11,1%	33,3%	15,4%	10,5%	14,9%
%50-%99	11,1%	16,7%	0,0%	0,0%	4,3%
%100 ve +	11,1%	16,7%	23,1%	5,3%	12,8%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

İmalat sanayi alt sektörlerinde gıda ürünleri ve içecek imalatı yapan firmalarda en çok ciro artışı %28,6 ile %30-%49 aralığında gerçekleşmiştir. İnşaat malzemeleri imalatı yapan firmaların %60'ı %10-%20 aralığında ciro artışı olduğunu belirtmiştir. Metal sanayide faaliyet gösteren firmaların yarısı ciro artışının %10-%20 aralığında arttığını ifade etmiştir. Tekstil ve giyim ürünleri imalatı yapan firmaların yarısı %5-%9 aralığında cirolarının arttığını belirtirken diğer yarısı %21-%29 ciro artışı olduğunu ifade etmiştir.

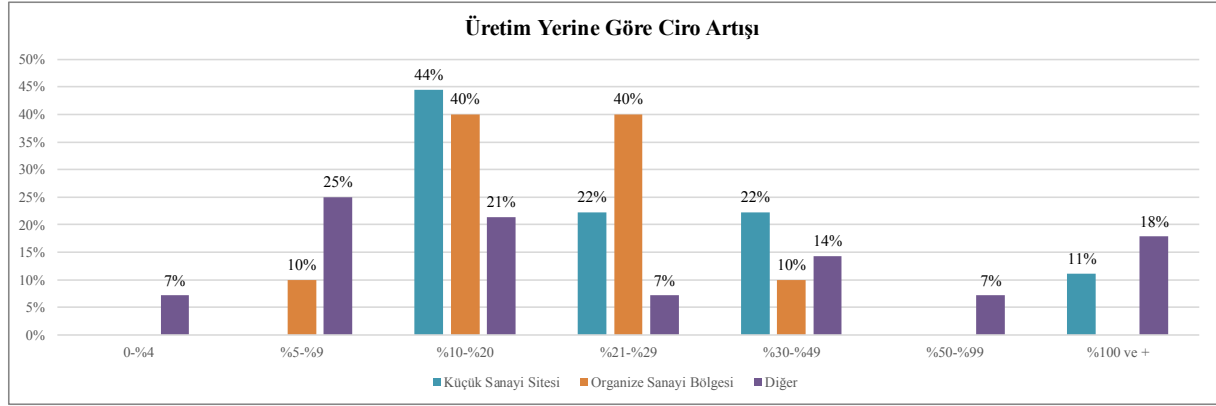
Tablo 18: Sanayide Üretim Yapan Firmaların Ciro Artışı

Ciro Artışı	Gıda ürünleri ve içecek imalatı	İnşaat malzemeleri imalatı	Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	Kimyasal ürünlerin imalatı	Metal sanayi	Mobilya imalatı	Tamir Onarım Yenileme	Tekstil ve giyim ürünleri imalatı
%5-%9	14,3%	20,0%	0,0%	0,0%	50,0%	0,0%	33,3%	0,0%	50,0%
%10-%20	14,3%	60,0%	0,0%	25,0%	50,0%	50,0%	0,0%	0,0%	0,0%
%21-%29	14,3%	10,0%	100,0%	50,0%	0,0%	0,0%	33,3%	50,0%	50,0%
%30-%49	28,6%	10,0%	0,0%	25,0%	0,0%	20,0%	0,0%	50,0%	0,0%
%50-%99	14,3%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
%100 ve +	14,3%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	30,0%	33,3%	0,0%	0,0%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Küçük sanayi sitelerinde faaliyet gösteren işletmelerin %44'ü %10-%20 aralığında ciro artışı kaydedildiğini beyan etmiştir. Organize sanayi bölgelerinde yer alan İşletmelerin %40'ı %10-%20 aralığında ve %21-%29 aralığında cirolarının arttığını belirtirken %10'lık bir kesim

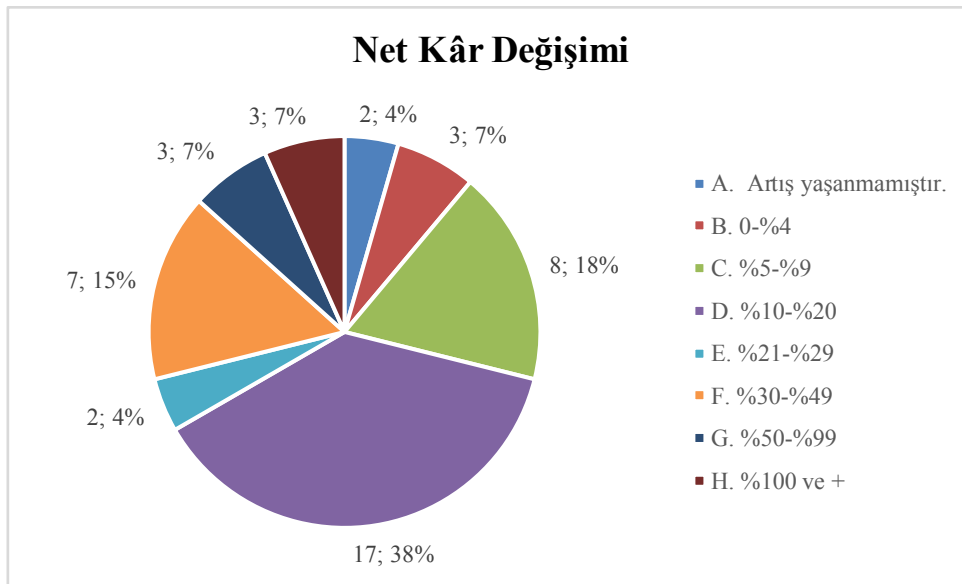
%5-%9 aralığında ve %30-%49 aralığında ciro artışı kaydettiğini dile getirmiştir. Diğer yerlerde faaliyet gösteren firmaların %25'i %5-%9 aralığında, %21'i %10-%20 aralığında ciro artışı olduğunu belirtmiştir. En az 2 kat ciro arttığını ifade eden ve diğer bölgelerde çalışan firma oranı %18 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 18: Üretim Yerine Göre Ciro Artışı

Destek alan ve ankete katılan firmalardan 2 tanesi (%4) firmalarının kâr etmediğini dile getirmiştir. Firmaların %38'i %10-%20 aralığında net kâr artışı gerçekleştiğini açıklamıştır. %5-%9 aralığında net kâr artışı olduğunu açıklayan firma oranı %18 seviyesinde gerçekleşmiştir. Hem ciro hem de net kâr değişiminde artışların desteklerden sonra %50'nin altında olduğu görülmektedir.

Grafik 19: Firmaların Net Kâr Değişimi

Bitlis'te faaliyet gösteren firmaların 1 tanesi (%11,1) ve Muş'ta bulunan 1 firma (%8,3) net kâr gerçekleşmediğini ifade etmiştir. Bitlis'te ve Muş'ta üretim yapan firmaların %33,3'ü %10-%20 aralığında net kâr artışı yaşadıklarını belirtmiştir. Hakkari'de faaliyet gösteren

firmalardan %5-%9 net kâr artışı olduğunu belirten firma oranı %33,3'tür. Yine aynı oranda firma %30-%49 aralığında net kâr artışı olduğunu belirtmiştir. Van'da faaliyet gösteren işletmelerin yarısı %10-%20 arasında net kârlarının arttığını dile getirmiştir. Firmaların %16,7'si ise %5-%9 arası net kâr artışı olduğunu ifade etmiştir.

Tablo 19: Firmaların Net Kâr Değişimi

Firmalarda Net Kâr Değişimi	Bitlis	Hakkari	Muş	Van	Toplam
Artış yaşanmamıştır.	11,1%	0,0%	8,3%	0,0%	4,4%
0-%4	11,1%	0,0%	0,0%	11,1%	6,7%
%5-%9	11,1%	33,3%	16,7%	16,7%	17,8%
%10-%20	33,3%	16,7%	33,3%	50,0%	37,8%
%21-%29	0,0%	0,0%	0,0%	11,1%	4,4%
%30-%49	22,2%	33,3%	16,7%	5,6%	15,6%
%50-%99	11,1%	16,7%	8,3%	0,0%	6,7%
%100 ve +	0,0%	0,0%	16,7%	5,6%	6,7%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

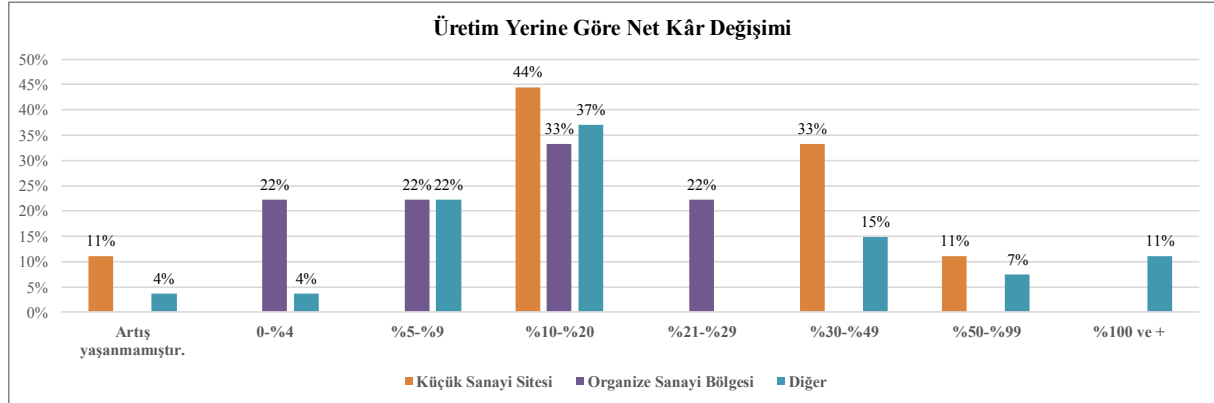
Net kâr artışı olmadığını belirten firmalardan biri inşaat malzemeleri imalatı, diğeri ise metal sanayide faaliyet göstermektedir. Gıda ürünleri ve içecek imalatı yapan firmaların %42,9'u %10-%20 net kâr artışı olduğunu dile getirmiştir. İnşaat malzemeleri imalatı yapan firmaların %60'ı net kârlarının %10-%20 aralığında arttığını belirtmiştir. Metal sanayi sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin %30'u %10-%20 aralığında net kâr kaydettiklerini ifade etmiştir.

Tablo 20: Sanayide Üretim Yapan Firmaların Net Kâr Değişimi

Net Kâr Değişimi	Gıda ürünleri ve içecek imalatı	İnşaat malzemeleri imalatı	Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	Kimyasal ürünlerin imalatı	Metal sanayi	Mobilya imalatı	Tamir Onarım Yenileme	Tekstil ve giyim ürünleri imalatı
Artış yaşanmamıştır.	0,0%	10,0%	0,0%	0,0%	0,0%	10,0%	0,0%	0,0%	0,0%
0-%4	0,0%	10,0%	100,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
%5-%9	14,3%	20,0%	0,0%	0,0%	100,0%	10,0%	33,3%	0,0%	100,0%
%10-%20	42,9%	60,0%	0,0%	50,0%	0,0%	30,0%	0,0%	50,0%	0,0%
%21-%29	0,0%	0,0%	0,0%	25,0%	0,0%	0,0%	33,3%	0,0%	0,0%
%30-%49	28,6%	0,0%	0,0%	25,0%	0,0%	20,0%	33,3%	50,0%	0,0%
%50-%99	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	20,0%	0,0%	0,0%	0,0%
%100 ve +	14,3%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	10,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Küçük sanayi sitelerinde bulunan işletmelerin %44'ü %10-%20 aralığında net kâr artışı kaydedildiğini beyan etmiştir. %33'e denk gelen firmaların net kâr değişimi %30-%49 aralığında olmuştur. Organize sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren işletmelerin %33'ü net kâr artış oranlarının %10-%20 aralığında olduğunu ifade etmiştir.

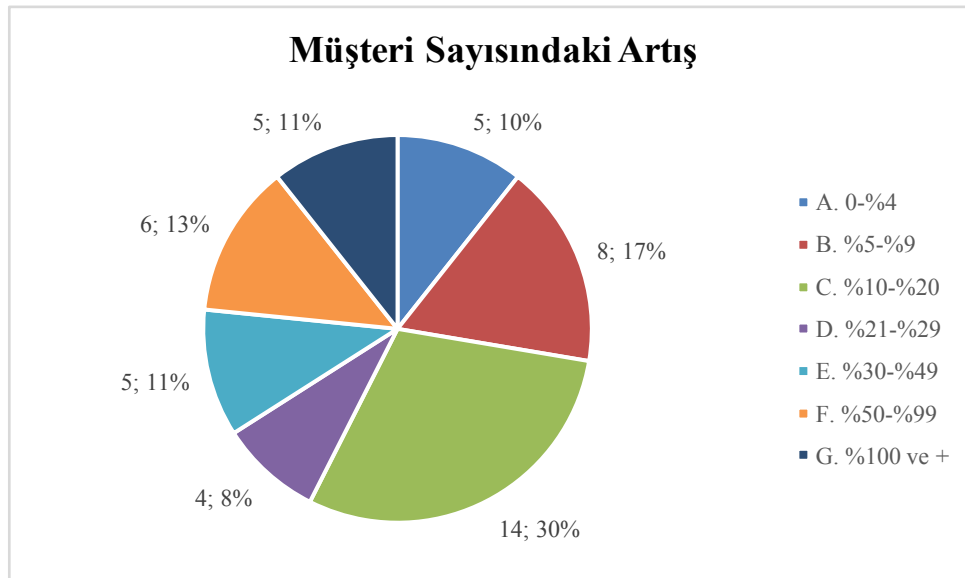
Grafik 20: Üretim Yerine Göre Net Kâr Değişimi

3.5 Mali Destek Programının Müşteri Sayısına Etkisi

Firmaların %30'unun Ajans desteğinden sonra müşteri sayılarında %10-%20 aralığında artış meydana gelmiştir. %5-%9 aralığında müşteri artışı yaşandığını kaydeden firma sayısı %17 olarak gerçekleşmiştir. Firmaların %13'ü ise %50-%99 arasında müşteri artışı yaşadıklarını beyan etmiştir.

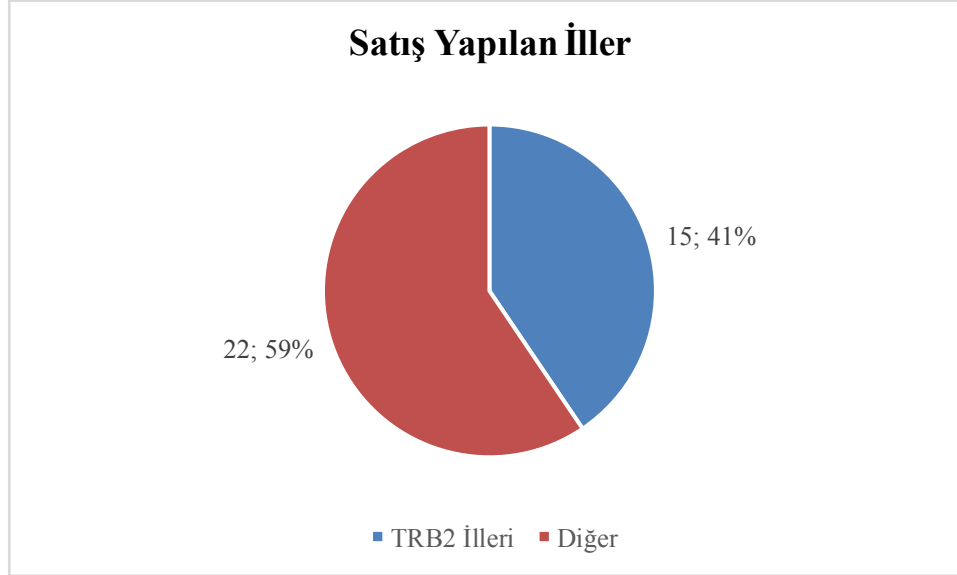
Grafik 21: Firmaların Müşteri Sayısı Artışı

Firmaların ülke içindeki müşteri dikkate alınarak satış yaptıkları illere ilişkin sorulara verdikleri cevapta bölge içindeki müşterilere yönelik yoğunlaşmanın olduğu

görülmektedir. Firmaların %41'i genellikle TRB2 illerindeki müşterilerine satış yaptıklarını ifade etmiştir. Diğer iller içerisinde ise Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu illeri önemli paya sahiptir.

Grafik 22: Satış Yapılan İller

İllere göre müşteri sayısı dağılımının yer aldığı tabloyu incelediğimizde Bitlis'teki firmaların %22,2'sinin 0-%4, %10-%20 ve %30-%49 aralıklarında müşteri sayısı artışı yaşadıklarını belirtilmiştir. Hakkari'deki firmaların %33,3'ü %50-%99 aralığında müşteri artışı kaydedildiğini beyan etmiştir. Muş'ta %10-%20 aralığında müşteri artışı olduğunu belirten firma oranı %38,5 olarak gerçekleşmiştir. Van'da ise firmaların %31,6'sı %10-%20 aralığında müşteri artışı olduğunu dile getirmiştir.

Tablo 21: Müşteri Sayısı Değişimi

Müşteri Sayısı Değişimi	Bitlis	Hakkari	Muş	Van	Toplam
0-%4	22,2%	0,0%	0,0%	15,8%	10,6%
%5-%9	11,1%	16,7%	15,4%	21,1%	17,0%
%10-%20	22,2%	16,7%	38,5%	31,6%	29,8%
%21-%29	0,0%	0,0%	7,7%	15,8%	8,5%
%30-%49	22,2%	16,7%	7,7%	5,3%	10,6%
%50-%99	11,1%	33,3%	15,4%	5,3%	12,8%
%100 ve +	11,1%	16,7%	15,4%	5,3%	10,6%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

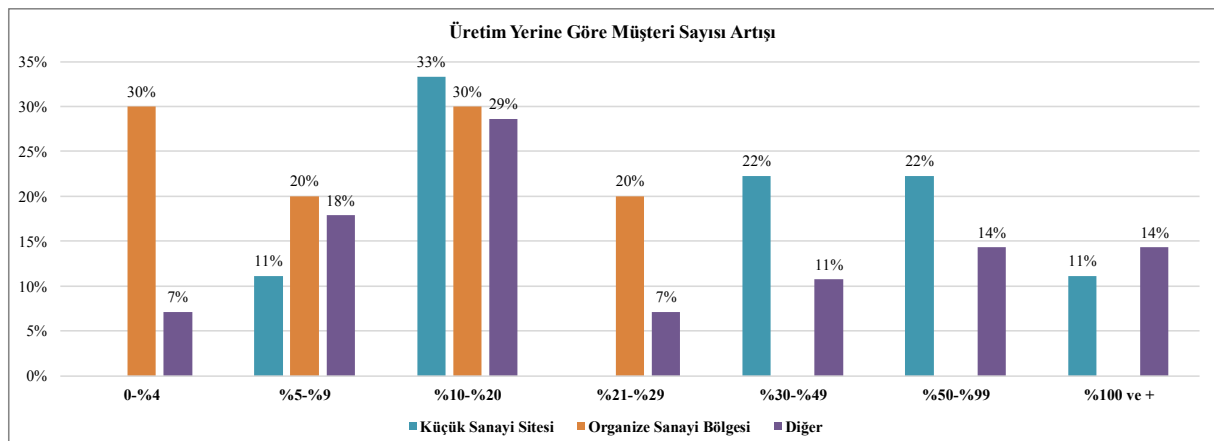
Sanayi alanında faaliyet gösteren firmaların alt sektör kırılımlarına bakıldığında gıda ürünleri ve içecek imalatı yapan firmaların %57,1'inin müşteri sayısının %10-%20 aralığında arttığı görülmektedir. İnşaat malzemeleri imalatı yapan firmaların %40'ının müşterileri %5-%9 aralığında artmıştır. Metal sanayinde aktif olan işletmelerin %40'ı %50-%99 arasında müşterilerinin arttığını belirtmiştir.

Tablo 22: Sanayide Üretim Yapan Firmaların Müşteri Sayısı Değişimi

Müşteri Sayısı Değişimi	Gıda ürünleri ve içecek imalatı	İnşaat malzemeleri imalatı	Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	Kimyasal ürünlerin imalatı	Metal sanayi	Mobilya imalatı	Tamir Onarım Yenileme	Tekstil ve giyim ürünleri imalatı
0-%4	0,0%	20,0%	0,0%	0,0%	50,0%	0,0%	33,3%	0,0%	0,0%
%5-%9	0,0%	40,0%	0,0%	25,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	50,0%
%10-%20	57,1%	20,0%	100,0%	50,0%	50,0%	10,0%	33,3%	50,0%	50,0%
%21-%29	14,3%	10,0%	0,0%	25,0%	0,0%	10,0%	0,0%	0,0%	0,0%
%30-%49	14,3%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	20,0%	0,0%	50,0%	0,0%
%50-%99	0,0%	10,0%	0,0%	0,0%	0,0%	40,0%	0,0%	0,0%	0,0%
%100 ve +	14,3%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	20,0%	33,3%	0,0%	0,0%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Üretim yerine göre firmalara bakıldığında küçük sanayi sitelerinde yer alan işletmelerin %33'ü %10-%20 aralığında müşteri artışı olduğunu ifade etmiştir. Organize sanayi bölgelerinde üretim yapan firmaların %30'u %5'in altında veya %10-%20 aralığında artış kaydettiklerini ifade etmiştir. Diğer yerlerde faaliyet gösteren firmaların %29'u %10-%20 arasında müşteri artışı olduğunu belirtmiştir.

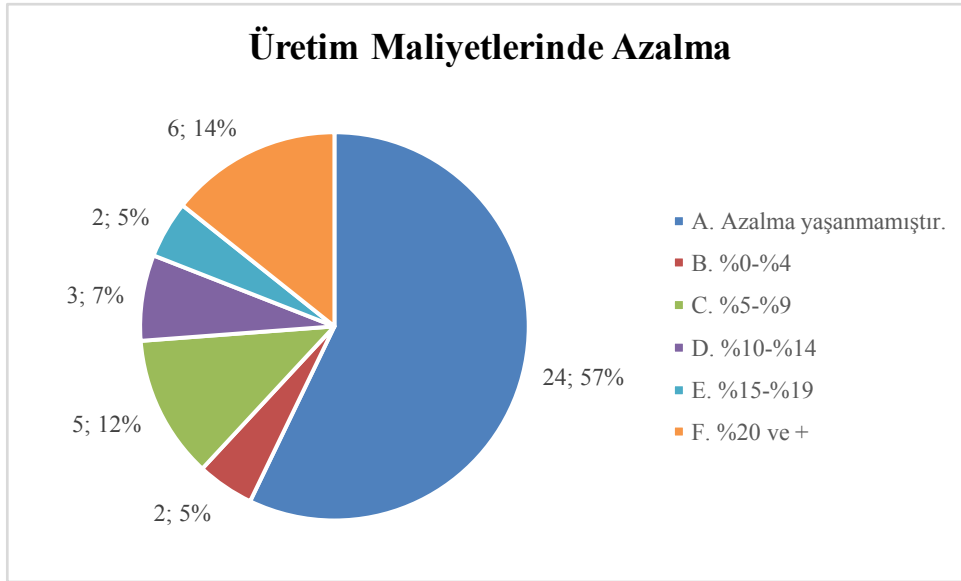
Grafik 23: Üretim Yeri Göre Müşteri Sayısı Artışı

3.6 Mali Destek Programının Üretim Maliyetlerine Etkisi

Üretim maliyetlerine proje uygulamalarının etkisi sorulduğunda ankete cevap veren firmaların %57'si üretim maliyetlerinde bir azalma olmadığını belirtmiştir. %10'a kadar maliyet azalışı beyan eden firma oranı %17'dir. %20 ve üzeri üretim maliyeti düşüşü firmaların %14'ünde gerçekleşmiştir.

Grafik 24: Firmaların Üretim Maliyetlerinin Değişimi

Üretim maliyetlerinde azalma yaşanmadığını belirten firma oranı Bitlis ve Hakkari'de %66,7 olurken Van'da faaliyet gösteren işletmelerin %55,6'sı üretim maliyetlerinde azalış olmadığını beyan etmiştir. En düşük oran %50 ile Muş firmalarında gerçekleşmiştir. Muş'ta faaliyet gösteren firmaların %33,3'ü %20 ya da daha fazla üretim maliyeti azalışı tecrübe ettiklerini açıklamıştır.

Tablo 23: Üretim Maliyetlerinin Değişimi

Üretim Maliyetlerinde Azalma	Bitlis	Hakkari	Muş	Van	Toplam
Azalma yaşanmamıştır.	66,7%	66,7%	50,0%	55,6%	57,1%
%0-%4	0,0%	0,0%	0,0%	11,1%	4,8%
%5-%9	0,0%	16,7%	8,3%	16,7%	11,9%
%10-%14	16,7%	0,0%	0,0%	11,1%	7,1%
%15-%19	0,0%	0,0%	8,3%	5,6%	4,8%
%20 ve +	16,7%	16,7%	33,3%	0,0%	14,3%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

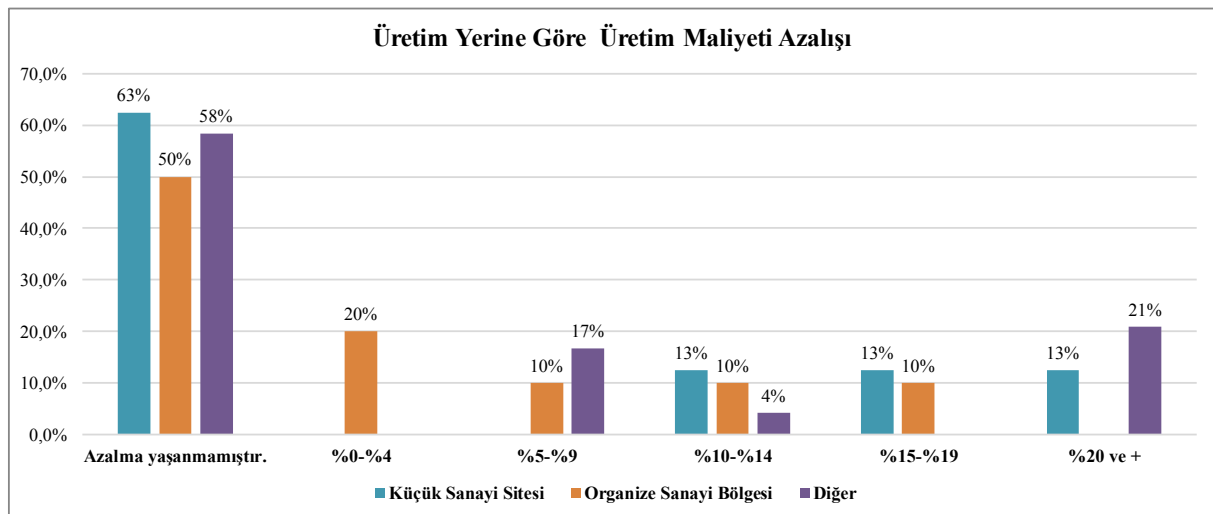
Sanayinin alt kolları itibariyle gıda ürünler ve içecek imalatında aktif olan firmaların %71,4'ü maliyetlerin azalmadığını belirtmiştir. Bu sektördeki firmaların %28,6'sı %5-%9 aralığında maliyet azalışı yaşandığını belirtmiştir. İnşaat malzemeleri üreten işletmelerin %70'i maliyet azalışı olmadığını belirtirken %10'u %5-%9, %10-%14 ve %15-%19 aralıklarında maliyet azalışı gerçekleştiğini ifade etmiştir. Metal sanayinde maliyet azalışı olmadığını açıklayan firmaların oranı %22,2 iken %55,6 oranında firma %20 ya da daha fazla üretim maliyeti azalışı olduğunu beyan etmiştir.

Tablo 24: Sanayide Üretim Yapan Firmaların Üretim Maliyetlerindeki Değişim

Üretim Maliyetlerinde Azalma	Gıda ürünleri ve içecek imalatı	İnşaat malzemeleri imalatı	Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	Kimyasal ürünlerin imalatı	Metal sanayi	Mobilya imalatı	Tamir Onarım Yenileme	Tekstil ve giyim ürünleri imalatı
Azalma yaşanmamıştır.	71,4%	70,0%	0,0%	75,0%	0,0%	22,2%	66,7%	100,0%	100,0%
%0-%4	0,0%	0,0%	100,0%	0,0%	50,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
%5-%9	28,6%	10,0%	0,0%	0,0%	50,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%
%10-%14	0,0%	10,0%	0,0%	25,0%	0,0%	11,1%	0,0%	0,0%	0,0%
%15-%19	0,0%	10,0%	0,0%	0,0%	0,0%	11,1%	0,0%	0,0%	0,0%
%20 ve +	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	0,0%	55,6%	33,3%	0,0%	0,0%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Küçük sanayi sitelerinde faaliyet gösteren işletmelerin %62,5'i maliyetlerin azalmadığını belirtmiştir. Firmaların geri kalanı %10-%14, %15-%19 ve %20 ya da daha fazla üretim maliyeti azalışı olduğunu kaydetmiştir. Organize sanayi bölgelerinde yer alan firmaların %50'si herhangi bir maliyet azalışı tecrübe etmediklerini açıklamıştır. %5'ten az maliyet azalışı yaşandığını beyan eden OSB firmalarının oranı %20 seviyesinde gerçekleşmiştir.

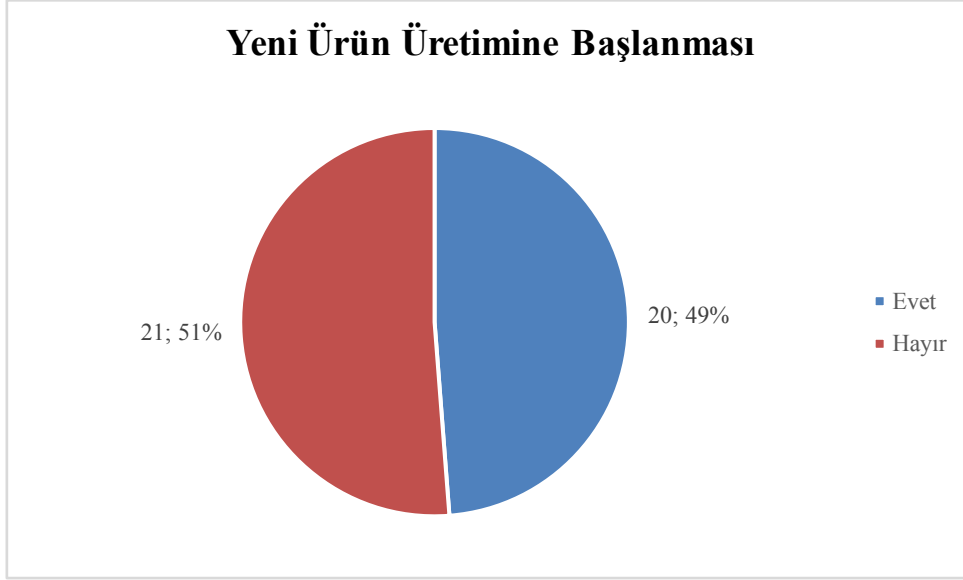
Grafik 25: Üretim Yerine Göre Üretim Maliyeti Azalışı

3.7 Mali Destek Programının Yeni Ürün Üretilmesine Etkisi

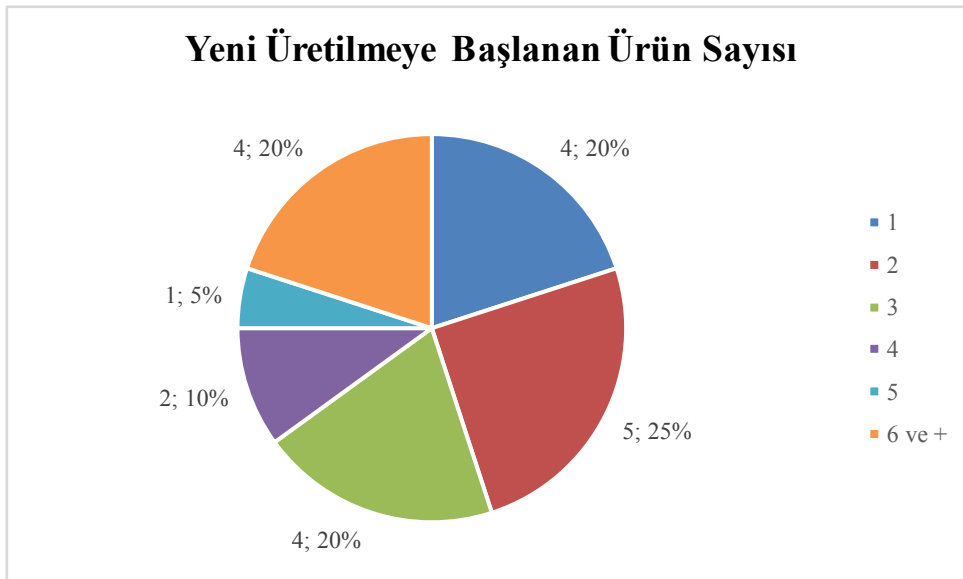
Ajans desteği alan firmalardan 20 tanesi (%49) bu destek neticesinde yeni ürün ya da ürünler üretmeye başladıklarını belirtmiştir.

Grafik 26: Yeni Ürün Üretmeye Başlayan Firma Sayısı

Firmaların %20'si 1 yeni ürün, %25'i 2 yeni ürün, %20'si 3 yeni ürün üretmeye başlamışlardır. 6 ya da daha fazla ürün ürettiğini belirten firma sayısı %20 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 27: Yeni Üretilmeye Başlanan Ürün Sayısı

Bitlis'te yeni ürün üretmeye başlayan bir işletme sahibi bulunmamaktadır. Hakkari'deki proje sahiplerinden 2 tanesi, Muş'ta faaliyet gösteren 7 firma ve Van'daki işletmelerden 11'i

mali destek aldıktan sonra yeni ürün üretmeye başlamıştır. Hakkari'deki firmalar 2 yeni ürün ve 6 ya da üzeri yeni ürün üretmeye başlamıştır. Muş'taki firmaların çoğunluğu 1 ya da 2 yeni ürün imalatına başlamıştır. Van'da faaliyet gösteren işletmelerin geneli 1, 2 ya da 3 yeni ürün üretmeye başlamıştır.

Tablo 25: Yeni Ürün Üretimi ve Yeni Ürün Sayısı

Yeni Ürün Üretimi ve Yeni Ürün Sayısı		Bitlis	Hakkari	Muş	Van	Toplam
Yeni Ürün Üretimi	Evet	-	2	7	11	20
	Hayır	5	3	6	7	21
	Toplam	5	5	13	18	41
Yeni Üretilen Ürün Sayısı	1	-	-	2	2	4
	2	-	-	2	3	5
	3	-	1	1	2	4
	4	-	-	1	1	2
	5	-	-	-	1	1
	6 ve +	-	1	1	2	4
	Toplam	-	2	7	11	20

Sektörel olarak bakıldığında Ajans desteğinden sonra yeni ürün üretimi gerçekleştiren firma sayısının en fazla olduğu sektör metal sanayi olmuştur. Gıda ve içecek imalatında 4 firma yeni ürünler üretirken inşaat malzemeleri ve kauçuk ve plastik ürünler üreten firmalar 3 yeni ürün üretmeye başlamıştır.

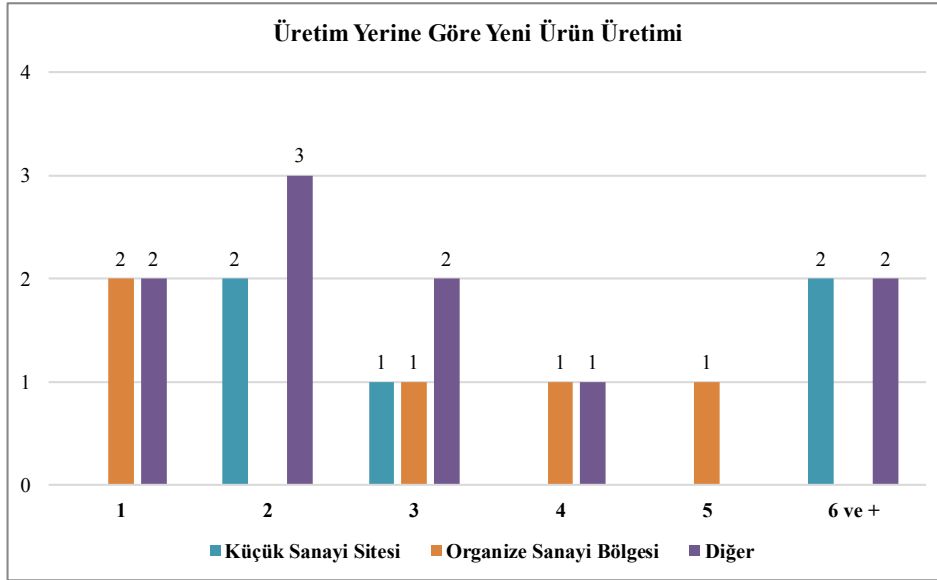
Tablo 26: Sektörlere Göre Yeni Ürün Üreten Firma Sayısı

Sektörlere Göre Yeni Ürün Üreten Firma Sayısı	Gıda ürünleri ve içecek imalatı	İnşaat malzemeleri imalatı	Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	Kimyasal ürünlerin imalatı	Metal sanayi	Tamir Onarım Yenileme	Toplam
1	2	-	1	1	-	-	-	4
2	1	-	-	1	1	2	-	5
3	1	1	-	-	-	2	-	4
4	-	1	-	-	-	1	-	2
5	-	-	-	1	-	-	-	1
6 ve +	-	1	-	-	-	2	1	4
Toplam	4	3	1	3	1	7	1	20

Üretim yerine göre değerlendirildiğinde küçük sanayi sitelerinde 2 yeni ürün üretimine başlayan 2 işletme bulunmaktadır. 3 yeni ürün üretimine başlayan 1 firma bulunurken 6 ya da daha fazla ürün üreten firma sayısı 2 olarak gerçekleşmiştir. Organize sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren işletmeler içerisinde 2 firma 1 yeni ürün üretmeye başlarken 1 firma 3 yeni üretmeye başlamıştır. 1 firma ise 5 yeni ürün üretmeye başlamıştır. Diğer yerlerde faaliyet

gösteren işletmelerden 2 tanesi 1 yeni ürün üretirken 2 yeni ürün üreten firma sayısı 3 olarak gerçekleşmiştir. 1 firma 4 yeni ürün üretirken 2 firma 6 ya da daha fazla yeni ürün üretmeye başlamıştır.

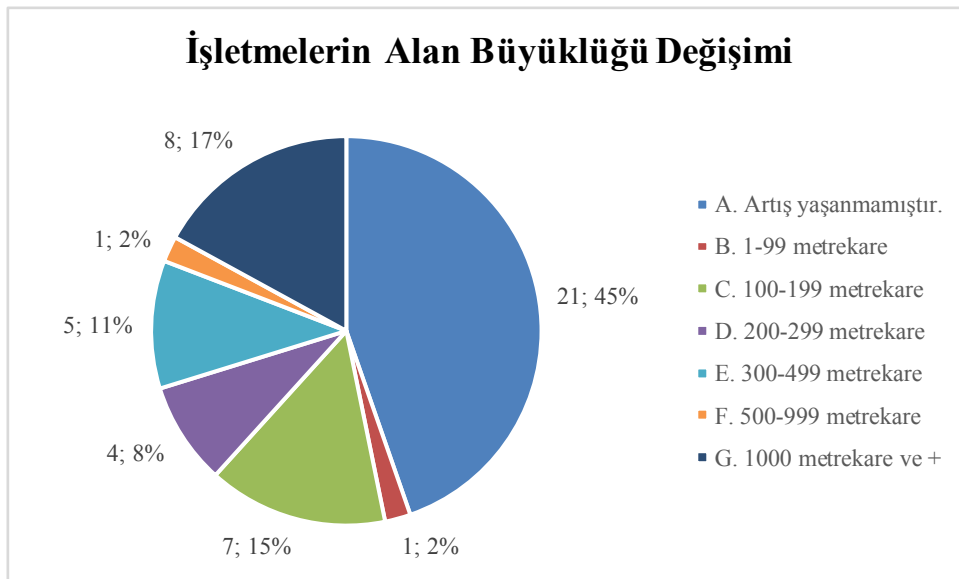
Grafik 28: Üretim Yerine Göre Yeni Ürün Üretimi Yapan Firma Sayısı

3.8 Mali Destek Programının İşletme Alan Büyüklüğüne Etkisi

Destek alan firmaların %45'i, destekten sonra işletmelerin alan büyüklüğünde bir değişme olmadığını belirtmiştir. 1.000 m² ya da daha fazla alan büyüklüğü olduğunu beyan eden firma sayısı 8 (%17) olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 29: İşletmelerin Alan Büyüklüğü Değişimi

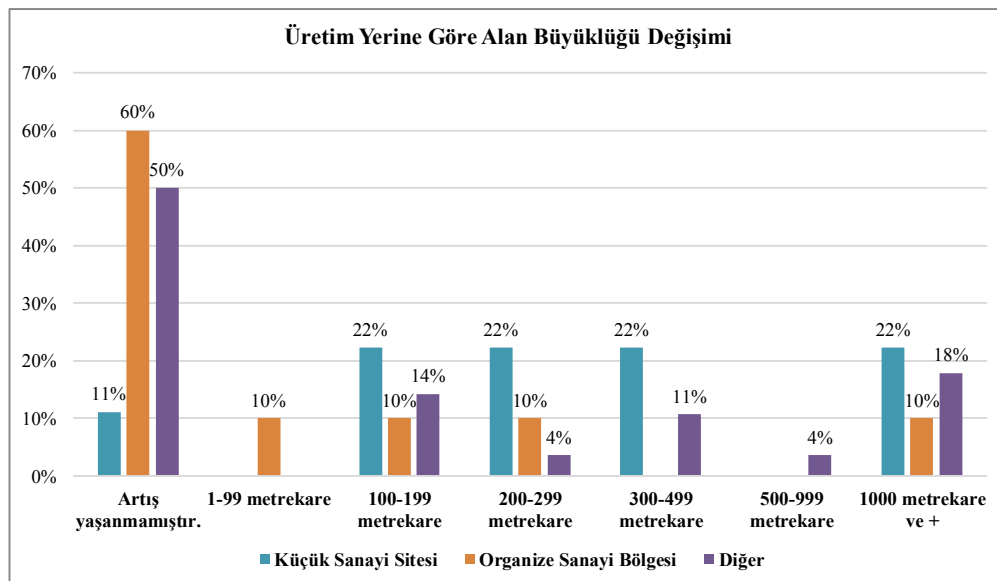
Bitlis ve Van'da faaliyet gösteren işletmelerin yarısından fazlası üretim alanlarında büyüme gerçekleşmediğini dile getirmiştir. Bu oran Muş'taki firmalar için %38,5, Hakkari'deki işletmeler içinse %16,7 seviyesindedir.

Tablo 27: Firmaların Alan Büyüklüğü Değişimi

Firmaların Alan Büyüklüğü Değişimi	Bitlis	Hakkari	Muş	Van	Toplam
Artış yaşanmamıştır.	55,6%	16,7%	38,5%	52,6%	44,7%
1-99 metrekare	0,0%	0,0%	7,7%	0,0%	2,1%
100-199 metrekare	11,1%	16,7%	15,4%	15,8%	14,9%
200-299 metrekare	0,0%	33,3%	0,0%	10,5%	8,5%
300-499 metrekare	22,2%	0,0%	7,7%	10,5%	10,6%
500-999 metrekare	0,0%	0,0%	7,7%	0,0%	2,1%
1000 metrekare ve +	11,1%	33,3%	23,1%	10,5%	17,0%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Küçük sanayi sitelerinde faaliyet gösteren işletmelerin %11'inin alan büyüklüğünde herhangi bir değişim yaşanmamıştır. Firmaların %22'si 100-199 metrekare, 200-299 metrekare, 300-499 metrekare aralıklarında ve 1.000 metrekare ya da daha fazla alan büyüklüğü olduğunu belirtmiştir. Organize sanayi bölgelerinde yer alan işletmelerin %60'ı üretim alanlarının aynı kaldığını ifade etmiştir. İşletmelerden %10'u 100 metrekarenin altında, 100-199 metrekare, 200-299 metrekare aralıklarında ve 1.000 metrekare ya da daha fazla alan büyüklüğü olduğunu büyüme sağladığını ifade etmiştir.

Grafik 30: Üretim Yerine Göre Alan Büyüklüğü Değişimi

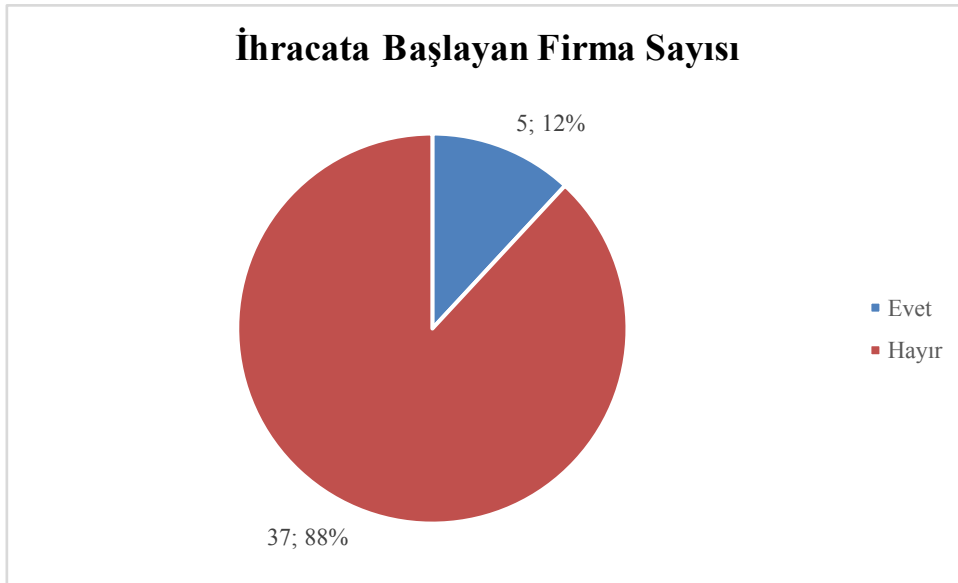

3.9 Mali Destek Programının İhracata Etkisi

TRB2 Bölgesi coğrafi olarak ihracatın gelişmesine oldukça elverişli bir konuma sahiptir. Başta İran ve Irak olmak üzere pek çok ülkeye karayolu ile birkaç saat mesafededir ve ihracatın gelişmesinin önemli bir ön koşulu olan ulaşım konusunda bir sıkıntı yaşanmamaktadır. Bununla birlikte ihracatın gelişiminin yavaş olduğu ve ancak birkaç sektörle sınırlı kaldığı, ihraç edilen ürünlerin önemli bir kısmının bölgede üretilmeyip Türkiye'nin başka yerlerinden gelen ürünler olduğu söylenebilir. Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı'nın KOBİ ve girişimcilik mali destek programlarında firmaların ihracat kapasitelerinin artırılmasına ayrı bir önem verilmektedir.

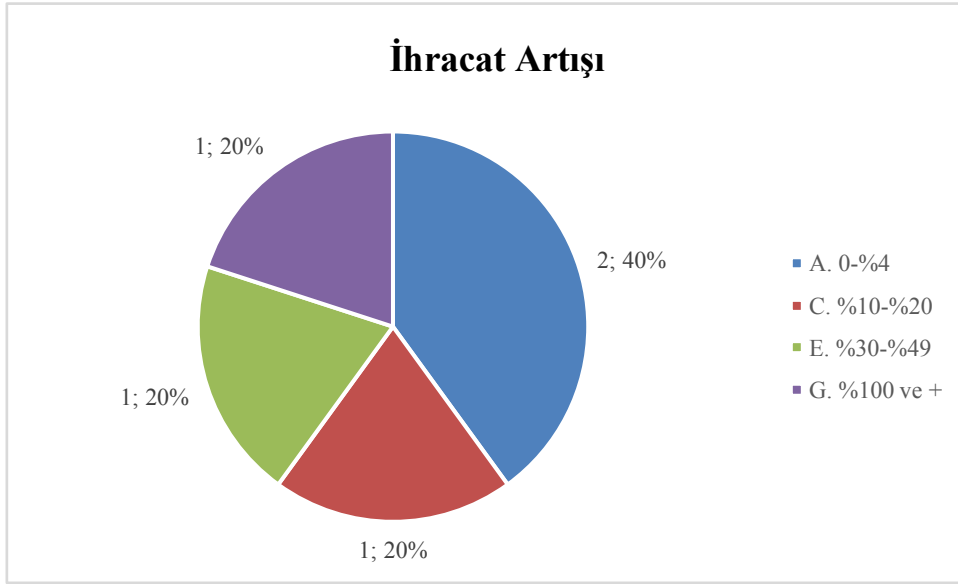
Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı'nın 2009 yılı KOBİ desteği ile TRB2 Bölgesinde 5 firma (%12) ihracata başladığını belirtmiştir. Firmaların %88'i Ajans desteğinin ardından ihracata başlamadıklarını bildirmiştir.

Grafik 31: İhracata Başlayan Firma Sayısı

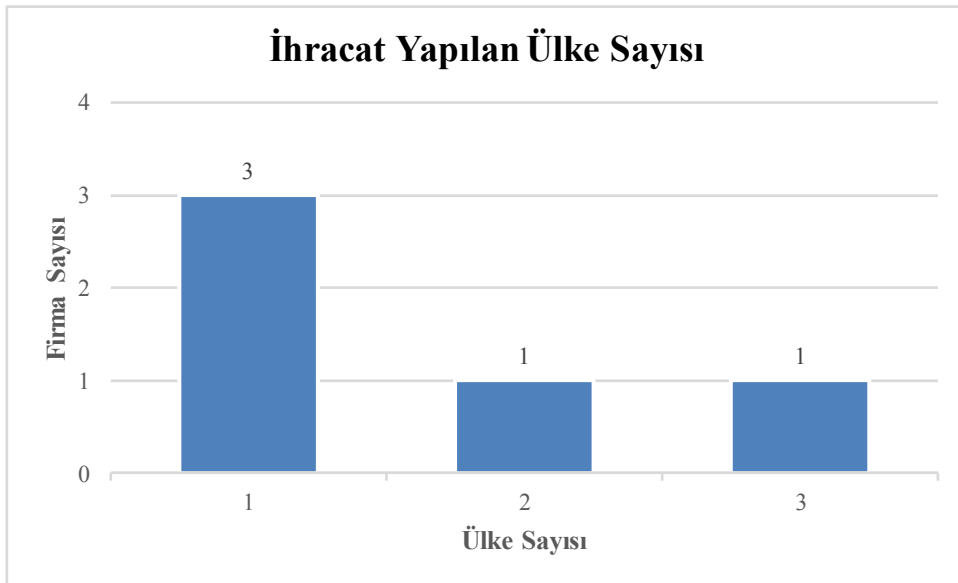
Ajans desteği ile ihracata başlayan firmalarda devam eden yıllarda da ihracat artışı yaşanmıştır. İhracata başlayan firmaların devam eden yıllarda ihracatlarında yaşanan artış incelendiğinde 2 firma (%40) %5'in altında ihracat artışı yaşadıklarını kaydetmiştir. 1 firma (%20) %10-%20 aralığında artış olduğunu dile getirmiştir. 1 firma (%20) %30-%49 aralığında ihracat artışı ve 1 firma (%20) en az 2 kat artış yaşandığını kaydetmiştir.

Grafik 32: Firmaların İhracat Artışı

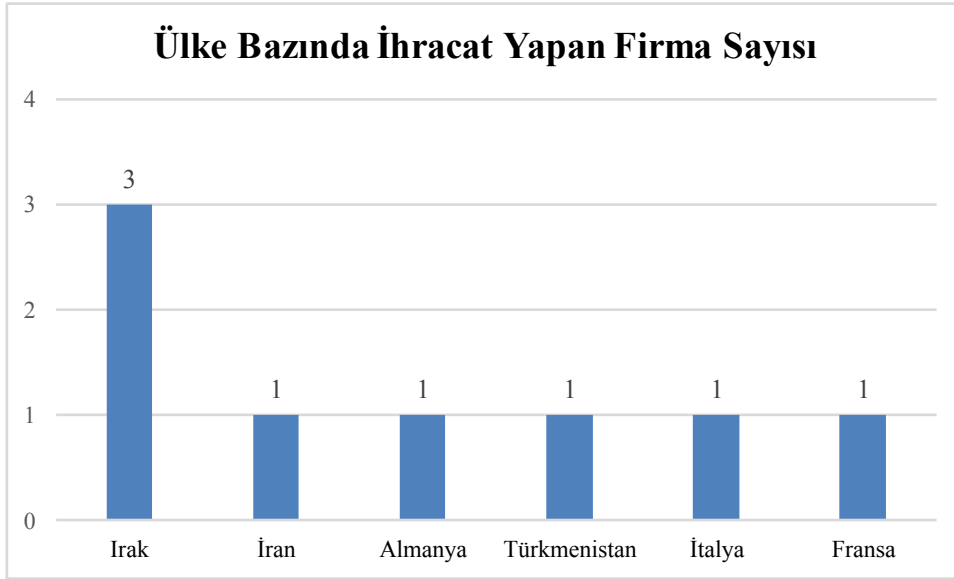
İhracata başlayan firmaların bazıları birden fazla ülkeye ihracata başlamıştır. Bir firma 3 ülkeye ihracat yaparken, 1 firma 2 ülkeye ve 3 firma 1 ülkeye ihracat gerçekleştirmiştir.

Grafik 33: İhracat Yapılan Ülke Sayısı

Ülke bazında yapılan ihracat dikkate alındığında Ortadoğu ve Avrupa ve Orta Asya ülkelerinin öne çıktığı görülmektedir. 3 firmanın yaptığı ihracat ile Irak öne çıkmaktadır. İhracat yapılan diğer ülkeler ise İran, Almanya, Fransa, İtalya ve Türkmenistan'dır.

Grafik 34: Ülke Bazında İhracat Yapan Firma Sayısı

İllere göre irdelendiğinde Bitlis'te 1 firma (%16,7), Muş'ta 2 firma (%16,7) ve Van'da ise 2 firma (%11) Ajans desteğinden sonra ihracata başlamıştır. Hakkari'de ise ihracata başlayan firma bulunmamaktadır.

Tablo 28: İl Bazında İhracata Başlayan Firma Oranı

İl Bazında İhracata Başlama	Bitlis	Hakkari	Muş	Van	Toplam
Evet	16,7%	0,0%	16,7%	11,1%	11,9%
Hayır	83,3%	100,0%	83,3%	88,9%	88,1%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Sektörel olarak incelendiğinde inşaat malzemeleri imalatı yapan Bitlis'te 1 ve Van'da 1 olmak üzere 2 firma; kağıt ve kağıt ürünleri üreten Vanlı 1 firma; metal sanayide faaliyet gösteren 1 Muş firması ve tekstil ve giyim ürünleri imalatı yapan 1 Muş firması ihracata başladıklarını belirtmiştir.

Tablo 29: İl ve Sektör Bazında İhracata Başlayan Firma Sayısı

İl ve Sektör Bazında İhracata Başlama	Bitlis	Muş	Van	Toplam
İnşaat malzemeleri imalatı	1	-	1	2
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	-	-	1	1
Metal sanayi	-	1	-	1
Tekstil ve giyim ürünleri imalatı	-	1	-	1
Toplam	1	2	2	5

Destek alan firmalar içerisinde Bitlis'ten 1 firma Irak'a ihracat yapmaya başlamıştır. Muş'taki firmaların ihracata başladıkları ülkeler İran, Irak, Almanya ve Fransa'dır. Burada 1 firmanın birden fazla ülkeye ihracat yaptığı dikkate alınmalıdır. Van'daki firmaların ihracat yaptıkları ülkeler Irak ve Türkmenistan'dır. İran'a komşu olan Van ve Hakkari'den İran'a ihracat yapan firma olmaması dikkat çekicidir.

Tablo 30: TRB2 İllerinin İhracat Yaptıkları Ülkeler

İllerin Ülkelere İhracatı	Bitlis	Muş	Van	Toplam
İran	-	1	-	1
Irak	1	1	1	3
Almanya	-	1	-	1
Türkmenistan	-	-	1	1
İtalya	-	1	-	1
Fransa	-	1	-	1

Ülkelere yapılan ihracatın sektörel dağılımına bakıldığında İran'a metal sanayi, Irak'a inşaat malzemeleri imalatı, Almanya, İtalya ve Fransa'ya tekstil ve giyim ürünleri imalatı ve Türkmenistan'a kağıt ve kağıt ürünleri imalatı yapan firmalar ihracat gerçekleştirmiştir. Bu tablo Avrupa ülkelerinin tekstil ve hazır giyim ihracatındaki önemini gözler önüne sermektedir. Bununla birlikte İran'dan Van'a ve civar illere gelen turistlerin önemli bir kısmının bavul ticareti şeklinde giyim eşyası olarak ülkelere döndükleri gözlemlendiğinden İran pazarının da tekstil ve hazır giyim firmaları açısından fırsat barındırdığı söylenebilir.

Tablo 31: Ülkelere Yapılan Sektörel İhracat

Ülkelere Yapılan Sektörel İhracat	İnşaat malzemeleri imalatı	Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	Metal sanayi	Tekstil ve giyim ürünleri imalatı	Toplam
İran	-	-	1	-	1
Irak	2	-	1	-	3
Almanya	-	-	-	1	1
Türkmenistan	-	1	-	-	1
İtalya	-	-	-	1	1
Fransa	-	-	-	1	1
Toplam	2	1	2	3	8

3.10 Mali Destek Programının İstihdama Etkisi

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı'nın uyguladığı KOBİ ve girişimcilik mali destek programlarında öne çıkan amaçlardan biri de bölgede istihdamın artması, işgücünün maddi

imkansızlıklar ve iş bulamama kaygısıyla bölge dışına göçünün azaltılması ve mevcut işgücünün daha nitelikli hale gelmesidir. TRB2 Bölgesi Türkiye’de genç nüfusun en yoğun olduğu illeri kapsamaktadır ve bu nüfusun ileride bölge içerisinde istihdam edilebilmesinin sağlanması önem arz etmektedir. TRB2 Bölgesinde ciddi bir tarımsal istihdam olmasına ve gerek kamu gerekse de özel sektör yatırımlarının devam etmesine rağmen işsizlik oranında Doğu Anadolu Bölgesindeki Düzey 2 Bölgelerinin oldukça üstündedir. Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) veri tabanından alınan bilgilere göre 2017 yılında 15 yaş üstü nüfusun işsizlik oranı TRB1 Bölgesinde %7, TRA1 ve TRA2 Bölgelerinde %5,5 seviyesindedir. TRB2 için %12,8 olan bu değer genel olarak önceki yıllarda da Doğu Anadolu Bölgesindeki diğer düzey 2 bölgelerinin üstünde olduğu göze çarpmaktadır.

Tablo 32: Doğu Anadolu Bölgesi'nde Düzey 2 Bölgelerinin İşsizlik Oranları

Düzey 2 Bölgeleri İşsizlik Oranı (%)	Yaş	Yıl	Van, Muş, Bitlis, Hakkari-TRB2	Malatya, Elazığ, Bingöl, Tunceli-TRB1	Erzurum, Erzincan, Bayburt-TRA1	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan-TRA2
İşsizlik Oranı (%)	(15+)	2014	13,5	7,5	7,4	3,4
		2015	9,5	8,0	5,9	3,9
		2016	9,2	8,9	5,0	4,9
		2017	12,8	7,0	5,5	5,5
	(15-64)	2014	13,8	7,8	7,7	3,5
		2015	9,6	8,3	6,2	4,1
		2016	9,3	9,3	5,2	5,1
		2017	13,0	7,3	5,7	5,8

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), Erişim Tarihi 09.01.2019 <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=102&locale=tr>

Proje sahipleri ile yapılan ankete göre proje uygulamasından önce 501 olan toplam istihdam proje uygulamasından sonra %72 artış kaydederek (360 kişi) 861’e yükselmiştir. 47 firmanın 2 tanesinde istihdamda gerileme olurken 45 firmanın istihdamında artış yaşanmıştır. Programın uygulanmasından önce 10,66 olan firma başına ortalama istihdamın program sonrasında 18,32’ye yükseldiği görülmüştür.

2009 yılı KOBİ Mali Destek Programı öncesinde ve sonrasında istihdam verilerinin normallik testi ile dağılımı SPSS programı ile incelendiğinde her iki verinin de normal dağılmadığı görülmüştür. Örneklem sayısı 50’nin altında olduğundan Shapiro-Wilk testinin p değeri değerlendirmeye alınmıştır.

Hipotez şu şekilde kurulmuştur:

H₀: %95 güvenle veriler normal dağılımlıdır.

H₁: %95 güvenle veriler normal dağılımlı değildir.

Tests of Normality^a

	Kolmogorov-Smirnov ^b			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
İşletmeniz Ajans desteği almadan önce kaç kişi çalışıyordu?	,282	47	,000	,545	47	,000
İşletmenizde şimdi kaç Personel çalışmaktadır?	,238	47	,000	,579	47	,000

a. İşletmeniz hangi Mali Destek Programından faydalanmıştır? = 2009 KOBİ Mali Destek Programı

b. Lilliefors Significance Correction

Ortaya çıkan p değeri istihdam sayılarının firmalara göre destek öncesinde ve sonrasında normal dağılıma sahip olmadığını göstermektedir. İstihdam değişiminin destek programı öncesi ve sonrası değişiminin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığını test etmek için Wilcoxon İlişkili İki Örneklem Testi uygulanmıştır. Bu karşılaştırma için kurulan Hipotez testi şu şekildedir:

H₀: Mali Destek Programı öncesi ve sonrası istihdam sayıları arasında fark yoktur.

H₁: Mali Destek Programı öncesi ve sonrası istihdam sayıları arasında fark vardır.

Ranks^a

		N	Mean Rank	Sum of Ranks
İşletmenizde şimdi kaç Personel çalışmaktadır? - İşletmenizde Ajans desteği almadan önce kaç kişi çalışıyordu?	Negative Ranks	2 ^b	24,00	48,00
	Positive Ranks	45 ^c	24,00	1080,00
	Ties	0 ^d		
	Total	47		

a. İşletmeniz hangi Mali Destek Programından faydalanmıştır? = 2009 KOBİ Mali Destek Programı

b. İşletmenizde şimdi kaç Personel çalışmaktadır? < İşletmenizde Ajans desteği almadan önce kaç kişi çalışıyordu?

c. İşletmenizde şimdi kaç Personel çalışmaktadır? > İşletmenizde Ajans desteği almadan önce kaç kişi çalışıyordu?

d. İşletmenizde şimdi kaç Personel çalışmaktadır? = İşletmenizde Ajans desteği almadan önce kaç kişi çalışıyordu?

Test Statistics^{a,b}

	İşletmenizde şimdi kaç Personel çalışmaktadır? – İşletmenizde Ajans desteği almadan önce kaç kişi çalışıyordu?
Z	-5,465 ^c
Asymp. Sig. (2-tailed)	,000

a. İşletmeniz hangi Mali Destek Programından faydalanmıştır? = 2009 KOBİ Mali Destek Programı

b. Wilcoxon Signed Ranks Test

c. Based on negative ranks.

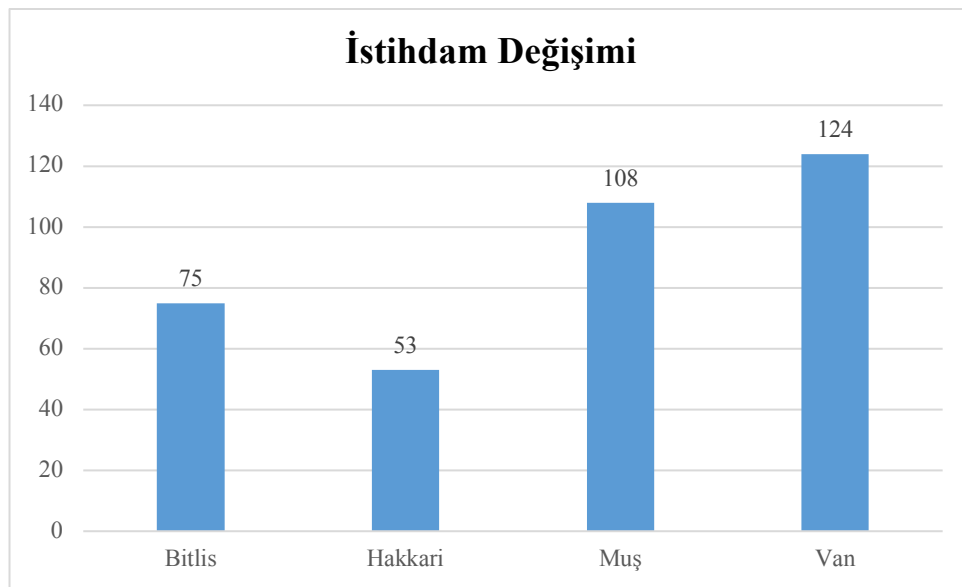
Yapılan değerlendirme p değeri 0,000 olduğundan H_0 reddedilir ve mali destek programı öncesi ve sonrası istihdam verileri arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu söylenebilir.

Tablo 33: İstihdam Sayılarının 2009 KOBİ MDP Öncesi ve Sonrası İstatistiksel Karşılaştırılması

İstihdam	Ortanca (Min-Mak)	p değeri
2009 KOBİ Mali Destek Programı (MDP) Öncesi	5 (0-98)	0,000
2009 KOBİ Mali Destek Programı (MDP) Sonrası	11 (2-140)	

İllere göre bakıldığında mali destek programı istihdam artışının en çok 124 ile Van ilinde olduğu görülmektedir. Van'dan sonra istihdam değişiminin en fazla olduğu il 108 kişi ile Muş olmuştur.

Grafik 35: İstidam Değişiminin İllere Göre Dağılımı

İstihdam değişiminin ana sektörler itibariyle ayrımına bakıldığında %78'inin sanayi sektöründe, %22'sinin ise hizmetlerde olduğu görülmüştür. Sanayi istihdam artışında Van ve Muş öne çıkarken Hakkari'de hizmetlerin istihdama önemli katkı sağladığı söylenebilir.

Tablo 34: İstihdam Değişiminin Ana Sektörlere Göre Dağılımı

İstihdam Değişiminin Ana Sektörlere Göre Dağılımı	Bitlis	Hakkari	Muş	Van	Toplam
Hizmetler	16	42	10	11	79
Sanayi	59	11	98	113	281
Toplam	75	53	108	124	360

Sanayinin alt kollarına göre istihdama en yüksek katkıyı inşaat malzemeleri imalatı (%31,7), metal sanayi (%31,7), gıda ürünleri ve içecek imalatı (%14,9) ve mobilya imalatı (%7,8) sektöründeki firmalar sağlamıştır. Bu sektörlerde oluşan istihdam, sanayide oluşan istihdamın %86,1'ine denk gelmektedir. Bitlis ilinde sanayi sektöründe oluşan yeni istihdamın %52,5'i inşaat malzemeleri imalatı yapan firmalar tarafından gerçekleşmiştir. Bitlis ilinde sanayi alanında oluşan istihdamın geri kalanı mobilya (%25,4) ve metal sanayinde (%22) gerçekleşmiştir. Hakkari'de gıda ürünleri ve içecek imalatı, inşaat malzemeleri imalatı ve metal sanayi sektörlerindeki işletmeler istihdam artışının kaynağı olurken tamir, onarım ve yenileme sektöründeki Personel azalması istihdamın artışının sınırlandırılmasına neden olmuştur. Muş'ta metal sanayi (%61,2) istihdam artışına en fazla katkıyı sağlarken gıda ürünleri ve içecek imalatı (%15,3), tekstil ve giyim ürünleri imalatı (%10,2), kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı (%7,1) ve inşaat malzemeleri imalatı (%6,1) istihdam artışını sağlayan sektörler olmuştur. Van'da faaliyet gösteren işletmeler içerisinde istihdama en yüksek katkı, İlde gerçekleşen istihdam değişiminin %39,8'ine denk gelen inşaat malzemeleri imalatında faaliyet gösteren firmalar tarafından sağlanmıştır. Gıda ürünleri ve içecek imalatı (%18,6), kağıt ve kağıt ürünleri imalatı (%11,5), metal sanayi (%8,8), kimyasal ürünlerin imalatı (%7,1), mobilya imalatı (%6,2) kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı (%5,3) ve tamir onarım yenileme (%2,7) sektörlerinde faaliyet gösteren firmalar istihdama katkı sağlamıştır.

Tablo 35: Sanayi Sektöründe İstihdam Değişimi

Sanayi Sektöründe İstihdam Değişimi	Bitlis	Hakkari	Muş	Van	Toplam	Toplam İçindeki Payı
Gıda ürünleri ve içecek imalatı	-	6	15	21	42	14,9%
İnşaat malzemeleri imalatı	31	7	6	45	89	31,7%
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	-	-	-	13	13	4,6%
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	-	-	7	6	13	4,6%
Kimyasal ürünlerin imalatı	-	-	-	8	8	2,8%
Metal sanayi	13	6	60	10	89	31,7%
Mobilya imalatı	15	-	-	7	22	7,8%
Tamir Onarım Yenileme	-	-8	-	3	-5	-1,8%
Tekstil ve giyim ürünleri imalatı	-	-	10	-	10	3,6%
Toplam	59	11	98	113	281	100,0%

Sanayi sektöründe gerçekleşen istihdamın üretim yerine göre ayrımına bakıldığında istihdam artışının %15,3'ünün küçük sanayi sitelerinde, %28,1'inin organize sanayi bölgelerinde ve %56,6'sının diğer yerlerde faaliyet gösteren işletmelerden kaynaklandığı söylenebilir. Küçük sanayi sitelerinde gerçekleşen istihdamın çok büyük bir kısmı metal sanayinde faaliyet gösteren işletmeler sayesinde gerçekleşmiştir. Bu sektöre ek olarak kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı sektörü de istihdam artışına yol açmıştır. Bununla birlikte tamir, onarım ve yenileme alanındaki işletmelerin istihdamı gerilettiği görülmektedir. Organize sanayi bölgelerinde inşaat malzemeleri imalatı %57 ile istihdama en çok katkı sağlayan sektör olmuştur. Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı (%16,5), kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı (%10,1), mobilya imalatı (%8,9) ve kimyasal ürünlerin imalatı (%7,6) sektörlerinde faaliyet gösteren firmalar istihdam artışını sağlamıştır.

Tablo 36: Üretim Yerine Göre Sanayi Sektöründe İstihdam Değişimi

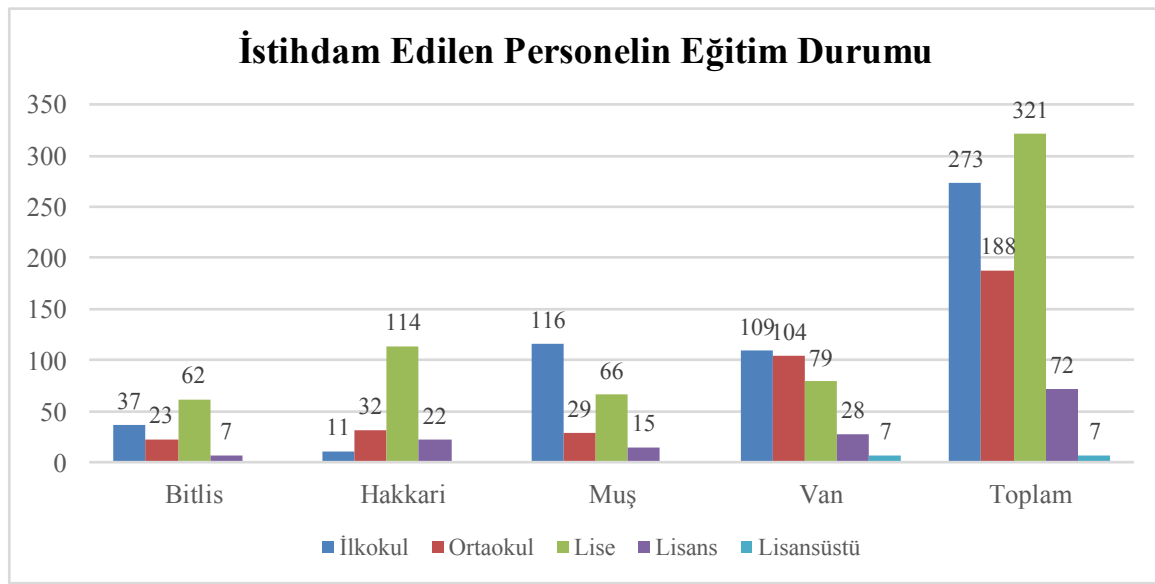
Üretim Yerine Göre Sanayi Sektöründe İstihdam Değişimi	Küçük Sanayi Sitesi	Organize Sanayi Bölgesi	Diğer	Toplam
Gıda ürünleri ve içecek imalatı	-	-	42	42
İnşaat malzemeleri imalatı	-	45	44	89
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	-	13	-	13
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	5	8	-	13
Kimyasal ürünlerin imalatı	-	6	2	8
Metal sanayi	43	-	46	89
Mobilya imalatı	-	7	15	22
Tamir Onarım Yenileme	-5	-	-	-5
Tekstil ve giyim ürünleri imalatı	-	-	10	10
Toplam	43	79	159	281

İstihdam edilen Personelin eğitim düzeyine bakıldığında ilkokul mezunlarının %31,7 gibi bir orana sahip olduğu dikkat çekmektedir. Ortaokul mezunları %21,8 olurken lise mezunu Personelin oranı %37,3 seviyesinde gerçekleşmiştir. Lisans mezunu sayısı 72 (%8,4) olurken yüksek lisans mezunu sayısı sadece 7 (%0,8) olarak gerçekleşmiştir. TRB2 Bölgesinin illeri arasında lisansüstü Personel sadece Van'da bulunmaktadır. Diğer illerde lisansüstü istihdamın olmadığı görülmektedir.

Bitlis'te faaliyet gösteren proje sahiplerinin istihdam ettiği Personelin %29'u ilkokul mezunudur. Ortaokul mezunlarının oranı %18 olurken lise mezunu oranı %48 seviyesinde

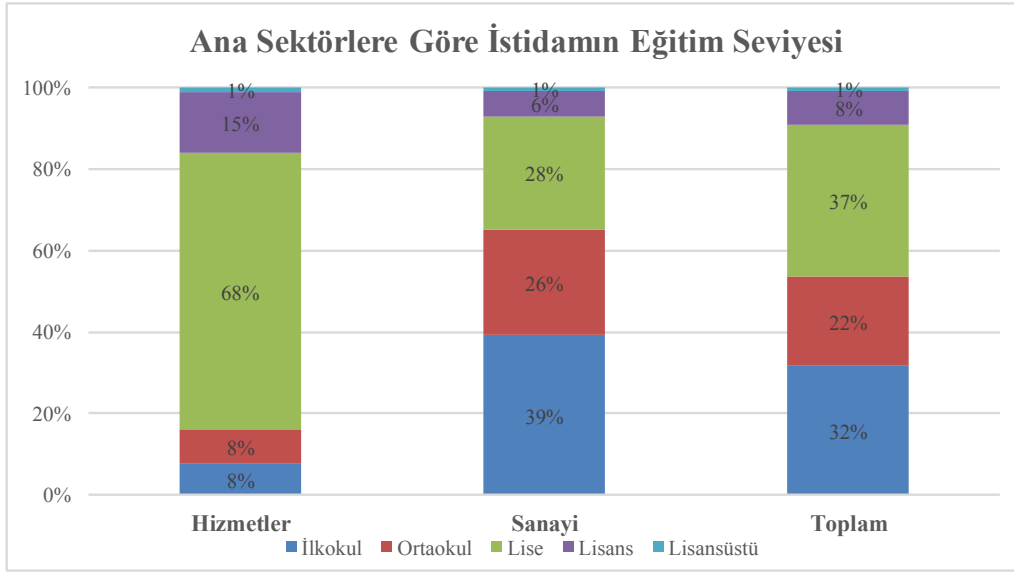
kalmıştır. Lisans mezunu oranı %5 olurken lisansüstü mezunu Personel istihdam edilmemiştir. Hakkari’de ilkokul mezunu Personel oranı bölge düzeyine göre oldukça düşük kalarak %6 seviyesinde gerçekleşmiştir. Ortaokul mezunu oranı %18 olurken ve lise mezunu çalışan oranı bölgenin oldukça üzerinde gerçekleşmiş ve %64 olmuştur. Muş’ta ilkokul mezunu Personel oranı en yüksek seviyede olup %51 seviyesinde gerçekleşmiştir. Ortaokul, lise ve lisans mezunu çalışan oranı sırasıyla %13, %29 ve %7 olarak gerçekleşmiştir. Van’da istihdamın %33’ü ilkokul mezunu olurken ortaokul, lise ve lisans mezunu istihdam oranları sırasıyla %32, %24 ve %9 olmuştur. Lisansüstü istihdam oranı ise %2 olarak gerçekleşmiştir.

Grafik 36: İstihdam Edilen Personelin Eğitim Durumu

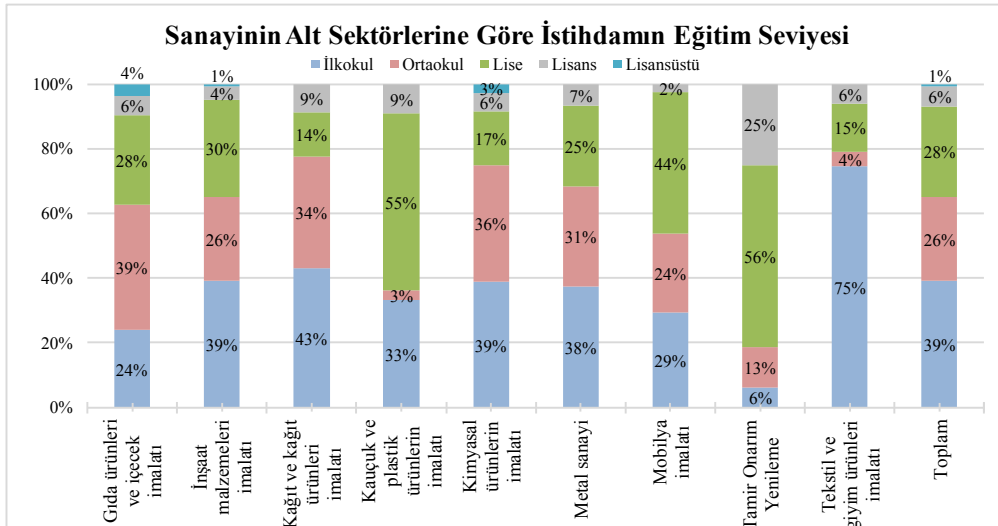
Ana sektörlere göre değerlendirildiğinde hizmetler sektöründe lise mezunlarının oranı %68 ile en üst sırada yer alırken sanayide ilkokul mezunları %39 ile en fazla istihdam edilen gruptur.

Grafik 37: Ana Sektörlere Göre İstihdamın Eğitim Seviyesi

Sanayinin alt sektörlerine göre irdelendiğinde ilkökul mezunu oranının en yüksek olduğu sektör %75 ile tekstil ve giyim eşyaları sektörüdür. Gıda ürünleri ve içecek imalatında Personelin %24'ü ilkökul mezunu iken ortaokul ve lise mezunları sırasıyla %39 ve %28 seviyesindedir. İnşaat malzemeleri üreten firmaların Personelinin %39'u ilkökul, %26'sı ortaokul ve %30'u lise mezunudur. Her sektörde lisans mezunu çalışırken sadece gıda ürünleri ve içecek imalatı, inşaat malzemeleri imalatı ve kimyasal ürünlerin imalatını gerçekleştiren firmalarda lisansüstü çalışan bulunmaktadır.

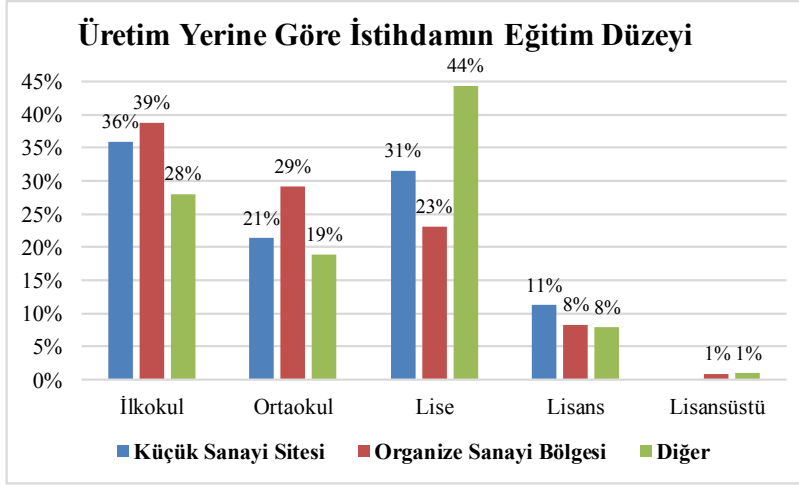
Grafik 38: : Sanayinin Alt Sektörlerine Göre İstihdamın Eğitim Seviyesi

Küçük sanayi sitelerinde istihdam edilen Personelin ağırlıklı olarak ilkökul (%36) ve lise mezunu (%31) olduğu görülmektedir. Organize sanayi bölgelerinde ilkökul mezunu istihdam oranı %40'a yaklaşmaktadır. İlkokul mezunu sayısını ortaokul mezunları (%29) ve

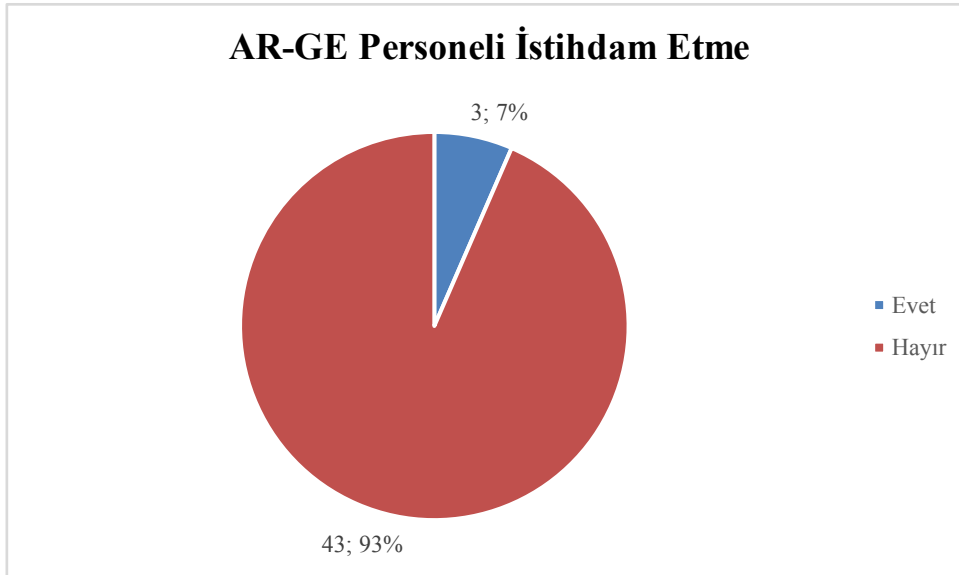
lise mezunları (%23) takip etmektedir. Hizmetler sektörünün de yer aldığı diğer kategorisinde %44 ile lise mezunları öne çıkmaktadır.

Grafik 39: Üretim Yerine Göre İstihdamın Eğitim Düzeyi

Ankete katılan firmaların AR-GE Personeli istihdamına ilişkin firmaların %93'ü istihdam etmediklerini belirtirken 3 firma (%7) istihdamın yapıldığını belirtmiştir. Her 3 firma da istihdam edilen AR-GE Personeli 1-4 aralığında olduğunu ifade etmiştir. AR-GE departmanının kurulmasında ya da AR-GE personeli çalıştırılmasında Ajans desteğinin etkili olup olmadığına ilişkin soruya sadece 1 firma “Evet” cevabı vermiştir.

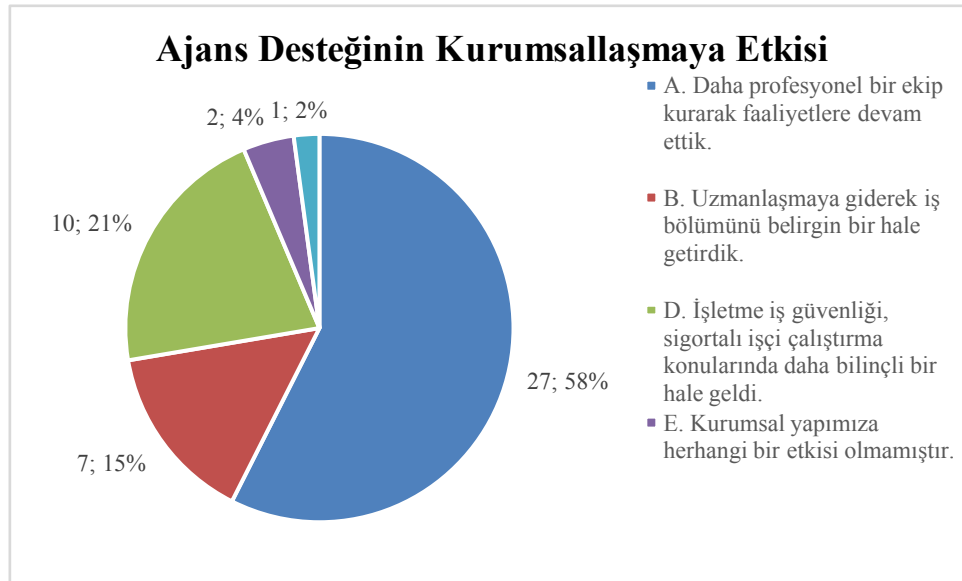
Grafik 40: AR-GE Personeli İstihdam Etme

3.11 Mali Destek Programının Kurumsallaşmaya Etkisi

Ajans desteğinin firmaların kurumsallaşmasına etkisi sorulduğunda firmaların %58'i daha profesyonel bir ekip kurarak faaliyetlerine devam ettiklerini belirtmiştir. TRB2 Bölgesindeki firmaların genelini aile şirketi olduğu, ya da çalışan ve ortaklarının çoğunlukla akraba olduğu bilinmektedir. Ancak Ajans destek mekanizmasının daha profesyonel kişilerle çalışmayı teşvik etmesi firmaların daha profesyonel bir ekiple üretim ve ticaret hayatlarına devam etmelerine ve kurumsallaşmalarına katkı sağlamıştır. Firmaların %2'si etkin bir şekilde danışmanlık hizmetlerinden faydalanmaya başladıklarını belirtmiştir. İşletme iş güvenliği, sigortalı işçi çalıştırma konularında daha bilinçli bir hale geldiklerini dile getiren işletme oranı %21 olarak gerçekleşmiştir. Firmaların %15'i uzmanlaşmaya giderek iş bölümünü belirgin bir hale getirdiklerini ifade etmiştir. İşletmelerin %4'ü ise Ajans desteğinin kurumsal yapıya herhangi bir etkisinin olmadığını belirtmiştir.

Grafik 41: Ajans Desteğinin Kurumsallaşmaya Etkisi

İl bazlı olarak değerlendirildiğinde Bitlis'teki firmaların %66,7'si daha profesyonel bir ekiple faaliyetlerine devam ettiklerini belirtmiştir. Bu oran Hakkari firmaları arasında %50'ye gerilemektedir. Muş'ta faaliyet gösteren firmaların %53,8'i daha profesyonel bir ekiple çalışmaya başladıklarını belirtirken %15,4'ü uzmanlaşmaya gittiklerini belirtmiştir. Firmaların %23,1'i işçi güvenliği konusunda daha bilinçli olduklarını belirtirken %7,7'si kurumsal yapıya herhangi bir etkinin olmadığını belirtmiştir. Van'da bulunan işletmelerde de profesyonelleşme %57,9 ile ilk sırada yer almaktadır. Uzmanlaşma konusunda yol aldıklarını belirten Vanlı firma oranı %21'i seviyesinde gerçekleşmiştir. İşçi güvenliği konusunda daha bilinçli hale

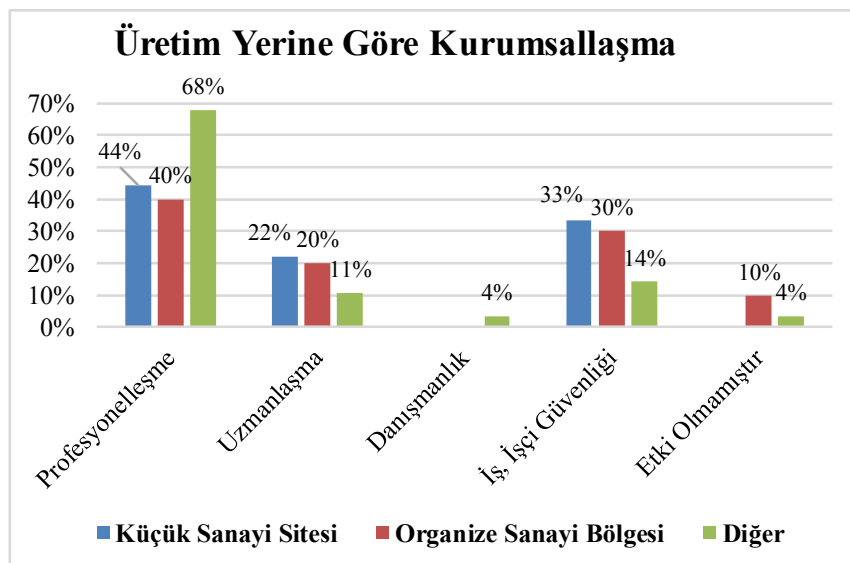
geldiklerini belirten firmaların oranı %15,8’de kalmıştır. Firmaların %5,3’ü Ajans desteğinin kurumsallaşmaya bir katkısı olmadığını dile getirmiştir.

Tablo 37: Ajans Desteğinin Firmaların Kurumsallaşmasına Etkisi

Ajans Desteğinin Firmaların Kurumsallaşmasına Etkisi	Bitlis	Hakkari	Muş	Van	Toplam
Daha profesyonel bir ekip kurarak faaliyetlere devam ettik.	66,7%	50,0%	53,8%	57,9%	57,4%
Uzmanlaşmaya giderek iş bölümünü belirgin bir hale getirdik.	11,1%	-	15,4%	21,1%	14,9%
İşletme iş güvenliği, sigortalı işçi çalıştırma konularında daha bilinçli bir hale geldi.	11,1%	50,0%	23,1%	15,8%	21,3%
Etkin bir şekilde danışmanlık hizmetlerinden faydalanmaya başladık.	11,1%	-	-	-	2,1%
Kurumsal yapımıza herhangi bir etkisi olmamıştır.	-	-	7,7%	5,3%	4,3%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Küçük sanayi sitelerinde faaliyet gösteren firmaların %44’ü Ajans desteğiyle beraber daha profesyonel bir ekiple faaliyetlerine devam ettiklerini, %22’si uzmanlaşmaya gittiklerini belirtmiştir. İşçi güvenliği konusunda daha bilinçli hale geldiklerini belirten firmalar %33 seviyesindedir. Organize sanayi bölgelerindeki firmaların %40’ı Ajans desteğinden sonra daha profesyonel bir hale geldiklerini ifade ederken %20’si uzmanlaşma düzeylerinin arttığını belirtmiştir. Firmaların %30’u iş ve işçi güvenliği konusunda daha bilinçli olduklarını belirtirken %10’u kurumsallaşmaya Ajans desteğinin bir etkisinin olmadığını belirtmiştir. Her KSS ve hem OSB’de yer alan firmalar Ajans desteğinin danışmanlık hizmeti almalarına katkılarının olmadığını belirtmiştir.

Grafik 42: Üretim Yerine Göre Kurumsallaşma

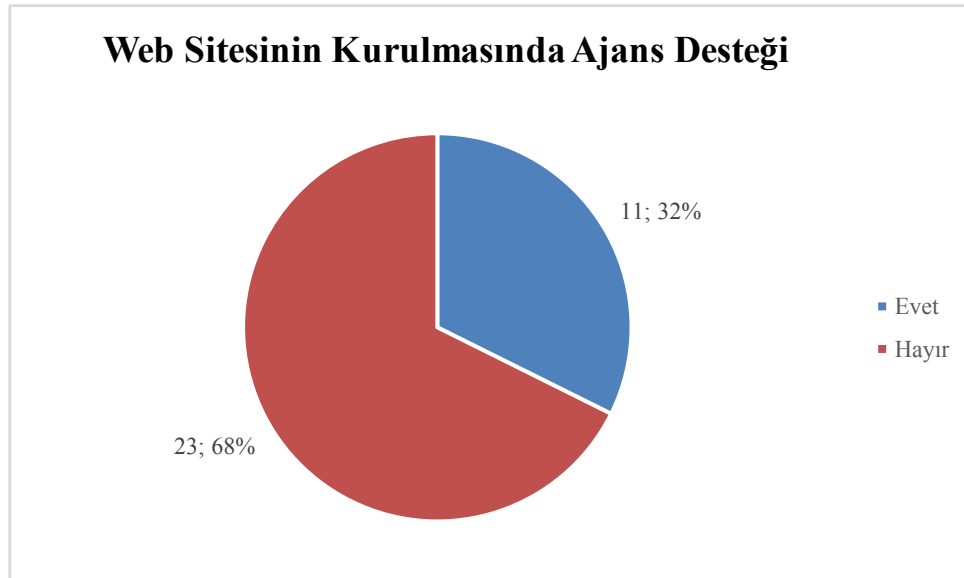
Sektörel olarak bakıldığında kimyasal ürünlerin imalatını yapan firmaların tamamının Ajans desteği sonrası profesyonelleşme konusunda mesafe kat ettikleri görülmektedir.

Tablo 38: Sanayi Sektöründeki Firmaların Ajans Desteği Sonrası Kurumsallaşması

Kurumsallaşma	Profesyonelleşme	Uzmanlaşma	İş, İşçi Güvenliği	Etki Olmamıştır	Toplam
Gıda ürünleri ve içecek imalatı	57%	14%	14%	14%	100%
İnşaat malzemeleri imalatı	40%	20%	40%	0%	100%
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	0%	0%	0%	100%	100%
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	75%	0%	25%	0%	100%
Kimyasal ürünlerin imalatı	100%	0%	0%	0%	100%
Metal sanayi	70%	10%	20%	0%	100%
Mobilya imalatı	67%	0%	33%	0%	100%
Tamir Onarım Yenileme	50%	50%	0%	0%	100%
Tekstil ve giyim ürünleri imalatı	50%	0%	50%	0%	100%

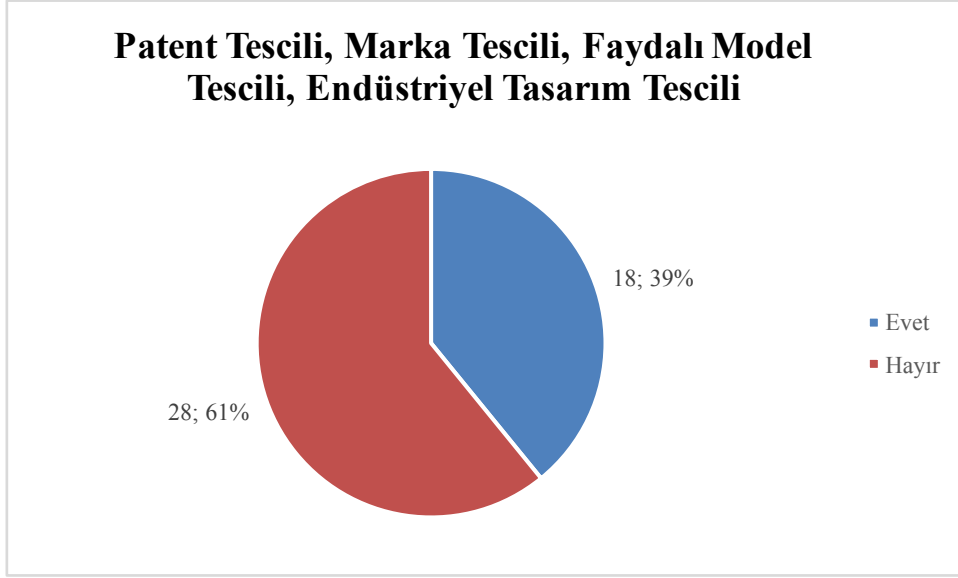
Ankete katılım sağlayan işletmelerin %70'i bir web sitesine sahip olduklarını belirtirken %30'u henüz kurumsal bir web sitesine sahip olmadıklarını belirtmiştir. Kurumsal web sitesi olan firmaların %32'si web sitesi kurulmasında Ajans desteğinin olduğunu dile getirmiştir. Bu firmaların 3 tanesi (%27) Bitlis'te, 5 tanesi (%45) Muş'ta ve 3 tanesi (%27) Van'da faaliyet göstermektedir.

Grafik 43: Web Sitesinin Kurulmasında Ajans Desteği

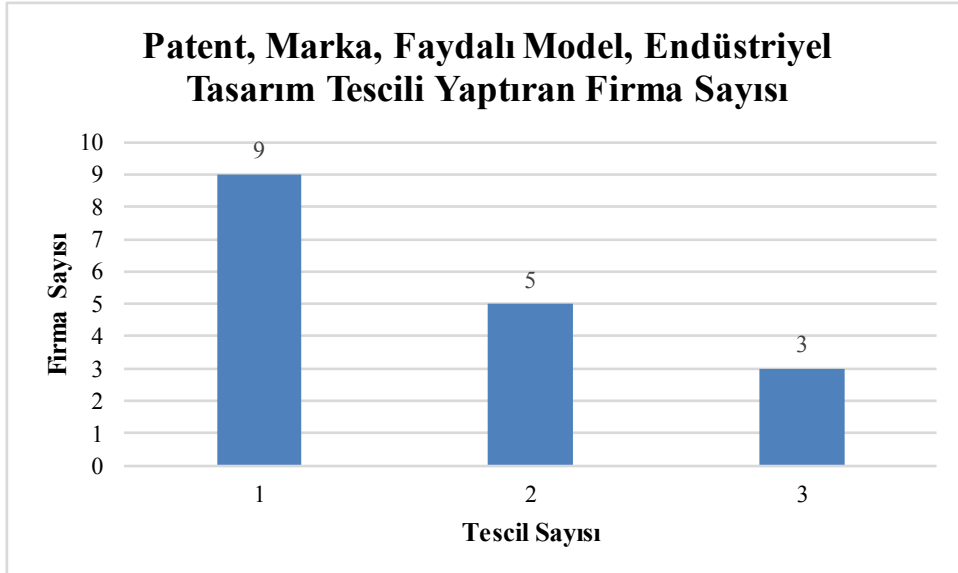
Proje uygulama süresi içerisinde patent tescili, marka tescili, faydalı model tescili, endüstriyel tasarım tescili yapılıp yapılmamasına ilişkin soruya firmaların %39'u olumlu yanıt vermiştir.

Grafik 44: Patent Tescili, Marka Tescili, Faydalı Model Tescili, Endüstriyel Tasarım Tescili

Ajans desteğini alan 9 firma 1 adet tescili yaptırırken, 5 firma 2 tescil ve 3 firma 3 tescil yaptırmıştır. Tescil yaptıran firmaların yaklaşık yarısı (9 adet) Muş'ta faaliyet gösterirken Van'da 5 firma (%28), Bitlis'te 3 firma (%17) ve Hakkari'de 1 firma (%6) tescil başvurusunda bulunmuştur. Tescil yaptıran firmaların 1 tanesi (%6) küçük sanayi sitelerinde, 4 tanesi (%22) organize sanayi bölgelerinde bulunmaktadır.

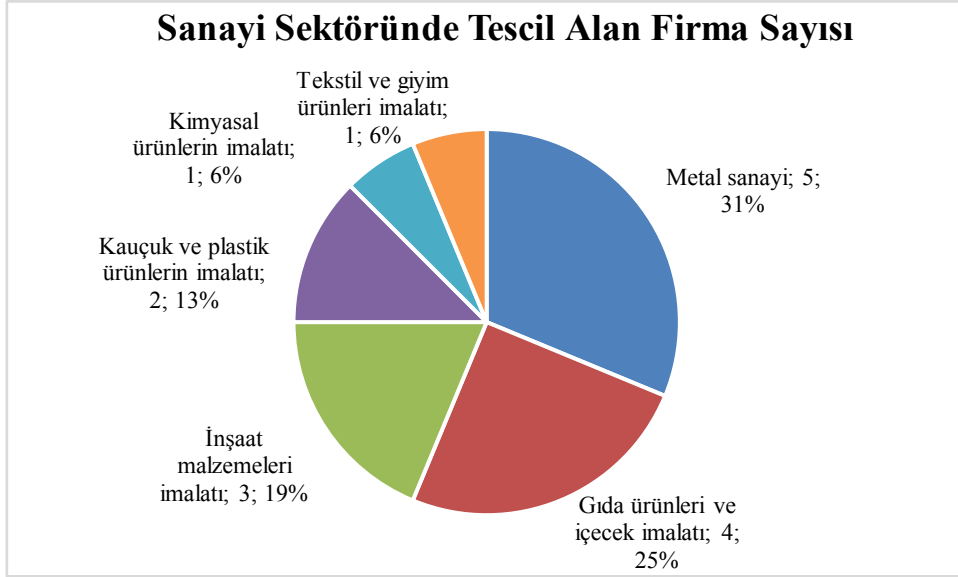
Grafik 45: Patent, Marka, Faydalı Model, Endüstriyel Tasarım Tescil Sayısı

Sanayi sektöründe tescil alan firma sayısının en yüksek olduğu sektör metal sanayidir (%31). Bu sektörü, gıda ürünleri ve içecek imalatında faaliyet gösteren firmalar

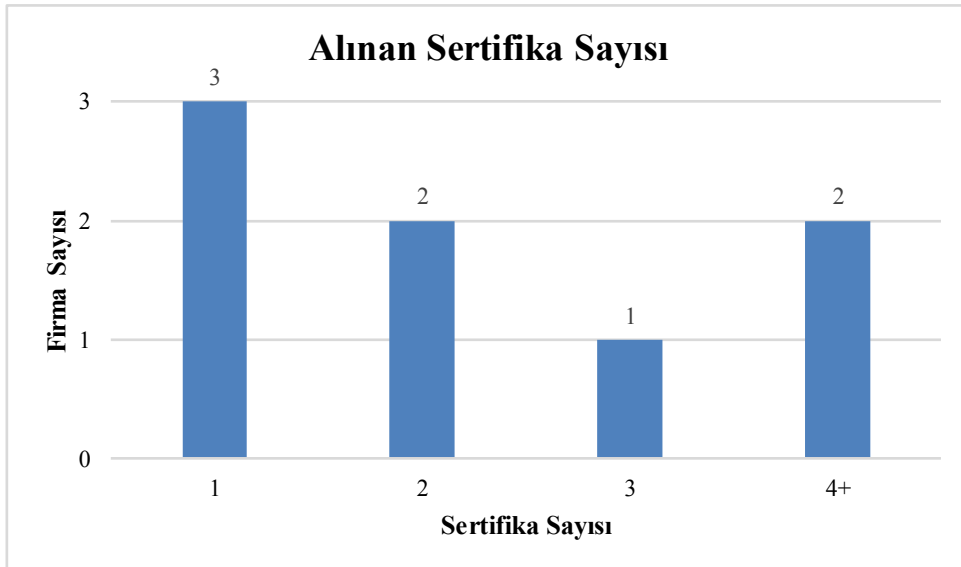
(%25), inşaat malzemeleri imalatı yapan firmalar (%19) ve kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı yapan firmalar (%13) takip etmektedir.

Grafik 46: Sanayi Sektöründe Tescil Alan Firma Sayısı

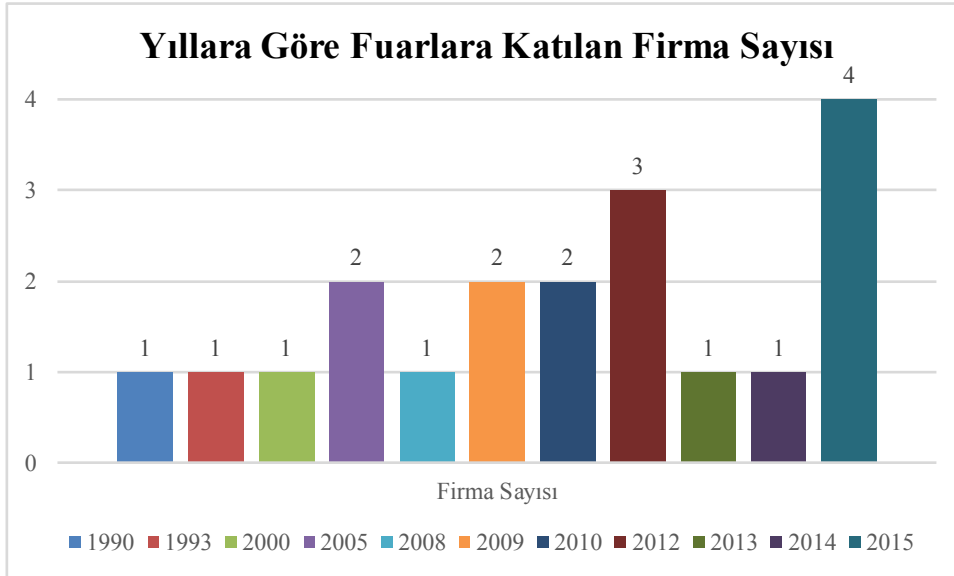
Firmaların 8 adedi proje uygulama süresi içerisinde kurumsal kapasitelerini artırmaya yönelik sertifika aldıklarını belirtmiştir. 3 firma 1 sertifika aldığını belirttikten 2 firma 2 sertifika almıştır. 3 sertifika aldığını belirten firma sayısı 1 olurken 4 ya da daha fazla sertifika alan firma sayısı 2 olarak gerçekleşmiştir. Sertifika alan firmaların yarısı (4 firma) Muş'ta, diğer yarısı Van'da faaliyet göstermektedir.

Grafik 47: Alınan Sertifika Sayısı

Destek alan firmaların %40'ı ürünlerin tanıtımı, satışı gibi amaçlarla fuarlara katıldığını belirtmiştir. Firmaların Ajans desteği aldığı süre içerisinde ve destekten sonra fuarlara katılımının arttığı görülmektedir.

Grafik 48: Yıllara Göre Fuarlara Katılım

Fuarlara katılım açısından Van'daki firmaların biraz daha aktif olduğu görülmektedir. Van'da faaliyet gösteren 8 firma fuarlara katılırken Muş'ta 6, Bitlis'te 5 firma fuarlara katılmıştır. Küçük sanayi sitelerinde üretim yapan 2 firma ve organize sanayi bölgelerinde yer alan 7 firma fuarlara katılım sağlamıştır. Sanayinin alt sektörleri olarak incelendiğinde inşaat malzemeleri imalatında faaliyet gösteren 6 firma, kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı yapan 2 firma, metal sanayinde üretim yapan 5 firma, mobilya imalatı yapan 2 firma ve tekstil ve giyim ürünleri imalatı yapan 1 firma fuarlara katılım sağlamıştır.

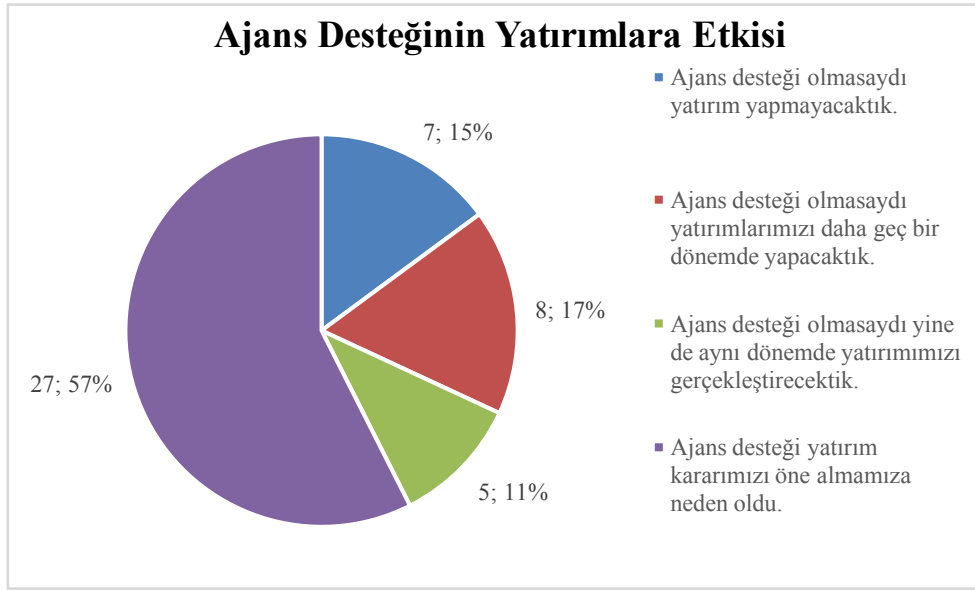
Tablo 39: İl ve Üretim Yerine Göre Fuara Katılan Firma Sayısı

İl ve Üretim Yerine Göre Fuara Katılan Firma Sayısı	Küçük Sanayi Sitesi	Organize Sanayi Bölgesi	Diğer	Toplam
Bitlis	-	-	5	5
Muş	-	1	5	6
Van	2	6	-	8
Toplam	2	7	10	19

3.12 Mali Destek Programının Yatırım Kararına Etkisi

Firmaların yatırım kararında Ajans hibesinin etkisi ile ilgili sorulan soruya ankete firmaların %57'si Ajans desteğinin yatırım kararını öne çekmelerine neden olduğu belirtilmiştir. Katılımcı işletmelerin %17'si Ajans desteği olmasaydı yatırımlarını daha geç bir dönemde yapacaklarını belirtmiştir. Firmaların %15'i Ajans desteği olmasaydı yatırım yapmayacaklarını ifade etmiştir.

Grafik 49: Ajans Desteğinin Yatırımlara Etkisi

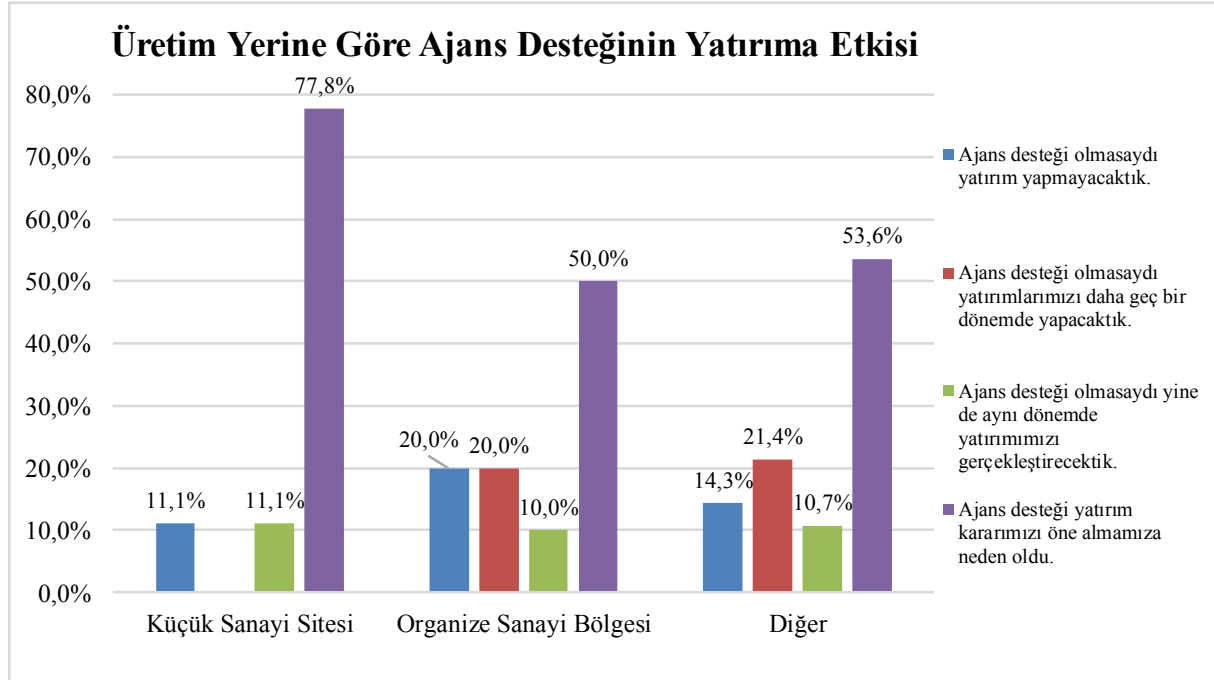
İllere göre irdelendiğinde Bitlis ve Hakkari'deki firma sahiplerinin tümü Ajans desteği olmasaydı yine de yatırımlarını yapacaklarını bildirmiştir. Muş'taki firmaların %7,7'si ve Van'da faaliyet gösteren işletmelerin %31,6'sı Ajans desteği olmasaydı yatırım yapmayacaklarını ifade etmiştir. Ajans desteğinin yatırım kararını öne almada en etkili olduğu iller %83,3 ile Hakkari ve %69,2 ile Muş illeridir.

Tablo 40: Ajans Desteğinin Yatırım Kararına Etkisi

Ajans Desteğinin Yatırım Kararına Etkisi	Bitlis	Hakkari	Muş	Van	Toplam
Ajans desteği olmasaydı yatırım yapmayacaktık.	-	-	7,7%	31,6%	14,9%
Ajans desteği olmasaydı yatırımlarımızı daha geç bir dönemde yapacaktık.	22,2%	16,7%	7,7%	21,1%	17,0%
Ajans desteği olmasaydı yine de aynı dönemde yatırımımızı gerçekleştirecektik.	33,3%	-	15,4%	-	10,6%
Ajans desteği yatırım kararımızı öne almamıza neden oldu.	44,4%	83,3%	69,2%	47,4%	57,4%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Küçük sanayi sitelerinde yer alan firmaların %77,8'i ve organize sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren firmaların yarısı Ajans desteğinin yatırım kararını öne çekmelerine neden olduklarını dile getirmiştir. Organize sanayi bölgelerinde yer alan firmaların %20'si Ajans desteği olmasaydı yatırım yapmayacaklarını ifade etmiştir.

Grafik 50: Üretim Yerine Göre Ajans Desteğinin Yatırıma Etkisi

Sanayi sektöründe destek alan firmaların alt sektörlerine bakıldığında gıda ürünleri ve içecek imalatı yapan firmaların %57,1'i Ajans desteğinin yatırım kararını öne çektiğini belirtmiştir. İnşaat malzemeleri imal eden firmalarda bu oran %60 seviyesindedir.

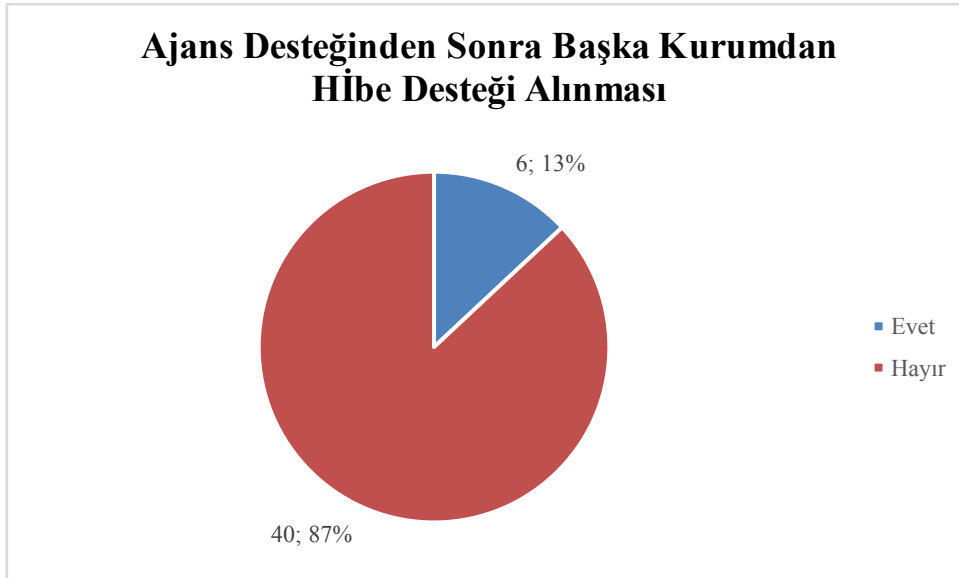
Tablo 41: Sanayi Sektöründe Destek Alan Firmaların Yatırımına Ajans Desteğinin Etkisi

Sanayi Sektöründe Destek Alan Firmaların Yatırımına Ajans Desteğinin Etkisi	Gıda ürünleri ve içecek imalatı	İnşaat malzemeleri imalatı	Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	Kauçuk ve plastik ürünleri imalatı	Kimyalar ürünleri imalatı	Metal sanayi	Mobilya imalatı	Tamir Onarım Yenileme	Tekstil ve giyim ürünleri imalatı
Ajans desteği olmasaydı yatırım yapmayacaktık.	14,3%	10,0%	0,0%	25,0%	50,0%	20,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Ajans desteği olmasaydı yatırımlarımızı daha geç bir dönemde yapacaktık.	28,6%	20,0%	0,0%	0,0%	0,0%	20,0%	33,3%	0,0%	0,0%
Ajans desteği olmasaydı yine de aynı dönemde yatırımlarımızı gerçekleştirecektik.	0,0%	10,0%	0,0%	25,0%	0,0%	10,0%	0,0%	0,0%	0,0%
Ajans desteği yatırım kararımızı öne almamıza neden oldu.	57,1%	60,0%	100,0%	50,0%	50,0%	50,0%	66,7%	100,0%	100,0%
Toplam	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

3.13 Mali Destek Programının Ardından Firmaların Finansman Arayışı

Firmalar gerek yeni yatırım yapmak gerek işletme sermayesinde darboğazları önlemek adına, hibe, teşvik, banka kredisi gibi finansman araçlarına başvurmuşlardır. Ajans desteği aldıktan sonra başka bir Kurumdan 6 firma (%13) hibe desteği almıştır.

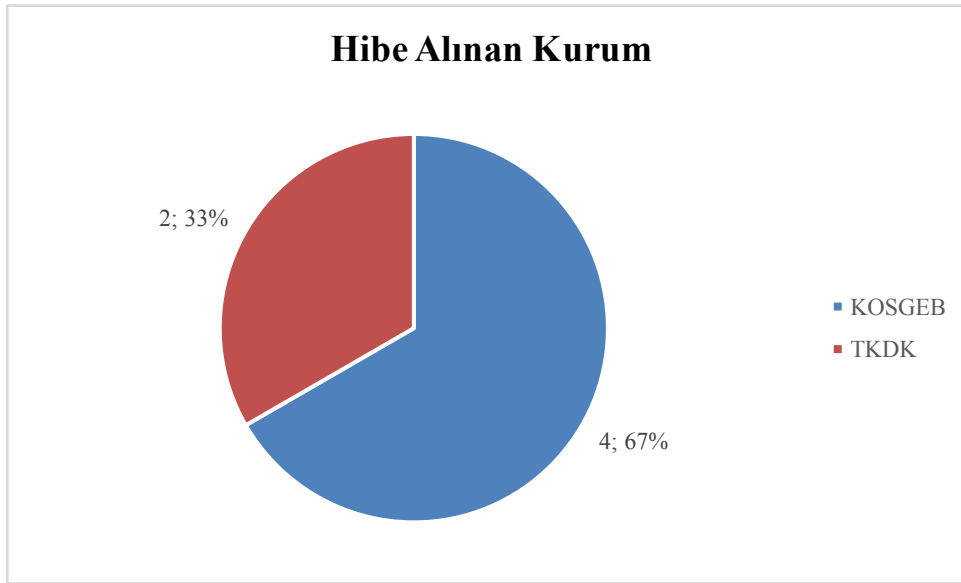
Grafik 51: Ajans Desteğinden Sonra Başka Kurumdan Hibe Desteği Alınması

3 firma Van'dan (%50), 2 firma Muş'tan (%33), 1 firma Hakkari'den (%17) başvurarak bu hibeyi almıştır. Hibe alan firmalardan 2'si OSB'de yer almaktadır. 2 firma (%33) gıda ürünleri ve içecek imalatı, 1 firma (%17) firma inşaat malzemeleri imalatı, 1 firma (%17) kağıt ve kağıt ürünleri imalatı, 1 firma (%17) metal sanayi ve 1 firma (%17) tekstil ve giyim ürünleri imalatı üzerine faaliyet göstermektedir.

Hibe alınan Kurumlara göz atıldığında 4 firmanın (%67) KOSGEB'den ve 2 firmanın (%33) TKDK'dan hibe aldığı görülmektedir. KOSGEB'e başvuran firmaların 1'i Muş'ta (%25), 3'ü Van'da (%75) faaliyet göstermektedir. Hakkari'den 1 firma ve Muş'tan 1 firma TKDK'dan hibe almıştır.

Grafik 52: Hibe Alınan Kurum

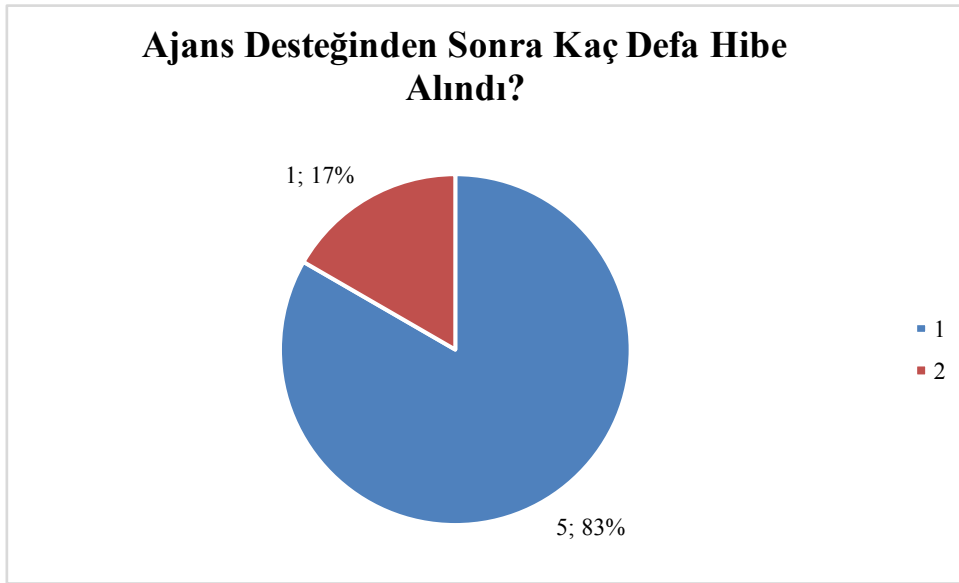
KOSGEB’den hibe alan firmalar gıda ürünleri ve içecek imalatı, inşaat malzemeleri imalatı, kağıt ve kağıt ürünleri imalatı ve tekstil ve giyim ürünleri imalatı üzerine faaliyet göstermektedir. TKDK’dan hibe alan işletmeler ise gıda ürünleri ve içecek imalatı ve metal sanayi alanında faaliyet göstermektedir.

Tablo 42: Hibe Alınan Kurumlar

Hibe Alınan Kurumlar	KOSGEB	TKDK	Toplam
Gıda ürünleri ve içecek imalatı	1	1	2
İnşaat malzemeleri imalatı	1	-	1
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	1	-	1
Metal sanayi	-	1	1
Tekstil ve giyim ürünleri imalatı	1	-	1
Toplam	4	2	6

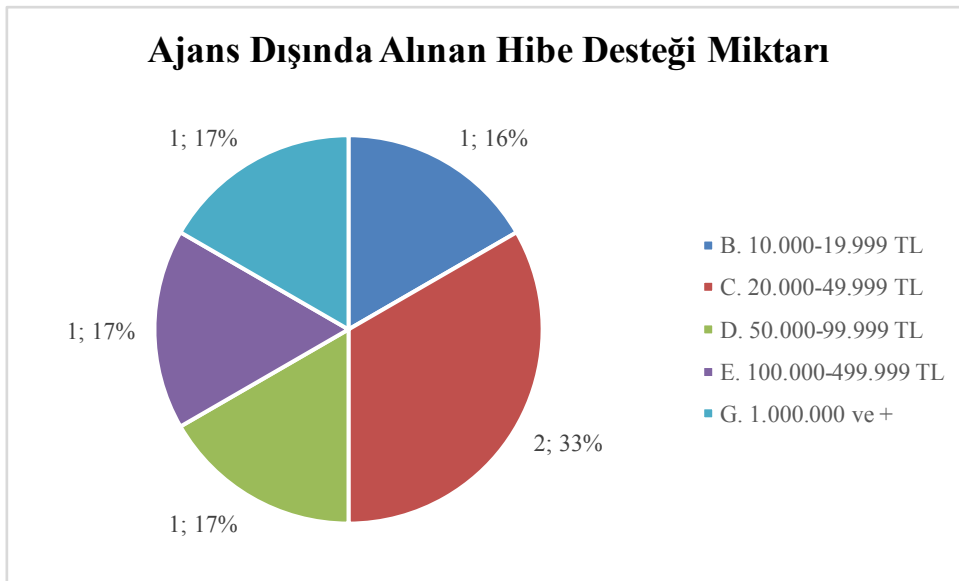
Ajans desteğinden sonra hibe alan firmaların 5 tanesi (%83) 1 kere ve 1 tanesi (%17) 2 kere hibe almıştır.

Grafik 53: Ajans Desteğinden Sonra Alınan Hibe Sayısı

Ajans desteğinin dışında hibe alan 6 firmanın 2'si (%33) 20.000-49.999 TL aralığında hibe aldığını belirtmiştir. 10.000-19.999 TL aralığında, 50.000-99.999 TL aralığında, 100.000-499.999 TL aralığında ve 1 milyon ya da üstü hibe alan 1'er işletme bulunmaktadır.

Grafik 54: Ajans Dışında Alınan Hibe Desteği Miktarı

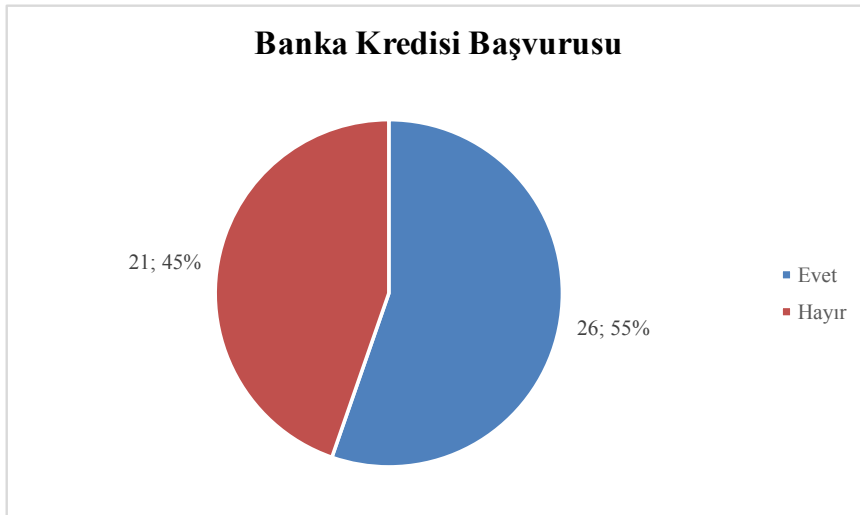
Ekonomi Bakanlığı'nın teşviklerine son 3 (üç) yılda başvuru yapıp yapılmadığına ilişkin sorulan soruya firmaların 3'ü (%7) olumlu yanıt vermiştir. Firmaların %93'ü ise başvuru yapmadıklarını belirtmiştir. Bu firmaların 2'si Muş'ta (67), 1'i Van'da (%33) faaliyet göstermektedir. Bu firmalardan sadece 1 tanesi organize sanayi bölgelerinde faaliyet göstermektedir. Teşvik için başvuran firmalar gıda ürünleri ve içecek imalatı, inşaat malzemeleri imalatı ve metal sanayi alanlarında üretim yapmaktadır.

Grafik 55: Ekonomi Bakanlığı'na Teşvik Başvurusu Yapan Firma Sayısı

Ajans desteği aldıktan sonra banka kredisine başvuran işletme sayısı 26 (%55) olarak gerçekleşmiştir. Bu firmaların %15,4'ü Bitlis'te, %11,5'i Hakkari'de, %30,8'i, Muş'ta ve %42,3'ü Van'da faaliyet göstermektedir. Bu işletmelerin %19,2'si (5 adet) küçük sanayi sitelerinde, %23,1'i (6 adet) organize sanayi bölgelerinde yer almaktadır. Bu firmaların %16'sı gıda ürünleri ve içecek imalatı, %28'i inşaat malzemeleri imalatı %4'ü kağıt ve kağıt ürünleri imalatı, %8'i kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı, %8'i kimyasal ürünlerin imalatı, %20'si metal sanayi, %4'ü mobilya imalatı, %4'ü tamir onarım yenileme ve %8'i tekstil ve giyim ürünleri imalatında faaliyet göstermektedir.

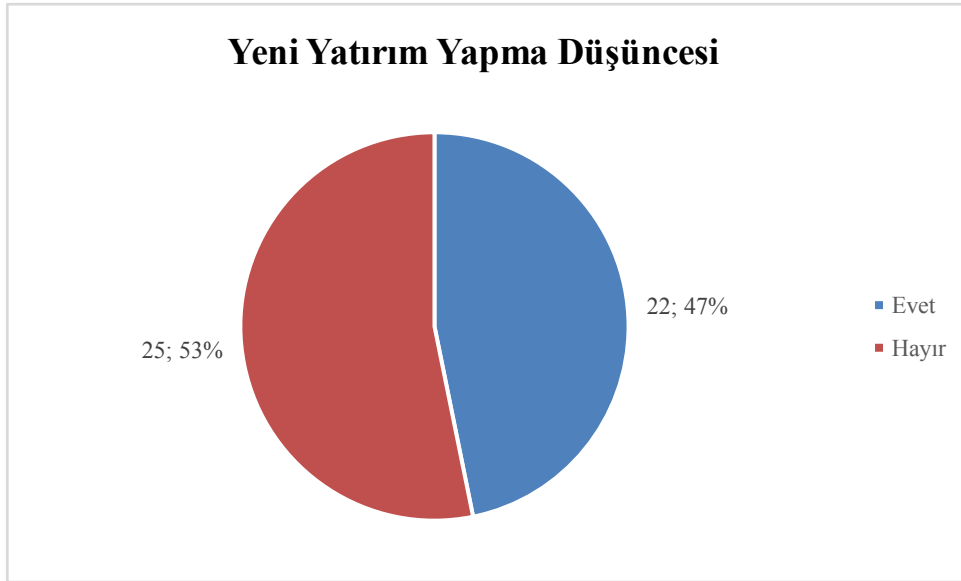
Grafik 56: Banka Kredisi Başvurusu Yapan Firma Sayısı

3.14 Firmaların Yeni Yatırım Yapma Düşüncesi

Firmalar ile yapılan mülakatta yeniden yatırım yapma düşüncesinde olanlar %47'ye denk gelmektedir. Yeniden yatırım yapmak isteyen işletmelerin il bazında dağılımına bakıldığında firmaların %22,7'si Bitlis'te, %4,5'i Hakkari'de, %36,4'ü Muş'ta ve %36,4'ü Van'da faaliyet göstermektedir.

Grafik 57: Yeni Yatırım Yapma Düşüncesinde Olan Firmalar

Hem küçük sanayi sitelerinde hem de organize sanayi bölgelerinde yer alan ve yeniden yatırım yapmak isteyen 4'er firma bulunmaktadır. Yeniden yatırım yapmak firmaların %5,9'u gıda ürünleri ve içecek imalatında, %29,4'ü inşaat malzemeleri imalatında, %5,9'u kauçuk ve plastik ürünlerin imalatında, %41,2'si metal sanayide, %5,9'u tamir, onarım ve yenileme alanında ve %11,8'i tekstil ve giyim ürünleri imalatında faaliyet göstermektedir. Metal sanayi ve inşaat malzemeleri sektörlerinde faaliyet gösteren firmaların önemli bir kısmının yeniden yatırım yapma düşüncesine sahip olması dikkat çeken bir husustur.

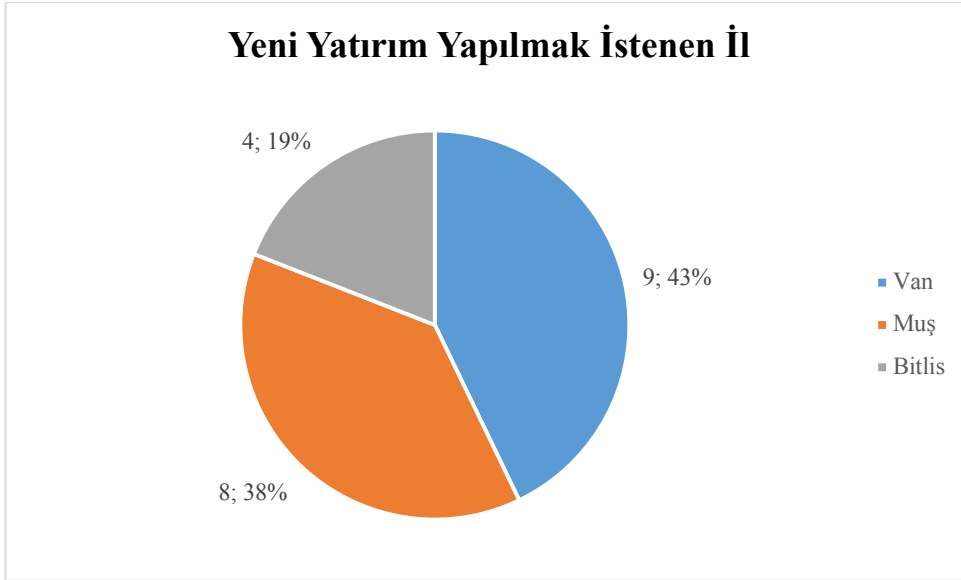
Tablo 43: Yeniden Yatırım Yapma Düşüncesinde Olan Firma Sayısı

Yeniden Yatırım Yapma Düşüncesinde Olan Firma Sayısı	Küçük Sanayi Sitesi	Organize Sanayi Bölgesi	Diğer	Toplam
Firma Sayısı	4	4	14	22
Firma Oranı	18,2%	18,2%	63,6%	100,0%

Yeniden yatırım yapılmak istenen illere bakıldığında Van iline olan talebin %43 olduğu görülmektedir. Van'dan sonra Muş 2. sırada gelmekte olup firmaların %38'i Muş'a yatırım yapmak istemektedir. Bitlis'e yatırım yapmayı planlayan firma oranı ise %19 seviyesinde

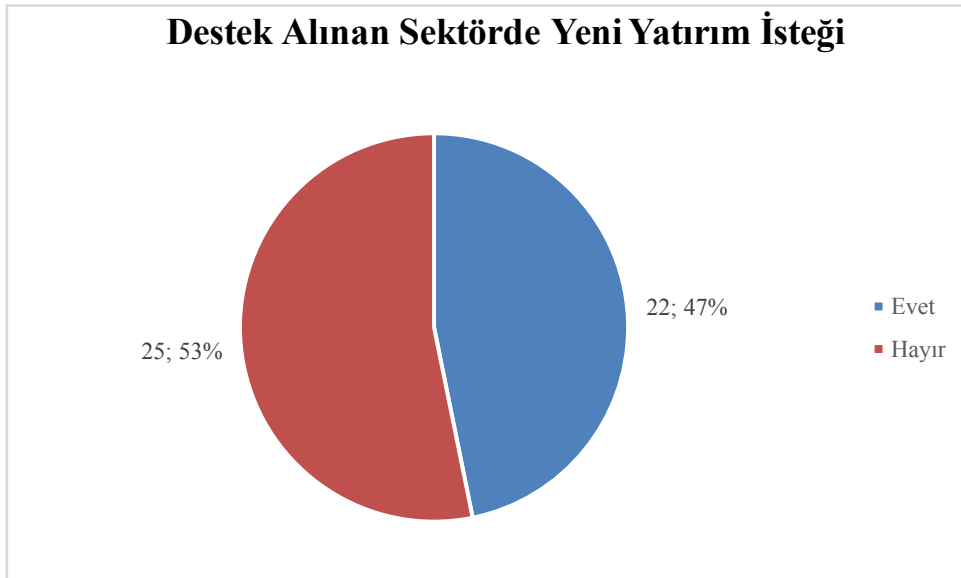
kalmıştır. Bu soruya cevap veren 21 firmadan 20'si faaliyet gösterdiği ilde yeniden yatırım yapmayı düşünmektedir. Sadece Hakkari'de yer alan 1 firma Van'da yatırım yapmak istediğini belirtmiştir.

Grafik 58: Yeni Yatırım Yapılmak İstenen İl

Anket uygulanan firmaların yaklaşık yarısı (%47) destek alınan sektörde yeniden yatırım yapmak istediklerini belirtmiştir.

Grafik 59: Destek Alınan Sektörde Yeni Yatırım İsteği

İl bazlı olarak değerlendirildiğinde Bitlis'teki firmalardan 5 tanesi aynı sektörde yatırım yapmayı düşündüklerini belirtmiştir. 4 firma ise aynı sektörde yatırım yapmayı düşünmemektedir. Hakkari firmaların aynı sektörde yatırım düşüncesinin en düşük orana sahip

olduğu ildir. 1 firma aynı sektörde yatırım düşüncesini düşünürken 5 firma düşünmemektedir. Muş'ta 7 firma aynı sektörde yatırım yapmak yönünde irade beyanında bulunurken 6 firma bunun aksini düşünmektedir. Van'da ise aynı sektörde yatırım düşünen 9 firma varken 10 firma yatırım yapmama yönünde fikir belirtmiştir.

Tablo 44: Aynı Sektörde Yatırım Düşüncesinin İl Bazında Dağılımı

Aynı Sektörde Yatırım Düşüncesinin İl Bazında Dağılımı	Var	Yok
Bitlis	5	4
Hakkari	1	5
Muş	7	6
Van	9	10
Toplam	22	25

Hem küçük sanayi sitelerinde hem de organize sanayi bölgelerinde faaliyet gösteren firmaların yaklaşık yarısı yatırım yapmayı planlarken yarısı bunu düşünmemektedir. KSS ve OSB haricine faaliyet gösteren işletmelerin 12 tanesi aynı sektörde yatırım düşüncesine sahipken 16 tanesinin bu yönde düşüncesi bulunmamaktadır.

Tablo 45: Yatırım Yerine Göre Aynı Sektörde Yatırım Düşüncesi

Yatırım Yerine Göre Aynı Sektörde Yatırım Düşüncesi	Var	Yok
Küçük Sanayi Sitesi	5	4
Organize Sanayi Bölgesi	5	5
Diğer	12	16
Toplam	22	25

Sanayinin alt sektörlerine inildiğinde inşaat malzemeleri imalatı yapan firmalar ile metal sanayinde üretim yapan firmalardan 4'ünün aynı sektörde yatırım yapmayı düşünmedikleri, buna karşın 6 firmanın tekrar yatırım yapmayı düşündüklerini belirtmiştir. Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı, kimyasal ürünlerin imalatı, mobilya imalatı yapan firmalar bulundukları sektörde yatırım yapmama eğiliminde olduklarını belirtmiştir. Gıda ürünleri ve içecek imalatı yapan firmaların 2'si aynı sektörde yatırım yapmak isterken 5 tanesi bunu düşünmemektedir. Tekstil ve giyim ürünleri imalatı yapan 2 firmadan 1'i aynı sektörde tekrar yatırımı düşünürken, 1'i bunu düşünmemektedir. Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı yapan firmalardan 1 tanesi aynı sektörde yatırım yapmak istediğini ifade etmiştir. 3 firma ise bu yönde bir düşüncelerinin olmadığını dile getirmiştir. Genel itibariyle inşaat sektörüne girdi sağlayan sektörlerin yeniden yatırıma biraz daha meyilli oldukları söylenebilir. Bunun yanı sıra piyasa

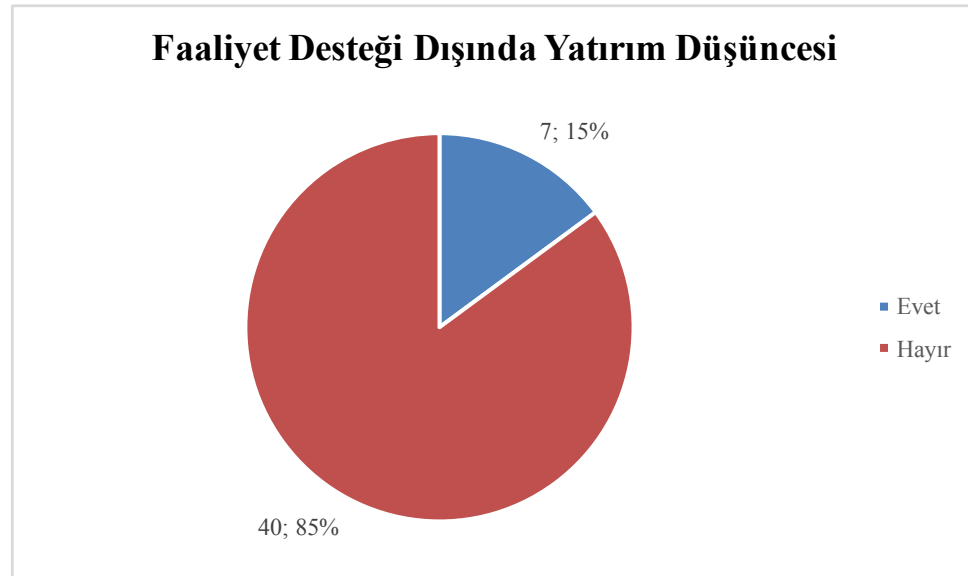
hacminin TRB2 Bölgesinde nispeten küçük olması, yatırım maliyetlerinin yüksek olması, faiz oranları, döviz kurlarındaki oynamalar, e-ticaret, ihracat gibi satış yöntemleri yerine geleneksel yöntemleri tercih etme gibi pek çok faktörün firmaları aynı sektörde yatırım yapma konusunda caydırdığı söylenebilir.

Tablo 46: Sanayide Aynı Sektörde Yatırım Düşüncesi

Sanayide Aynı Sektörde Yatırım Düşüncesi	Var	Yok
Gıda ürünleri ve içecek imalatı	2	5
İnşaat malzemeleri imalatı	6	4
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	1	3
Metal sanayi	6	4
Tamir Onarım Yenileme	2	-
Tekstil ve giyim ürünleri imalatı	1	1
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	-	1
Kimyasal ürünlerin imalatı	-	2
Mobilya imalatı	-	3
Toplam	18	23

7 firma (%15) Ajans desteği alarak üretimine başladığı/üretimini artırdığı sektör dışında bir sektörde yeni yatırım yapmayı düşündüğünü belirtmiştir. Bu firmalardan 2 tanesi Bitlis'te, 1 tanesi Muş'ta ve 4 adedi Van'da faaliyet göstermektedir. 7 firmadan 3'ü küçük sanayi sitelerinde, 2'si organize sanayi bölgelerinde yer almaktadır.

Grafik 60: Faaliyet Desteği Dışında Yatırım Düşüncesi

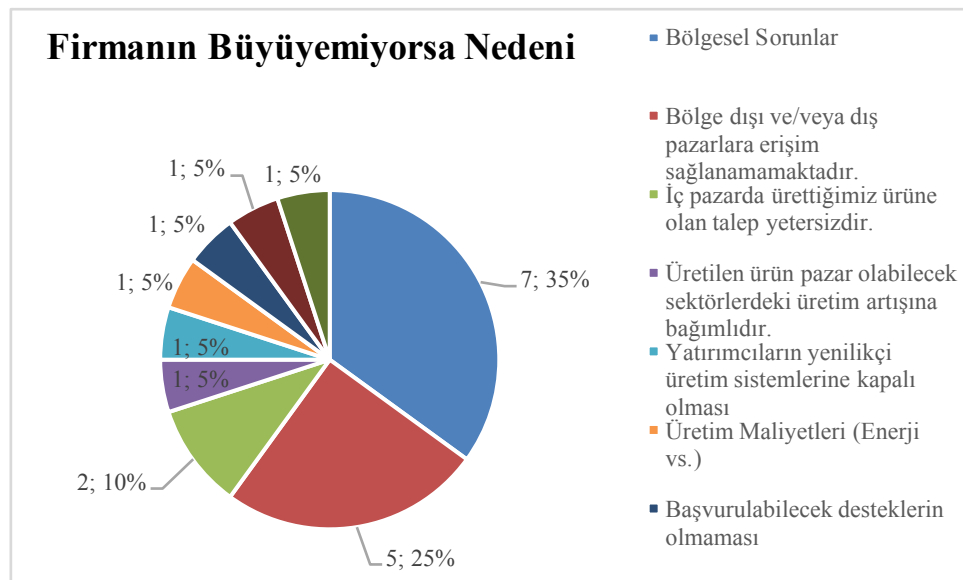
Sanayide faaliyet gösteren ve mevcut sektörünün dışında yatırım yapmak isteyen firmaların yarısı inşaat malzemeleri imalatı yaparken 2 tanesi metal sanayi üzerine faaliyet göstermektedir.

Tablo 47: Sanayide Farklı Sektörde Yatırım Düşüncesi Olan Firma Sayısı

Sanayide Farklı Sektörde Yatırım Düşüncesi	Firma Sayısı	Oran
İnşaat malzemeleri imalatı	3	50,0%
Metal sanayi	2	33,3%
Tamir Onarım Yenileme	1	16,7%
Toplam	6	100,0%

Firmaların büyüme trendine girememelerinin nedeni ile ilgili sorulan bir soruda firmaların %35'i bölgesel sorunların varlığına işaret etmiştir. Bölge dışı ve/veya dış pazarlara erişim sağlanamadığını ifade eden firmaların oranı %25 düzeyindedir. Firmaların %10'u iç pazarda üretilen ürünlere yeterli talep olmadığını belirtmiştir. Bu sebeplerin üretim maliyetleri (enerji vs.), coğrafi ve mevsimsel dezavantajlar, nitelikli eleman, personel eksikliği, başvurulabilecek desteklerin olmaması, firma büyümesinin üretilen ürüne pazar olabilecek sektörlerdeki üretim artışına bağımlı olması gibi faktörlerde sıralanmıştır.

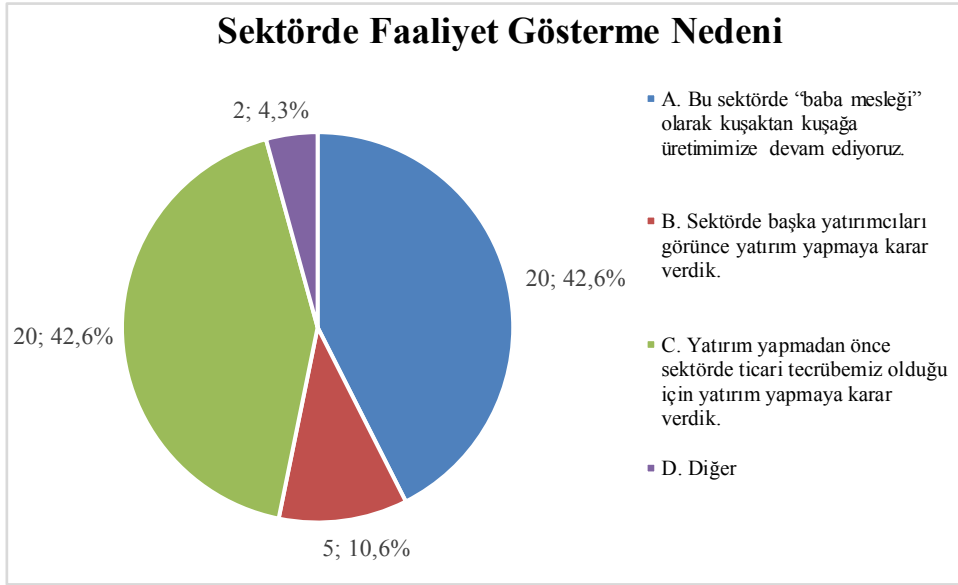
Grafik 61: Firmanın Büyüyemiyorsa Nedeni

Firmaların mevcut sektörlerinde faaliyet gösterme nedeni sorulduğunda %42,6'sı bu sektörde "baba mesleği" olarak kuşaktan kuşağa üretimlerine devam ettiklerini belirtmiştir. Bu oran şirketlerde geleneksel aile yapısının önemini göstermektedir. Firma sahiplerinin %42,6'sı

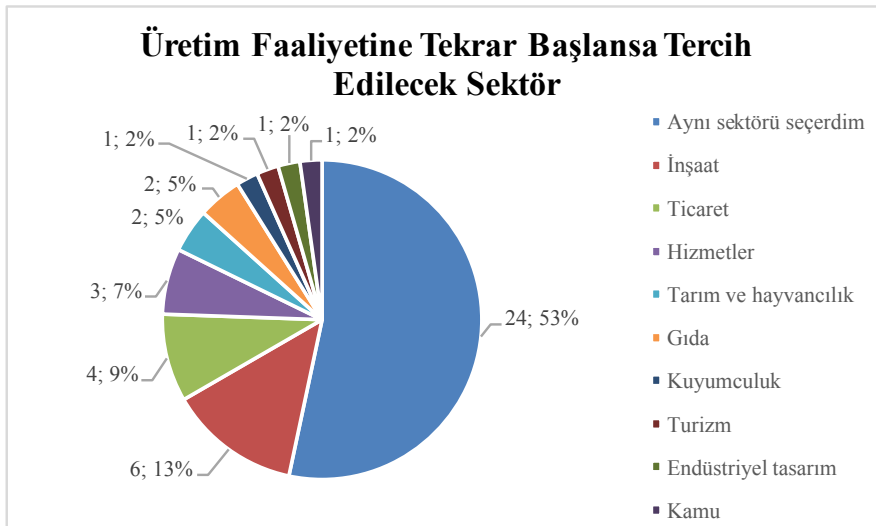
yatırım yapmadan önce sektörde ticari tecrübeleri olduğu için yatırım yapmaya karar verdiklerini beyan etmiştir. Firmaların %10,6'sı ise sektörde başka yatırımcıları görünce yatırım yapmaya karar verdiklerini açıklamıştır.

Grafik 62: Sektörde Faaliyet Gösterme Nedeni

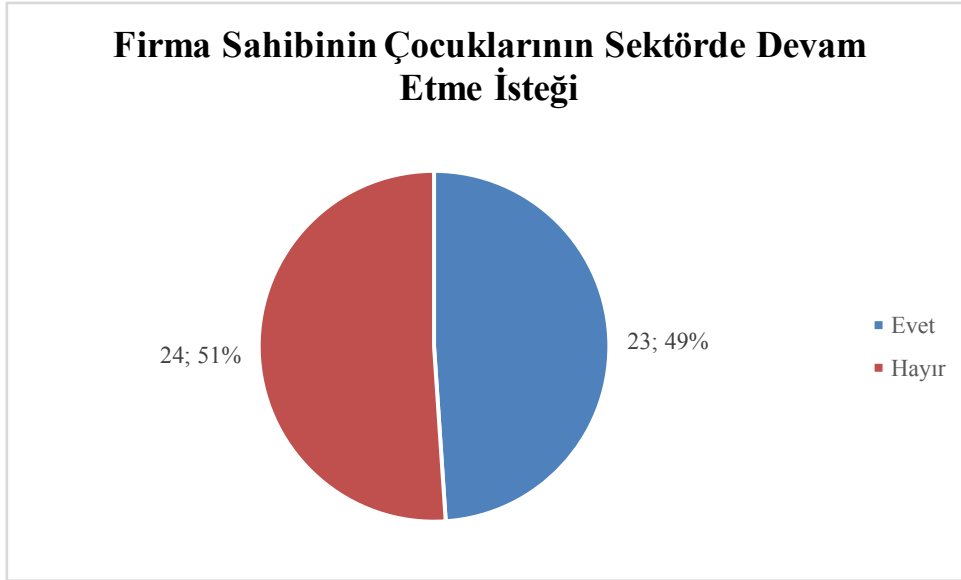
Üretim faaliyetline tekrar başlanması durumunda firmaların %53'ü faaliyet gösterdikleri sektörde tekrar faaliyet yapacaklarını belirtmiştir. Aynı sektörü seçeceklerini belirten firmaların bulundukları ildeki firmaları oranında en yüksek il %67 ile Hakkari olurken, en düşük oran %41 ile Van olmuştur. Bitlis'te faaliyet gösteren firmalar için bu oran %56 iken Muş için %62'dir. Mevcut faaliyeti dışında firmaların tercih ettikleri sektörler içerisinde inşaat, ticaret, hizmetler, tarım ve hayvancılık, gıda, kuyumculuk, turizm, endüstriyel tasarım, kamu gibi alanlar yer almaktadır.

Grafik 63: Üretim Faaliyetine Tekrar Başlansa Tercih Edilecek Sektör

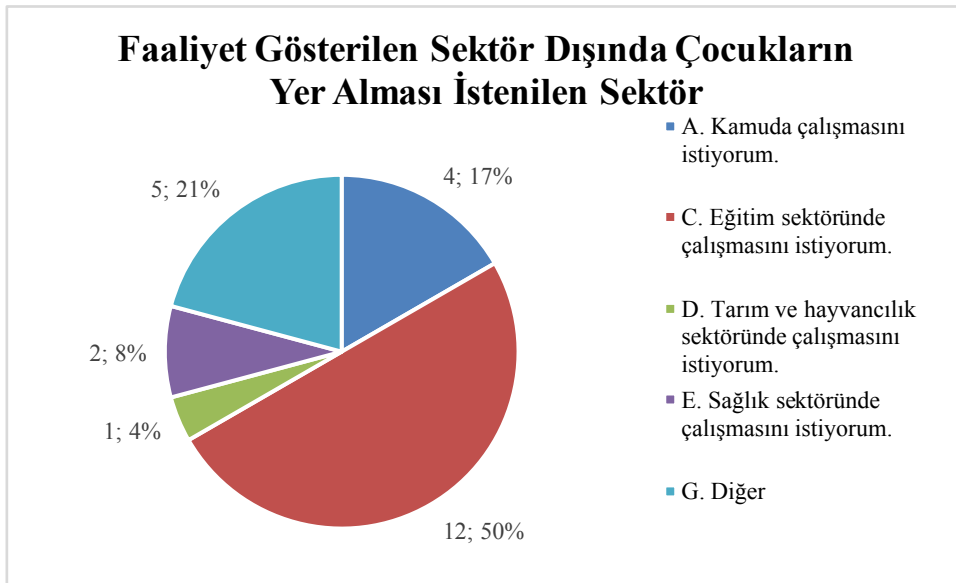
İşletme sahiplerinin yarısından biraz fazlası (%51) çocuklarının mevcut sektörlerinde devam etmelerini istemediklerini belirtmiştir. Geleneksel aile işletmelerinin oldukça yaygın olduğu TRB2 Bölgesinde oranın bu kadar yüksek çıkması dikkat çekicidir.

Grafik 64: Firma Sahibinin Çocuklarının Sektörde Devam Etme İsteği

Çocuklarının mevcut sektörün dışında başka işte/ sektörde çalışmasını isteyen işletme sahiplerinin birinci tercihi %50 ile eğitim sektörü olmuştur. Eğitim sektöründen sonra %17 ile kamu sektörü ve %8 ile sağlık sektörü gelmektedir.

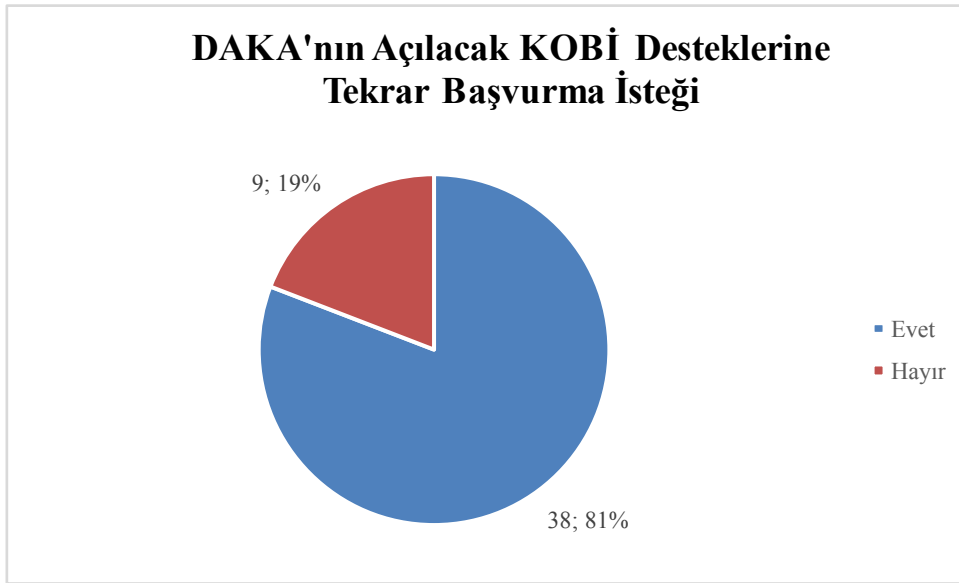
Grafik 65: Faaliyet Gösterilen Sektör Dışında Çocukların Yer Alması İstenilen Sektör

4 AJANS DESTEĞİNDEN MEMNUNİYET DÜZEYİ

Ajans'ın açacağı KOBİ/girişimcilik mali destek programlarına tekrar başvuracaklarını belirten firmaların oranı %81'dir. Tekrar başvuracağını belirten firmaların %18,4'ü Bitlis'te, %15,8'i Hakkari'de, %23,7'si Muş'ta ve %42,1'i Van'da faaliyet göstermektedir. Bu firmaların %18,4'ü küçük sanayi sitelerinde, %23,7'si organize sanayi bölgelerinde ve %57,9'u diğer yerlerde faaliyet göstermektedir.

Grafik 66: DAKA'nın Açılacak KOBİ Desteklerine Tekrar Başvurma İsteği

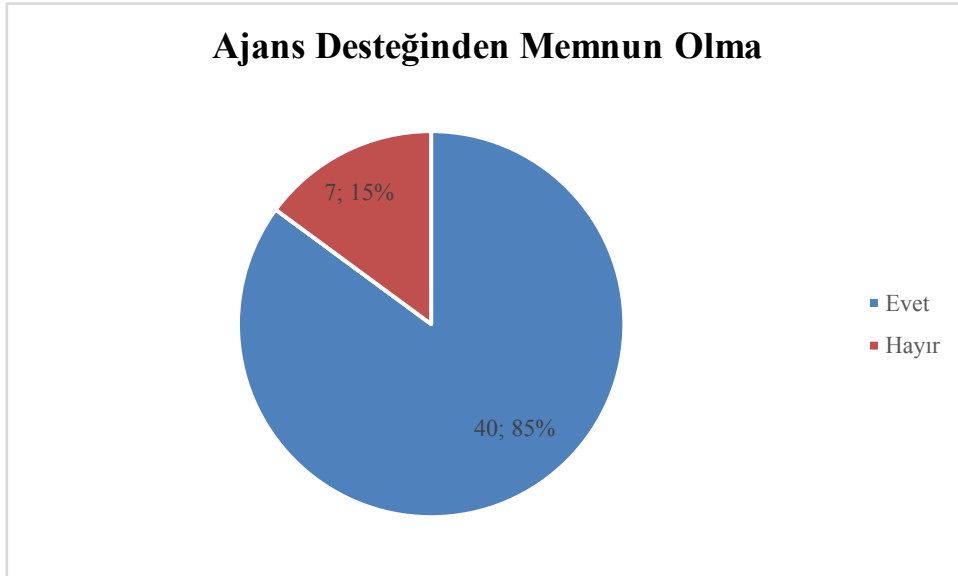
Sanayinin alt sektörleri itibariyle gıda ürünleri ve içecek imalatındaki firmaların yarısından fazlası Ajans'ın tekrar açacağı mali destek programına başvurmak istediğini belirtmiştir. kimyasal ürünlerin imalatı, tamir onarım yenileme ve tekstil ve giyim ürünleri imalatı yapan firmaların tamamı tekrar başvurmak istediklerini ifade etmiştir.

Tablo 48: Sanayide Alt Sektörlerin DAKA'nın Açacağı KOBİ Hibesine Tekrar Başvuru Düşüncesi

Sanayide Sektörel Olarak Başvuru Düşüncesi	Evet	Hayır	Toplam	Evet Oranı	Hayır Oranı
Gıda ürünleri ve içecek imalatı	4	3	7	57%	43%
İnşaat malzemeleri imalatı	9	1	10	90%	10%
Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı	-	1	1	0%	100%
Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı	3	1	4	75%	25%
Kimyasal ürünlerin imalatı	2	-	2	100%	0%
Metal sanayi	8	2	10	80%	20%
Mobilya imalatı	2	1	3	67%	33%
Tamir Onarım Yenileme	2	-	2	100%	0%
Tekstil ve giyim ürünleri imalatı	2	-	2	100%	0%
Genel Toplam	32	9	41	78%	22%

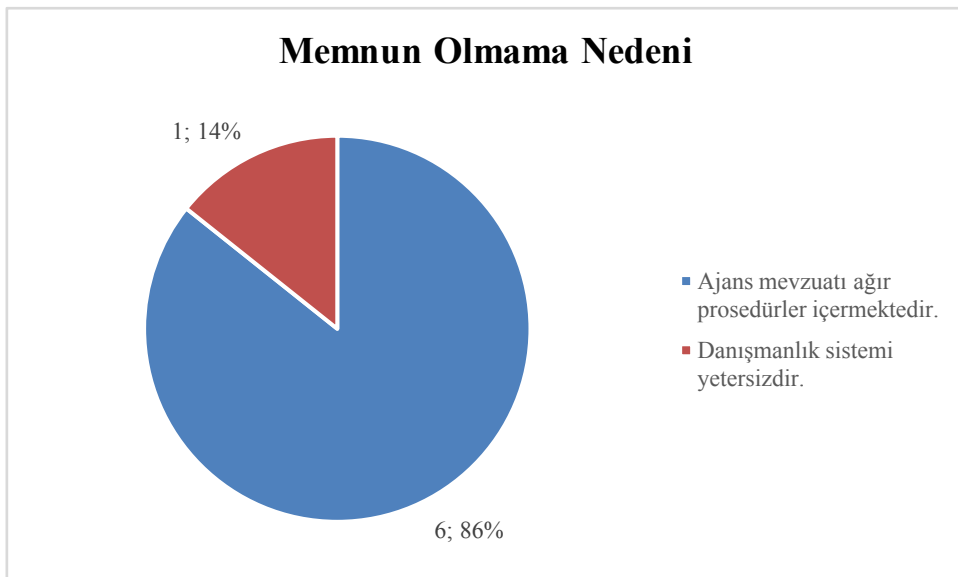
Ankete katılan firmalar yüksek oranda (%85) Ajans destek mekanizmasından memnun olduklarını belirtmiştir. Destek mekanizmasından memnun olmayan firmaların 2 tanesi Bitlis’te, 3 tanesi Muş’ta ve 2 tanesi Van’da faaliyet göstermektedir.

Grafik 67: Ajans Destek Mekanizmasından Memnun Olma

Ajans destek mekanizmasından memnun olmama nedenleri olarak Ajans mevzuatının ağır prosedürler içermesi (%86) ön plana çıkmaktadır. Ayrıca danışmanlık sisteminin yetersiz olması (%14) da diğer bir nedendir.

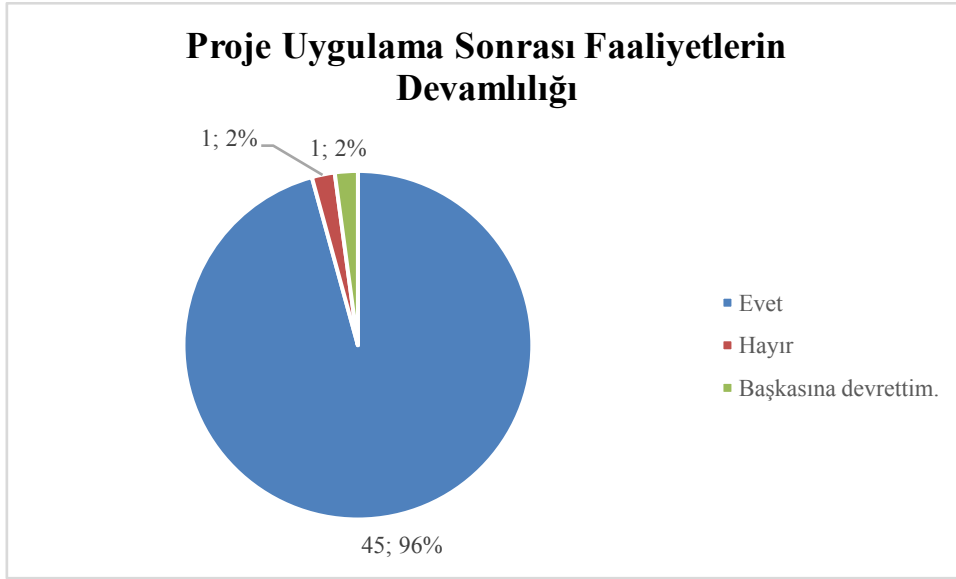
Grafik 68: Memnun Olmama Nedeni

5 PROJE UYGULAMA SONRASI FAALİYETLERİN DEVAMLILIĞI

Firmaların tamamına yakını (%96) projelerini tamamladıktan sonra da üretim ve ticaret faaliyetlerine devam ettiklerini ifade etmiştir. 1 firma proje uygulamasına devam etmediğini belirtirken 1 firma ise başkasına devrettiğini belirtmiştir. Firmayı başkasına devreden firma sahipleri başka bir sektöre geçtiklerini ifade ederken proje faaliyetlerine devam edemeyen firma ise rekabet edemedikleri için çalışmalarını durdurduğunu ifade etmiştir.

Grafik 69: Proje Uygulama Sonrası Faaliyetlerin Devamlılığı

6 SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı'nın ilk uyguladığı 2009 yılı KOBİ Mali Destek Programı bölgede faaliyet gösteren firmaların yatırımlarını, üretimlerini, kurumsal kapasitelerini artırmalarını sağlamıştır. Bu mali destek programında hibe sürecini başarılı bir şekilde tamamlayan proje sahipleri ile yüz yüze yapılan anket çalışması devam eden yıllarda KOBİ ve girişimcilik mali destek programlarının etkisini ölçmede karşılaştırma yapılabilmesi için referans olarak kullanılabilecektir. Yapılan ankette öne çıkan hususlar şu şekilde sıralanabilir:

- Girişimciler içerisinde hiç kadın bulunmamaktadır, dolayısıyla diğer MDP'lerde bu husus dikkate alınabilir.
- Mikro ve küçük ölçekli firmalar kendilerini orta ölçekli düşünmektedir. Oysa ki hem destek alan işletmeler hem de genel olarak TRB2 Bölgesindeki işletmeler mikro ya da küçük ölçeklidir.
- Sanayi işletmelerinin bir kısmı OSB ve KSS'lerin dışında yer almaktadır. Bu işletmelerin sanayi bölgelerine taşınmasının yararlı olacağı düşünülmektedir.
- Firmaların satış ağı çoğunlukla yakın illeri özelde TRB2 daha genelde ise Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'yu içermektedir. Firmaların daha geniş bir coğrafyada müşteri araması, e-ticaret gibi pazarlama kanallarını hayata geçirmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.
- İran'a komşu olan Van ve Hakkari'den İran'a ihracat yapan firma olmaması dikkat çekicidir.
- Avrupa ülkeleri, tekstil ve hazır giyim ihracatında kritik öneme sahiptir.
- Sanayi sektöründe, istihdama en yüksek katkıyı inşaat malzemeleri imalatı, metal sanayi, gıda ürünleri ve içecek imalatı ve mobilya imalatı sektörlerindeki firmalar sağlamıştır.
- Lisansüstü Personel istihdamı sadece Van'da 4 firmada gerçekleşmiştir. Genel olarak firmalar eğitim düzeyi yüksek kişilerle çalışmayı yeğlememektedir.
- İlkokul mezunu çalıştırma oranının en yüksek olduğu sektör tekstil ve hazır giyimdir.
- Yeniden yatırım yapmayı düşünen firmaların tamamına yakını faaliyet gösterdikleri ilde yeniden yatırımı düşünmektedir.
- Genel olarak inşaat sektörüne girdi olarak malzeme üreten firmaların bulundukları sektörde yeniden yatırım yapma eğiliminde oldukları görülmektedir.

- Firma sahiplerinin yarısından fazlası çocuklarının mevcut sektörlerinde devam etmelerini istemediklerini belirtmiştir. Bu durum geleneksel aile işletmelerinin devamlılığının eskisi kadar güçlü olamayabileceğini göstermektedir.

7 ANKET FORMU

(Bu anket çalışmasının amacı Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı'ndan (DAKA) destek alan işletmelerin finansal yapıları üzerindeki etkilerini incelemektir.)

Mali Destek Programı:
Yararlanıcının Adı:
Adres:
Anket Tarihi:
Görüşülen Kişiler:

SORULAR

1. İşletmenizin faaliyet gösterdiği il/ilçe hangisidir?
 - A. Bitlis / (İlçe belirtiniz)
 - B. Hakkâri / (İlçe belirtiniz)
 - C. Muş/ (İlçe belirtiniz)
 - D. Van/ (İlçe belirtiniz)
2. İşletme sahibinin yaşı kaçtır?
 - A.-19
 - B. 20-29
 - C. 30-39
 - D. 40-49
 - E. 50 ve üzeri
3. İşletme sahibinin eğitim durumu nedir?
 - A. İlkokul
 - B. Ortaokul
 - C. Lise
 - D. Lisans
 - E. Lisansüstü
4. İşletme sahibinin cinsiyeti nedir?
 - A. Erkek

B. Kadın

5. İşletmeniz kaç yıldır faal olarak faaliyetlerini sürdürmektedir?

A. 0-4 yıl

B. 5-9 yıl

C. 10-14 yıl

D. 15-19

E. 20 ve +

6. İşletmenizin faaliyet gösterdiği sektör hangisidir?

A. Tarım ve hayvancılık

B. Sanayi

C. Hizmetler

D. İnşaat

7. İşletmeniz imalat sanayinde faaliyet gösteriyorsa alt sektörü hangisidir?

A. Gıda ürünleri ve içecek imalatı

B. Tekstil ve giyim ürünleri imalatı

C. Deri ve ilgili ürünlerin imalatı

D. Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı

E. Kimyasal ürünlerin imalatı

F. Mobilya imalatı

G. Kauçuk ve plastik ürünlerin imalatı

H. Tıbbi ürünlerin imalatı

I. Metal sanayi

J. İnşaat malzemeleri imalatı

K. Diğer (Belirtiniz.....)

8. İşletmeniz hizmetler alanında gösteriyorsa alt sektörü hangisidir?

A. Konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri

B. Eğitim

C. Kültür, sanat, eğlence, dinlence ve spor

D. Toptan ve perakende ticaret

E. Ulaştırma ve depolama

- F. Bilgi ve iletişim
 - G. Finans ve sigorta faaliyetleri
 - H. Mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler
 - L. Diğer (Belirtiniz.....)
9. İşletmenizin mülkiyet durumu nedir?
- A. Firma Mülkü
 - B. Kiralık
10. İşletmeniz üretim faaliyetlerini nerede gerçekleştirmektedir?
- A. Organize Sanayi Bölgesi
 - B. Küçük Sanayi Sitesi
 - C. İŞGEM
 - D. Diğer
11. İşletmeniz hangi KOBİ sınıfı içerisinde yer almaktadır?
- A. Mikro işletme
 - B. Küçük işletme
 - C. Orta büyüklükte işletme
12. İşletmeniz Ajans desteği aldıktan sonra cironuzda ne kadar artış yaşanmıştır?
- A. 0-%4
 - B. %5-%9
 - C. %10-%20
 - D. %21-%29
 - E. %30-%49
 - F. %50-%99
 - G. %100 ve +
13. İşletmeniz Ajans desteği aldıktan sonra net kârınızda ne kadar artış yaşanmıştır?
- A. Artış yaşanmamıştır.
 - B. 0-%4
 - C. %5-%9
 - D. %10-%20

- E. %21-%29
- F. %30-%49
- G. %50-%99
- H. %100 ve +

14. İşletmenizde Ajans desteği almadan önce kaç kişi çalışıyordu?

.....

15. İşletmenizde şimdi kaç Personel çalışmaktadır?

.....

16. İşletmenizde çalışan Personelin eğitim durumu nedir?

- A. İlkokul (.....kişi)
- B. Ortaokul (.....kişi)
- C. Lise (.....kişi)
- D. Lisans (.....kişi)
- E. Lisansüstü (.....kişi)

17. İşletmenizin alanı Ajans desteği aldıktan sonra ne kadar artmıştır?

- A. Artış yaşanmamıştır.
- B. 1-99 metrekare
- C. 100-199 metrekare
- D. 200-299 metrekare
- E. 300-499 metrekare
- F. 500-999 metrekare
- G. 1000 metrekare ve +

18. Ürettiğiniz ürünleri ülke içinde en fazla hangi ile/illere pazarlıyorsunuz?

- A. TRB2 illeri
- B. TRB2 dışında Doğu Anadolu illeri
- C. Güneydoğu Anadolu illeri
- D. Doğu ve Güneydoğu Anadolu illeri
- E. Diğer

19. İşletmeniz Ajans desteği aldıktan ihracata başlamış mıdır? (Ürettiği ürünü kendisi dışında aracılar/diğer firmalar ihraç ediyorsa Firma kendi ihraç etmiş gibi değerlendirilecektir. Bu husus Firma Yetkilisine soru sorulurken belirtilmelidir.)

- A. Evet
- B. Hayır

20. İşletmenizin ihracatı Ajans desteği aldıktan sonra ne kadar artmıştır? (19. Sorunun cevabı “Evet” ise) (Ürettiği ürünü kendisi dışında aracılar/diğer firmalar ihraç ediyorsa Firma kendi ihraç etmiş gibi değerlendirilecektir. Bu husus Firma Yetkilisine soru sorulurken belirtilmelidir.)

- A. 0-%4
- B. %5-%9
- C. %10-%20
- D. %21-%29
- E. %30-%49
- F. %50-%99
- G. %100 ve +

21. İşletmeniz ihracat yapıyorsa kaç ülkeye ihracat yapılmaktadır? (Ürettiği ürünü kendisi dışında aracılar/diğer firmalar ihraç ediyorsa Firma kendi ihraç etmiş gibi değerlendirilecektir. Bu husus Firma Yetkilisine soru sorulurken belirtilmelidir.)

- A. 1
- B. 2
- C. 3
- D. 4
- E. 5
- F. 6 ve +

22. İşletmeniz ihracat yapıyorsa hangi ülkelere ihracat yapılmaktadır? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir.)

- A. İran
- B. Irak
- C. Almanya

- D. İtalya
- E. Japonya
- F. Kanada
- G. Rusya
- H. (Belirtiniz.....)

23. İşletmenizin bilançosu (aktif büyüklüğü) Ajans desteği aldıktan sonra ne kadar artmıştır?

- A. 0-%4
- B. %5-%9
- C. %10-%20
- D. %21-%29
- E. %30-%49
- F. %50-%99
- G. %100 ve +

24. Müşteri sayınız Ajans desteği aldıktan sonra ne kadar artmıştır?

- A. 0-%4
- B. %5-%9
- C. %10-%20
- D. %21-%29
- E. %30-%49
- F. %50-%99
- G. %100 ve +

25. İşletmenizin üretim miktarı Ajans desteği aldıktan sonra ne kadar artmıştır?

- A. 0-%4
- B. %5-%9
- C. %10-%20
- D. %21-%29
- E. %30-%49
- F. %50-%99
- G. %100 ve +

26. İşletmenizin üretim kapasitesi Ajans desteği aldıktan sonra ne kadar artmıştır?
- A. 0-%4
 - B. %5-%9
 - C. %10-%20
 - D. %21-%29
 - E. %30-%49
 - F. %50-%99
 - G. %100 ve +
27. Ajans desteği aldıktan sonra üretim maliyetlerinizde ne kadar azalma meydana gelmiştir?
- A. Azalma yaşanmamıştır.
 - B. %0-%4
 - C. %5-%9
 - D. %10-%14
 - E. %15-%19
 - F. %20 ve +
28. İşletmenizde AR-GE personeli çalışıyor mu?
- A. Evet
 - B. Hayır
29. İşletmenizde kaç AR-GE personeli çalışmaktadır? (28. Sorunun cevabı “Evet” ise)
- A. 1-4
 - B. 5-9
 - C. 10-14
 - D. 15-19
 - E. 20 ve +
30. AR-GE departmanının kurulmasında ya da AR-GE personeli çalıştırılmasında Ajans desteği etkili oldu mu?
- A. Evet
 - B. Hayır

31. Ajans desteği aldıktan sonra herhangi bir Kurumdan hibe aldınız mı?
- A. Evet
- B. Hayır
32. Ajans desteği aldıktan sonra hangi Kurumdan hibe aldınız? (31. Sorunun cevabı “Evet” ise)
- A. KOSGEB
- B. TÜBİTAK
- C. TKDK
- D. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı
- E. Diğer (Cevabınız “Diğer” ise Kurum Belirtiniz.....)
33. Ajans desteği aldıktan sonra kaç defa hibe aldınız? (31. Sorunun cevabı “Evet ”ise)
- A. 1 (Kurum belirtiniz.....)
- B. 2 (Kurumları belirtiniz.....)
- C. 3 (Kurumları belirtiniz.....)
- D. 4 (Kurumları belirtiniz.....)
- E. 5 (Kurumları belirtiniz.....)
- F. 6 ve + (Kurumları belirtiniz)
34. Ajans desteği aldıktan sonra herhangi bir Kurumdan hibe aldıysanız hibe miktarı nedir? (31. Sorunun cevabı “Evet” ise)
- A. 0-9.999 TL
- B. 10.000-19.999 TL
- C. 20.000-49.999 TL
- D. 50.000-99.999 TL
- E. 100.000-499.999 TL
- F. 500.000-999.999 TL
- G. 1.000.000 ve +
35. Yeni bir yatırım düşünüyor musunuz?
- A. Evet

B. Hayır

36. Yeni yatırım yapacaksanız hangi ilde yatırım yapmayı düşünüyorsunuz? (35. Sorunun cevabı “Evet” ise)

A. Bitlis

B. Hakkâri

C. Muş

D. Van

E. Diğer İller (Belirtiniz.....)

37. Ajans desteği alarak üretimine başladığınız/üretimini artırdığınız sektörde büyümeyi/yeni yatırım yapmayı düşünüyor musunuz?

A. Evet

B. Hayır

38. Ajans desteği alarak üretimine başladığınız/üretimini artırdığınız sektörde yeni yatırım yapmayı düşünüyorsanız hangi il/illerde yatırım yapmayı düşünürsünüz? (37. Sorunun cevabı “Evet” ise)

.....

A. 1 İstanbul veya çevre iller

B. 2 Ankara veya çevre iller

C. 3 İzmir veya çevre iller

D. Antalya veya çevre iller

E. Gaziantep veya çevre iller

F. Bursa veya çevre iller

39. Ajans desteği alarak üretimine başladığınız/üretimini artırdığınız sektör dışında bir sektörde yeni yatırım yapmayı düşünüyor musunuz?

A. Evet

B. Hayır

40. Ajans desteği alarak üretimine başladığınız/üretimini artırdığınız sektör dışında bir sektörde yeni yatırım yapmayı düşünüyorsanız hangi il/illerde yatırım yapmayı düşünürsünüz? (39. Sorunun cevabı “Evet” ise)

-
41. Firmanız üretim yaptığı sektörde büyümüyorsa bunun nedeni nedir?
- A. Bölge dışı ve/veya dış pazarlara erişim sağlanamamaktadır.
- B. İç pazarda ürettiğimiz ürüne olan talep yetersizdir.
- C. Diğer (Belirtiniz)
42. Neden bu sektörde faaliyet gösteriyorsunuz?
- A. Bu sektörde “baba mesleği” olarak kuşaktan kuşağa üretimimize devam ediyoruz.
- B. Sektörde başka yatırımcıları görünce yatırım yapmaya karar verdik.
- C. Yatırım yapmadan önce sektörde ticari tecrübemiz olduğu için yatırım yapmaya karar verdik.
- D. Diğer (Belirtiniz)
43. Üretim ve ticaret hayatınıza yeniden başlasaydınız hangi sektörü seçerdiniz?
-
44. Çocuklarınızın bu işletmeyi devralarak üretim faaliyetlerine devam etmesini istiyor musunuz?
- A. Evet
- B. Hayır
45. 44. Sorunun cevabı hayırsa, çocuklarınızın hangi sektörde yer almasını istiyorsunuz?
- A. Kamuda çalışmasını istiyorum.
- B. Turizm sektöründe çalışmasını istiyorum.
- C. Eğitim sektöründe çalışmasını istiyorum.
- D. Tarım ve hayvancılık sektöründe çalışmasını istiyorum.
- E. Sağlık sektöründe çalışmasını istiyorum.
- F. Siyasete atılmasını istiyorum.
- G. Diğer (Belirtiniz.....)
46. Ekonomi Bakanlığı’nın teşviklerine son 3 (üç) yılda başvurduğunuz mu?
- A. Evet
- B. Hayır

47. Ajans desteği aldıktan sonra işletmeniz için banka kredisine başvurduğunuz mu?
- A. Evet
- B. Hayır
48. Ajans desteğinin yatırım kararınız üzerinde nasıl bir etkisi oldu?
- A. Ajans desteği yatırım kararımızı öne almamıza neden oldu.
- B. Ajans desteği olmasaydı yatırımlarımızı daha geç bir dönemde yapacaktık.
- C. Ajans desteği olmasaydı yatırım yapmayacaktık.
- D. Ajans desteği olmasaydı yine de aynı dönemde yatırımımızı gerçekleştirecektik.
49. Ajans'ın KOBİ'ler ile ilgili mali destek programlarına tekrar başvuracak mısınız?
- A. Evet
- B. Hayır
50. Proje uygulamasının kurumsal yapınıza nasıl bir etkisi olmuştur?
- A. Daha profesyonel bir ekip kurarak faaliyetlere devam ettik.
- B. Uzmanlaşmaya giderek iş bölümünü belirgin bir hale getirdik.
- C. Etkin bir şekilde danışmanlık hizmetlerinden faydalanmaya başladık.
- D. İşletme iş güvenliği, sigortalı işçi çalıştırma konularında daha bilinçli bir hale geldi.
- E. kurumsal yapımıza herhangi bir etkisi olmamıştır.
51. İşletmenize ait bir web sitesi var mıdır?
- A. Evet
- B. Hayır
52. İşletmenize ait bir web sitesi varsa bunun kurulmasında ya da geliştirilmesinde Ajans desteği etkili olmuş mudur?
- A. Evet
- B. Hayır
53. Ajans desteğiyle yeni ürün üretmeye başladınız mı?
- A. Evet
- B. Hayır

54. Ajans desteğiyle kaç yeni ürün üretmeye başladınız? (53. Sorunun cevabı “Evet” ise)

- A. 1
- B. 2
- C. 3
- D. 4
- E. 5
- F. 6 ve +

55. Ürünlerinizin tanıtımı, satışı gibi amaçlarla fuarlara katılım sağlıyor musunuz?

- A. Evet
- B. Hayır

56. Hangi tarihten itibaren fuarlara katılım sağlıyorsunuz?

..... (Tahmini başlangıç tarihi giriniz.)

57. Proje uygulama süresi içerisinde Patent Tescili, Marka Tescili, Faydalı Model Tescili, Endüstriyel Tasarım Tescili yaptınız mı?

- A. Evet
- B. Hayır

58. Kaç Patent Tescili, Marka Tescili, Faydalı Model Tescili, Endüstriyel Tasarım Tescili yaptınız? (57. Sorunun cevabı “Evet” ise)

- A. 1
- B. 2
- C. 3
- D. 4 +

59. Proje uygulama süresi içerisinde kurumsal kapasitenizi artırmaya yönelik sertifika aldınız mı?

- A. Evet
- B. Hayır

60. Kaç sertifika aldınız? (59. Sorunun cevabı “Evet” ise)

- A. 1
- B. 2
- C. 3
- D. 4+

61. Ajans destek mekanizmasından memnun musunuz?

- A. Evet
- B. Hayır

62. 61. Sorunun cevabı “Hayır” ise nedeni aşağıdakilerden hangisidir? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir.)

- A. Ajans mevzuatı ağır prosedürler içermektedir.
- B. Proje uygulama süresi yetersizdir.
- C. Eş finansman ve teminat zorunluluğu işletmeyi finansal olarak zorlamıştır.
- D. Danışmanlık sistemi yetersizdir.
- E. Diğer..... (Belirtiniz)

63. Ajans desteği aldıktan sonra Projenizin uygulamasına devam ediyor musunuz?

- A. Evet
- B. Hayır
- C. Başkasına devrettim.

64. 63. Sorunun cevabı “Hayır” ya da “Başkasına devrettim” ise sebebi nedir?

- A. Deprem dolayısıyla sıkıntılar yaşadık.
- B. Rekabet edemediğimiz için çalışmalarını durdurduk.
- C. Başka bir sektöre geçtik.
- D. Bankalara ve piyasaya olan borçlarımızı çeviremedik.
- E. Diğer..... (Belirtiniz)

DAKA

DOĞU ANADOLU
KALKINMA AJANSI

DAKA

DOĞU ANADOLU
KALKINMA AJANSI

**2009 YILI KOBİ
MALİ DESTEK PROGRAMI
ETKİ DEĞERLENDİRME
ETKİ ANALİZİ RAPORU**

2018

Şerefiye Mah. Cumhuriyet Cad. 943. Sok. No:1 65140 İpekyolu / Van

Tel : (0432) 215 65 55 (pbx) / Faks : (0432) 215 65 54 - (0212) 381 79 93

E-mail : bilgi@daka.org.tr / Web : www.daka.org.tr

www.facebook.com/doguanadolukalkinmaajansi
www.twitter.com/DAKA_org_tr